ભાગ ૩ ૧૭૩ થી ૨૪૭

રત્નનગરીનું રાજયતંત્ર

હસ્તપ્રત

ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી

સરસ્વતીચંદ્ર

ભાગ : ૩

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૧૭૩ થી ૨૪૭

ગોવર્ધન સ્મૃતિ મંદિર : નડીયાદ

સૌજન્ય : ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી ફાઉન્ડેશન મુંબઇ

પડ્યો.

એ નિદ્રામાં પડ્યા તે વેળાએ પ્રમાદિત ચિત્ત આવ્યો ન હતો, આવવાનો ન હતો, અને પ્રાતઃકાળે ઊઠી ઉઠ્યા પછી એ આવ્યો ન હતો. એટલું શું શું તે ઈશ્વર જાણે. "એ પુત્ર શોધી કાઢવા" – "તમારે તો કે મારે તો" "મારે એનું કામ નથી" – "તમારે મન એનું કાંઈ નથી" – "તે મારે મન એનું કાંઈ નથી" – "તે તો એનું કામ કરી એનું" – ઇત્યાદિ વદન કુમળા અંતઃકરણ વ્યક્તિઓ ફરતાં ફરતાં વાંચનાર! સુમતિપુરમાં કુમતિ કોણ અગાધ જાણવાનું આપણે શું પ્રયોજન છે!

પરિણામનાં પ્રાયશ્ચિત્ત તે મનવિનાશ

પ્રકરણ ૫.

વિદ્યાધરાના વિવાહ વર્ણન.

સુંદરગિરિ અને સુરગામ અનેક ધર્મ અને પ્રજાવાળાઓના વિદ્યાધરોના ઘરોમાં સંકિર્ણ, મહાન, વગરેની સંખ્યા આ વિદ્યાનાં સ્થળ પ્રસિદ્ધ છે. મરણાંતે ચારેનાં ધર્મનાં વ્યક્તિ

"પરિણામ પામેલા મનસ્વીજનોનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવું જ છે

[illegible] નો અનેક [illegible] વાંચતાં [illegible] ગયાં. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું. [illegible] ગયું.

દેહમાં જ્ઞાન, યોગ, કર્મ, અને ભક્તિ એ ચારમાંનો એક અથવા અનેક પ્રાગરૂપે હોય છે, અને એ સર્વ ભાવના પ્રાપ્તિ પ્રવર્તકના ધર્મ ના રહેલે ~~[illegible]~~ જુદે જુદે કાળે દેખા અને ~~[illegible]~~ તેમના સ્વરૂપ-સ્વરૂપ માનિયો સુંદરના શિખરો ઉપર તેમ નગરી ઉપર વર્તમાન હોય તેની પરિણામાનંદ સરસ્વતીચંદ્ર પાસે દેખીતે તે આપણે જાણિયે છિયે. ~~[illegible]~~ આ ચાર ભાવના વિશુદ્ધિના ભાવનો પંથે ~~[illegible]~~ કેવા પ્રાપ્તિ ઘટના કરતાં હતો તે ~~[illegible]~~ ભક્તિમાં એ ભાવનો પરિચય કરવા આપણે ~~[illegible]~~ અધિકારી થઈશું.

યોગ અને કર્મ, ઉપર આ બુદ્ધાં શિક્ષણ દેવ ગયાં છે ત્યાં તેમના ઉપર આપેલી સાહસિક શ્રીતિ છે. ~~[illegible]~~ તેમાં બંને એવો છે કે કર્મ-માર્ગમાં ~~[illegible]~~ પ્રવર્તવા શક્તિ અને અવકાશાદિ હોય તો એ માર્ગ આદર લોકોએ લઇ પ્રવર્તે છે, અને યોગાભ્યાસ અથવા ઔષધાદિક પ્રયોગ કરી લોકોએ તેનો પ્રવર્તક કરવિતુ જણાય છે અને ત્યાં મળી આવે ~~[illegible]~~ ભાગ છે ત્યાં અભ્યાસના આદર પામે છે. જ્ઞાનમાર્ગની વાતો સર્વ બુદ્ધિ ~~[illegible]~~ ગોળે ગયા છે ~~[illegible]~~ એ

---

x [illegible], સ્વરૂપાદિ ઉપરે કરેલી પ્રવૃત્તિ.

અને કર્મ-માર્ગનું મૂળ ~~[illegible]~~ વાર સ્વર્ગે પ્રેરના મુકે ~~[illegible]~~ લોવાળા છે ~~અને~~ એવા સાધકના જીવનમાં કાંઈ મોટો ચમત્કાર કરે તેના માટે કર્મ-માર્ગવાળે કારણ કરેલો માનવાનો સહજપણે પ્રસંગ આવે ત્યાં મુકે ~~[illegible]~~ દોષ અને દુઃખાત્મક કહે તેમાંથી વિશેષ પ્રકારે શાસ્ત્રના સાધકને ચમત્કારોનું મૂળ મોક્ષનું ધ્યેય નિશ્ચિતપણે આ જ બાબત માટે છે ~~અને~~ એટલે જ્ઞાનમાર્ગની સાધકિતાનું ~~[illegible]~~ એ ઉદ્દેશ ભુલાયો ઉચ્ચાર કારણ છે. પરંતુ એ જ્ઞાનમાર્ગ ~~[illegible]~~ સર્વ સંપ્રદાયપ્રસાદ તો વેદાંત જ છે અને તેનું રહસ્ય પામવા મુકે ~~[illegible]~~ પ્રયત્ન કરવાનું ધ્યેય રાખનારા વિરલ હોય છે, માટે જ્ઞાનમાર્ગના પંથમાં જે ઉપપંથ છે એમ કહીએ તો ચાલે. કોઈ ઉપપંથ ~~[illegible]~~ સાધારણ જનતા અને પ્રયત્નવાળાઓનો અને બીજો રહસ્ય જાણનારાઓનો. સાધારણ ઉપપંથ જ લોકપ્રિય છે ~~[illegible]~~ અને આખુય જ્ઞાનમાર્ગના પ્રિયો અને શત્રુઓ મળે ~~[illegible]~~ પ્રાયશઃ આ સાધારણ ઉપપંથને જ પ્રિય કે શત્રુના ગણે છે. ~~[illegible]~~ હવે આ ત્રણ માર્ગોમાં ~~[illegible]~~ — જ્ઞાનમાં, કર્મમાં, અને યોગમાં, સાધન લેવાં જોઈએ; પણ જ્યાં સાધનનો પણ અર્થ જ ~~[illegible]~~ એવો ઓછો જોઈએ આવેશિ પ્રવર્તાવો છે; અને ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

સ્વર્ગના અમૃત જેવું અમૃત ~~[illegible]~~ આકાશલોક ~~[illegible]~~ સ્ત્રી-પુરુષોમાં ભરાઈ છે.

આ વેળે માર્ગોનો ~~[illegible]~~ અત્યાર વિષ્ણુદાસે બાવાએ કુટેલી હતી અને એ વેળેની મેળવણી ~~[illegible]~~ પોતાના પંથમાં કુટી હતી ~~[illegible]~~ અને તેથી આકાશલોક તેમ આકાશવાસ બન્નો એ પંથમાં ભળવાના અને દૃઢ રૂઢાતા.

વિષ્ણુદાસસ્વામી પૂર્વાવસ્થામાં બ્રાહ્મણ હતા. તે કુળ કુલીન અને સંગાળ દેશમાં કુલીન બ્રાહ્મણ, મહિત, ગાલિન, ~~[illegible]~~ ભરદ્વાજ, અને વેદાંતનો અભ્યાસ કુટેલો હતો. હિમાચલનાં તીર્થો અને સંગાતરીકાનાં અર્થ યોગસાધનામાં સમ્યક્ કુટેલો હતો. અને ~~[illegible]~~ શિવ વિષ્ણુ, અને શક્તિના ઉપાસકો ~~[illegible]~~ માં મળી ~~[illegible]~~ મહિમાશાલી ઇચ્છા પણ માન હતો. અર્થ કાળ કુરી આ બ્રાહ્મણે ઘેર આવ્યા ગૃહસ્થાશ્રમ આરંભ્યો, અને માતાપિતા, ભાઈઓ, બહેનો, સ્ત્રી પુત્રાદિ કુટુંબ-પરિવારનો ~~[illegible]~~ અને ~~[illegible]~~ સુખેચ્છિત ~~[illegible]~~ તે પ્રાપ્તિ નથી લક્ષિત કુટેલો ~~[illegible]~~ એ સર્વનો ત્યાગ આચર્યો. આ સર્વ અનુભવની શ્રી પરિવાકુટેલી તેઓને કેમ તેઓને બહુ વાર ન લાગી. બાકીનું ~~[illegible]~~ અંતર્વૃત્તિ વધે ~~[illegible]~~ પોતાના ગામને પાદરે એક ~~[illegible]~~ નગરના આ ઉપર બેઠો બેઠો આ બ્રાહ્મણ સંધ્યાકાળ કુરવાનું આરંભતો હતો એવામાં ત્યાં એક મોટું તોફાનિયું ટોળું આવ્યું. તેમનો આગેવાન કેવો અને તે તોફાનનો સરદાર કેવા તેને મન કેટલું સ્વાધીનતા પરિસ્થિતિવાળો બ્રાહ્મણ ઘેર બધી કુટુંબને મર્ય કુટુંબાદિ વ્યવસાયોની સુખ કુરી બધાં અને ~~[illegible]~~ અને તોફાનમાં બોલાવી તેને કહ્યું: "લો, તું આવ્યો ~~[illegible]~~ તે ઘેર પાછો આવવાનો નથી. ઘરમાં બધી

"તમે કોણ?"

"અમે તોફાનિયાં સરદાર બાવાના ટોળાં."

"આવ [illegible] સંપત્તિ [illegible] આવ છે, [illegible] કુલ છે, મનુષ્યોમાં
"મારી છે, મારિયા સ્વાર્થ મારવાનું નિમિત્ત હું કેવ કુકર્મો કરું, મારે
"હવે [illegible] અને કુટુંબનું મારે શિર બંધન નથી. મારે હું મરીશ."
"[illegible] સ્વામીએ કુલાંગાર કર્યો, કુટુંબમાં અંદરને [illegible] પડતાં રહ-
રોગ કેવ રહી, અને ઘરાકુળ સંદેશ-વ્યવહારમાં [illegible] પડી અંતે
આત્મહત્યા કેવ દુઃખમાંથી બચાવવા બાયો, અને અંત સમયે નિર્દુ-
ષ્ટતાને કેવાં સંદેશો [illegible] અંત વસ્તુનો ત્યાગ કરી, લોકોરીતિ [illegible]
ઘરમાંથી નીકળ્યો અને લોકોરીતિના રોગોમાં મળી પ્રાણઃત્યાગ પહેલાં
[illegible] અંત કુટુંબનું ગાડી કુશે આનંદ કરતો નીકળી ગયો. કુટુંબને
કુશળ [illegible] કરીનો વિચાર કેવા અને મનનું સમાધાન કર્યું: "પ્રત્યક્ષ
"દુઃખ નીકળિયાનાં પરાધીન રહસ્યોનો નિર્ણય ન છે, પણ પરાક્ષી
"પરાધીન સ્વરૂપનાં સાધક અને બૂરાં કેવાં [illegible] છે. આ બન્નેમાં
"કેવાં કેવી. [illegible] મારે મનુષ્યોને તેમને શેષ કેવા તેનાથી આ શેષ
"પણ શોધ કેવી અને મારાં પરણ તેમને બચાવવાનું [illegible] શોધવા
"એ પ્રસંગના મહાવિદ્યાર્થીઓને કંઈ તેમને [illegible] વાર વૈદેહે વૈદેહને
"મારું કેવાની મારી સ્વાર્થે માટે વિદ્યાર્થીનાં કુંભ તો કુટવો, — આ
કુંભ દેવાનું ઘર પોતાને શિર કેમ નહી તેનું નથી સમાધાન કેમ
નહી. પણ [illegible] "કેમ તે ન કેમ કેવાર નથી" ગણી તે બાળતો વિચાર
દૂર કર્યો અને વિદ્યાર્થીઓને [illegible] બાબાનું નામ ધારણ કરી, વેદાંતવાદનું
વિવેચન કરી, બાર અને વિભૂતિ ધારણ કર્યો. પોતાનાં વિદ્યાર્થીઓ અને
અભ્યાસીઓને કોઈ ગયો વિદ્યાર્થીઓ [illegible] ગુરુપદવી પામવો અને તેની
માટે કુટુંબના [illegible] મંદિરમાં ગુરુ રાખેલાં બાળક-
માણસો [illegible] દરરોજ પુસ્તકોનો ત્યાગ કરવો.

એ પુસ્તકોમાંથી વિદ્યુત્સ્વામીને ઘણું ઘણું જ્ઞાન
કરવાનું મળ્યું. આ મંદિર ઘણું પ્રાચીન હતું અને
તેના અધિકારી આચાર્યોમાં પ્રસંગે પ્રસંગે મળી વિદ્વાનો
આવેલા હતા. એ ચાર પુસ્તકો અધ્યયન-લાયક ત્યારે
તેનો અનુવાદ કોઈક મળી જાય તો. ~~[illegible]~~
આ ગોસાંઈઓ અલખવાદી ~~[illegible]~~ હતા અને તેમાં
મુકુંદદાસની પૂજા લોકોમાંથી તેમના ~~[illegible]~~ પુસ્તકોને
કુંઈ કુંઈ શોધવાની ~~[illegible]~~ કરતાં અને કુંઈ કુંઈ
પુસ્તકો હજી પોતાના સંગ્રહમાં રાખ્યાં હતાં. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પ્રાચીનતમ પુસ્તકોમાં અલખ કોરાણે અલક્ષ્ય
કોરાણે વિદ્યુત્સ્વામી પ્રશ્ન કોયો અર્થ કરેલો હતો. એક પુસ્તક-
માંથી એવું જણાઈ આવ્યું કે તે કાળે ~~[illegible]~~ આ મઠવાળા
વેદાંતી હતા અને શુદ્ધ ~~[illegible]~~ બ્રહ્મને જ માનતા.
~~[illegible]~~ પરંતુ ~~[illegible]~~ જૈન આચાર્યો રહેતા તેમની
સાથે ~~[illegible]~~ આ ગોસાંઈઓને વાદ કર્યા, અને વેદાંતના
મત વિરુદ્ધ તેમણે એવા નજરાણ ઉઠાવ્યા કે ~~[illegible]~~ જરા કે
ખોટી સાબિત અને ~~[illegible]~~ તેથી લિંગ બ્રહ્મ એમ કે
વાંગ માનનારા ~~[illegible]~~ વેદાંતીઓ પોતાને અદ્વૈતવાદી કહે તો
વેદતો વ્યાઘાતના દોષમાં આવે છે. આ પક્ષનો પ્રતિ-

પછી સમયે ગોશાલકોએ [illegible] શિક્ષાચાર્યના સમય
આધારે કુશે કરે કૂટવા; પરંતુ સાધારણ વર્ગના લોકો
એ વાદવિવાદ સમજ શક્યા નહી અને ધર્મના લોકો
પૈકી ગ્રંથકારને અનુસરવા લાગ્યા. [illegible]
નહીંતુ પૂર આવી પાણી વધતું લોક તેને અનુસરવા
ગોશાલકોએ નવી યુક્તિ કરી, અને પોતાના પૂર્વ
અવતાર-વાદમાં ભવ-વાદ ઉમેરી અને એમણે મન
અવતાર-[illegible]-વાદ, ફેલાવવા લાગ્યો. એક [illegible] અવતાર
[illegible] સર્વવ્યાપક છે પરંતુ નાગ-સૂર્ય-આદિ વિશેષરૂપોમાં
એ અવતરિત [illegible] અવતરિત થાય છે અને પોતે પોતાની
[illegible] અવતરણની શક્તિ ધરાવે છે [illegible] આવે અવતરિત કુશેવાળે છે
તેને ઉત્પન્ન કુશે, નાશ કુશે, કે ગતિ તે નાશ કોણ કરે,
પરંતુ એ સર્વ [illegible] અવતરિત કોણ અવતરે છે, અને તેમાં
વિવિધ [illegible] પરિણામને [illegible] મનુષ્ય-ભવ ધરાવે છે, અને
[illegible] આધારથી એ ભવમાં અવતરે લાગે છે. [illegible]
આવા બનાવો ગ્રંથકારે [illegible] આગળ મૂકવા લાગ્યો
તેની સાથે ગોશાલકોનું બળ વધવા લાગ્યું. વળી [illegible]
નંદનની પ્રતિમા, [illegible] પ્રભુના ચિહ્ન અને મારે-
ધર, વિદ્યુત્ બનાવ, એ આદિ અનેક [illegible] કુશેવાળો
ભવ-વાદમાં સંગતિ લાવ્યું મૂકવા કેવી પડ્યો. કુશેવાળાનું

રહસ્ય ધર્મ ~~ના~~ અલગ કરાવવાને સમજાવવાનું શરૂ કર્યું. આવી રીતે અધિકારી મહારાજોએ પોતાના પંથની નવિ-નવિને ધર્મશિક્ષા પણ મુકાવી, તેમાંથી રહસ્યના વિદ્યાનું કરી, અને અહીં અલગના સંપ્રદાયરૂપ લિંગાયત ઉદ્ભવ થઈ જવાનાં કારણ.

વિષ્ણુદાસ અધિકારી ઘેર ન હતા ~~ત્યારે~~ લિંગાયત પંથવાળાએ આ અવસરમાં લાભ લઈ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

સરસ્વતીચંદ્ર મંદિરપાસે આવ્યો કોરાણાં એક
ત્યાં બાવનાર બાવાઓએ પોતાનાં ગુરુનાં અને તેમણે
પંથના આ દીનિદયાળનો કુંદકુ પરિચય કરાવ્યો અને ગુરુ-
નાં ગુણગાન અને શોચિની સ્તુતિ કોના સાક્ષાત
રેડી. આ બધાં અદ્ભુત અને બધાં વિનોદના બળથી
મંદિર પાસે આવી ઉભો તે ક્યારે કુમુદસુંદરી કોના મનમાંથી
અલોપ થઈ ગઈ, ~~[illegible]~~ ગોખાંઈઓના ~~[illegible]~~ સુકીર્તિ
સ્વામીને લીધે તેના મનમાં આનંદના સાગર થઈ, અને
~~[illegible]~~ તેના એકદમ પોતાના ઉપર આવતો ઉપકાર કર્યો હતો
અને આવતો ~~[illegible]~~ વિદ્યાર્થીને આવ્યો હતો ~~[illegible]~~ તેના ~~[illegible]~~
આતિથિ અને સમાગમનું પાત્ર થઈ. તેની ઉપકા-
રની વધારે ઉપકારના ~~[illegible]~~ નીચલી ~~[illegible]~~ કાયમ બની.
શેઠ-નિમિત્ત અદૃશ્ય થયું અને ~~[illegible]~~ પ્રસન્ન
મુખ્ય કોના મુખ ઉપર રહ્યું આવી. મંદિર પ્રત્યે
થયું તેની સાથે મને બાવાઓ ~~[illegible]~~ કિલ્લા કિલ્લા:
"તંદુરુ તંદન મેરુ આનંદ ~~[illegible]~~ દેન દય!".
"જય સદ્ગુરુદત્ત! જય સદ્ગુરુદત્ત!" કરતું મને મંડપ
મંદિરમાં પગથિયાં ચઢતો આવ્યું.
~~[illegible]~~ આ મંદિર દેવાલયના આકારનું ન હતું, પણ
મેરુ શિખર મઠના આકારનું હતું. આ મઠને મેરુ મળ
~~[illegible]~~ ન હતો ~~[illegible]~~ આવાસ. ચુંબનાગરીનો ઓરડો, તેમાંથી
ઉંદર બચાવું મેરુ દ્વારા દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં મેરુ મૂર્તિ

[illegible] છાપરાવાળી ઓસરી, ઓસરીવાળે આગળ એક
મોટો ઓટલો હતો, [illegible] એક વરસે મોટી સતુકુલિ
વેહિ, વેહિ ઉપર ચાર હાથ ઉંચો [illegible] ઉભારો,
એકુળી તે પાસે [illegible] તે મોટી શેલારો, [illegible] અને
[illegible] તે મોટી શેલારો, એક વરસે એક
બાજુ ઓસરી હતી, અને ઓસરીને મધ્ય ભાગે મોટો
ઓરડીના આકારનું [illegible] હતું. [illegible] પૂજા પ્રસંગે
દ્વાર ઉઘડી રહી અને અન્યદિ પ્રસંગે દ્વાર બંધ રહી
[illegible] મંદિરમાં દેવોડુ હતો ઉંચો [illegible] સંકુલાવાળી
[illegible] દેવાલય ઉપર [illegible], અને બધા પ્રસંગે
બારણાની પાસેની ઓસરીમાં [illegible], દેવાય, અને ઉત્સ-
[illegible] પૂજા સમાધિ વખે પૂજા કર્યા રહ્યા પછી
પોતાની ઓસરીમાં આવી ઉભા રહેતા; તે કર્યા રહ્યા પછી
એકુળા [illegible] શેલારમાં રહતા; તે પછી [illegible]
આગળની ઓસરીમાં મધ્ય ગોઠવાયેલી મોટી એક પંક્તિ-
એ [illegible] બેસી જમણ કરી, તે કર્યા રહ્યા પછી પોતાની
મંડળી [illegible], [illegible] સુંદરગિરિ ઉપરથી નીચે ઉતરી, [illegible]
પાસેના [illegible] આગળ [illegible] વખે [illegible] પૂજાવાળા [illegible] વખે
[illegible] મંદિરમાંથી પાછા ફરી પૂજાવાળા [illegible] વખે
[illegible] કરી, [illegible] ચાર ચાર [illegible] કરી; [illegible]
[illegible] પાછા [illegible] આવે પૂજા [illegible] કર્યા
કરતું.

વિદ્યાધ્યયનના અનુરાગ ગોસાંઈજીને ઘણા
ભાગ પડેલા હતા. છેલ્લે વળી "અનધિકારી" ~~[illegible]~~
મુકાયેલો હતો; તેમણે મારા પૂજ્ય પ્રસંગે સ્વામી
શ્રીએ નવિ-નવા કરવાનો અને નવીન-પ્રસંગે
તેમાં વચનામૃત સંભળાવવાનો અને શિક્ષા-સમાધાન
કરવાનો અધિકાર હતો. આમ વળી કુલિક અધિકારિ-
ઓનો હતો; તેવા અધિકારિ ~~[illegible]~~ દિવસે કુશોત્તર
દિવસ સમૂહ કરવા તેમજ અને બાકીના દિવસ
શ્રીસ્વામીજીએ અને શ્રીસ્વામીજીના ગાદીના. આ
જે દિવસ સ્વામી નવિનાથજીનું રહસ્ય સંભળાવે.
મહાધિકારીઓ આ જે દિવસ સમૂહ કરવા
અને ~~બાકીના~~ તે ઉપરાંત બાકી જે દિવસ સ્વામી
પાસે શોભાયમાન કરવા. ઉત્તમાધિકારી કહ્યા હતા;
તેઓ આ સર્વ દિવસોએ સમૂહ કરતા હોય તો શું,
અને તે ઉપરાંત ~~[illegible]~~ બાકીના દિવસોએ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ સ્વામી પાસે એકાંતસમૂહ કરવા.
સ્વામી પોતાનું નિજ નિજ દિવસે શેષ કરવા
માટે ~~[illegible]~~ અને ઉદ્ગાર પણે સમયે ~~[illegible]~~
કોઈ સ્થળેથી મહાપૂજા તેમજ વિશ્રામ કર રાખવા
કોઈ પ્રસંગ રાખવા નહિતો તેને સાંજાળી રમવામાં
~~[illegible]~~ "ખેલ-ખાંડે" ~~[illegible]~~ કરે તેવા તેવા પ્રસંગોએ
~~[illegible]~~ સમાધિ, સાધિના આદિ શાસ્ત્રોનાં ગોસાંઈજીએ
પ્રવેશ કરાવતા. ~~[illegible]~~ કારણથી સ્વામીને સોગ્ય

ભાગે આવે અનધિકારીને અધિકાર આપવા, કુલિકાધિકારીને મહત્તમાધિકારી અને મહત્તમને ઉત્તમાધિકારીનું પદ આપવા, અને ઉત્તમાધિકારીમાં ઉત્તમ દેશને પોતાના શાસન-વિસ્તારમાં અંગે અંગોમાં લોકોની પોતાના અમલ કરવા અને તેની અને કરવી કરી દાન આપ દાન લિખ.

મંત્રિણી લાલ પાસની લોકોમાં નં ઉત્તમાધિકારિયો લિખવા. અંગ પાસની શિલામાં મહત્તમાધિકારિયો લિખવા, અને લાલ પાસનામાં કુલિકાધિકારિયો લિખવા. મહાલના લોકોમાં અનધિકારિયો લિખવા. મંત્રિણી પાસના અંગ લાલ લોકોમાં તેમાંથી અંગોમાં પૂજાની માગણી અને લાલમાં પૂજાની તેમ મહત્તમ દેવ દેવે. પોતાની લોકોની પાસના અંગ દેવ દેવે, તેમાં દેવ પાસના ઉચ્ચતર માગમાં સ્થાનની સ્થાન-દેવોમાં સ્થાન દેવા. જે માગ વિશેષ દેવો, મૂળ તેની લોકોમાં પવિત્રતા ઉંચા ઉંચા પગથી લોકો દેવ અને પગથી લોકોની લોકો તેને મોક્ષ દેવે દેવો. આ પાસમાં પવિત્ર માગ લોકો મોક્ષ દેવે ગણવા દેવો, અંગ ગણવાને પુરુષ. મહાલ વ્યવસ્થાપિત દેવો અને આ વડ અને પવિત્ર પરંપરા પ્રણાલિકા

એક [illegible] સુંદર શિલ્પ
અને મહા પરાક્રમી અને શિલ્પકાર હતો
અને સ્વયં મૂર્તિઓ જ બનાવી હતી. આ
મૂર્તિઓ [illegible] મોટાં દેવાલય રૂપ દિધાં. તેના ઉપર
પથ્થરની બાંધણી [illegible] સુંદર કરાવ [illegible]
તે પુરા બાંધેલા હતા. પછી શીખરે [illegible] ગાયત્રી,
સાવિત્રી, રૂપા આદિ મૂર્તિઓ, [illegible] પરાક્રમી
મુખ્ય મુખ્ય [illegible] હતા, એવા આકાર [illegible]
[illegible], હાથી, ઘોડા, બકરા, મોર, પોપટ આદિ પક્ષીઓ મૂકતાં.
બાકી [illegible] અને [illegible] મુખ્ય હતા. [illegible] અને [illegible] હતી
[illegible] અને શોભા કરવાનું પછી [illegible] અને [illegible] [illegible] દેવા હતા.
કોમળ પથ્થરોનું [illegible] બારીઓમાં બીજું પથ્થર, મણિ અને
પક્ષીઓનું [illegible] બીજું બાંધ્યા, તેઓને [illegible] કરવાને [illegible]
સુશોભિત રંગ અને ચિત્રો, બારીઓને આકાર અનેકાર
[illegible] બાંધ્યા, અને ચિત્ર [illegible] બાંધ અને કુલો: તે અર્થ
આ [illegible] વાડામાં [illegible]
[illegible] મનુષ્યના મનને મોહ અને ઉત્તેજન આપતાં
અનેક, પણ શાંતિ અને આનંદ આપતાં હતાં. અને કુદરતી
કાળા દેવ કુદરતી અનેક કરતાં હતાં. [illegible]
[illegible] આ ઉપવનમાં સૂર્યચંદ્રને ઉતારો
આપવો એવી [illegible] રાજાઓએ આજ્ઞા કરી હતી,
તેથી મંદિર-મહલ દૂરમાં [illegible] કરી, આનંદવાળાં

કરતા લોકોએ, ~~અતિથિ~~ બુઝુર્ગોના ઉપર શ્રદ્ધા રાખી, તેમના આદરના પાત્ર ઉપર અને આદર રાખી, અતિથિને ~~[illegible]~~ આગળની લોકોએ ~~[illegible]~~ પામના અનધિકારીઓ પરથી દેખે, શોકના ઉજવણીની શેક પાળે દેખે, બુઝુર્ગ વાળી લોકોએ દેખ, ઉપરનાં મૂરખતાભરેલી લેખ ગયા. આવા પામે અજ્ઞાનીઓના લાભમાં પડેલી રાખેલા મુનાફર ઉપર શેને લોકોએ અને ~~[illegible]~~ લોકોએ ~~[illegible]~~ મોટાનુંની અને વિદ્યાવડીની બુઝુર્ગની કદર કિધા ગયા.

વિદ્યાવડીના જ્યોતિષીઓના અભિપ્રાય દ્વારા અને તેના ઉપર તેમ લોકો બોલતાં ~~[illegible]~~ ઉપર અત્યંત શ્રદ્ધા રાખતા હતા. તેમનું વર્ચ ~~[illegible]~~ ઘણા આદર હતું અને પોતાને ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ કોઈ મહાત્મા જડી આવે તો કું ~~[illegible]~~ અધિકાર-અનધિકારે પ્રાપ્ત કરી લોકો દયાથી ચિત્ત ગાળતા કરતા, અને ગાય ગાળ તે નકામ-બુઝુર્ગ-મહાત્મા કોઈ મહાત્મા જડવા લોકોએ એવું લોકને ગાળિકને ~~[illegible]~~ સિદ્ધ કેવું હતું તે મહાત્મા ન બુઝુર્ગપણું પ્રાપ્ત કરવાને તેમની ~~[illegible]~~ શ્રદ્ધા દૂરના દેખ હતી અને તેમને અત્યંત ઉત્સાહ ઘણો હતો. પ્રાય: કુલમાં ~~[illegible]~~ અતિથિની માટે કેવળ ગાંધી-વિનોદનું વિદ્યાપુરીએ વહન કર્યું હતું તેમ આ શ્રદ્ધા અને ઉત્સાહના વૃદ્ધિ દેખ, અને આ નવા બુઝુર્ગની અને પરીક્ષા કરવા તેમને ઉત્કંઠા થઈ.

અત્યારે શિવાજીએ પૂછ કરી રૂઈના બાવા
દ્વારા અને શિવાજીની એક મોહનમુદ્રાએ સમાચાર લિખેલી
કુરાનોની ૯ આદ્યા આપી કે "એ પુસ્તકને અત્યારે જ
"મંદિરમાં લાવો – એક ગરીબણ બ્રાહ્મણ બાઈએ જે કંઈ તેની
પરીક્ષા કરાવી."

પછવાડે સરસ્વતીબંધુને આગળ કરી બાવાએ
આવ્યા. મંદિરમાં ~~ક~~ દુરાગ્રહ પ્રવેશ કરી, ~~બધા~~
~~દુરાગ્રહ ન ઉભો,~~ શિવાજીએ પ્રશ્નોત્તર કર્યો, ~~બધા~~
અનુસંધાનની પ્રતિમા મહાન રહિત ન કરી, અને દુરાગ્રહ ૯
ઉભો. અંતે આ બેઠ વિચિત્ર બાબતો; શિષ્ય ન
પામ્યાં, પોતાને ક્રોધે બેસી રહી, ~~અ~~ અતિથિ મહાન તેણે,

શિવાજીએ બોલ્યા:

[1] "કસ્સં તિટ્ઠો કસ્સ કુતોસિ નંતા
"કિં નામ તે તં કુત આગતોસિ ॥
"કિં નામ તે તં કુત આગતોસિ ।
"તિત્થયોનો વદ્ધ મોક્ષિ તં ।
"સત્રીતમે પીતિ વિમદ્દનોસિ ॥"

આ અંગિતા ~~બધા~~ વિચિત્ર બાબતાં પ્રશ્નો મળતાં
ઉત્તર ~~બધા~~ મેધાવીએ સ્થિત આપ્યો: –

---

૧. ઓ બાબા! તું કોણ છે? ક્યાંનો છે? ક્યાં જવાનો છે?
તારું નામ શું? ક્યાંથી આવ્યો? ઓ બાબા, આ જે કંઈ તેનો
ઉત્તર આપ અને મને પ્રસન્ન કરો તું પ્રીતિને વધારનાર છે:
(સંયુક્તાગમ ટીકા)

"ના હું મનુષ્ય ન દેવ યક્ષ
"ન બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર"
"ન બ્રહ્મચારી ન ગૃહી વનસ્થ
"ભિક્ષુર્ન વાહં નિજબોધ માત્ર:"

સંસારનું બોલી રાખીને સ્વસ્થિતિ રહ્યા કરો રહ્યો
અને નથી ~~કરતા~~ રહ્યા નથી બોલતો. "This is
"a correct answer, ~~[illegible]~~ correct in a
"double sense, true to my philosophy & true
"to myself — I alone know me & that I
"am". I belong to ~~no caste or to [illegible]~~ all castes or to none and
my stage of life comprehends all stages.
"~~[illegible] artificial stage of life~~. I
"am my inner self & I know it. The
"words are true as they come first spontaneously & also as I
"speak them myself." વાહ, વાહ, વાહ, વાહ! ભિક્ષુરાજાએ આમ
ઉમેર્યું: "દેખો, દેખો, મેરા સાક્ષાત્કાર કિતના ઊંચા."

—"ઉમેર્યું: નુમાનચંદ્રમ—"

પોતાનું નામ ભિક્ષુરાજે બદલીને બદલી નુમાનચંદ્રમ કુંવર કરી નાખ્યું, પછી મારા સામાન્ય માણસોને

---

૨. કુંવર માણસ નહીં, દેવ નહીં, યક્ષ નહીં, બ્રાહ્મણ નહીં, ક્ષત્રિય નહીં, વૈશ્ય નહીં, શૂદ્ર નહીં, બ્રહ્મચારી નહીં, ગૃહી નહીં, વનસ્થ નહીં; કુંવર તો "નિજ-બોધ-રૂપ" છું (ઉપરાંત)

રહ્યો. વિદ્યુતસેનાએ અનુસરવાનો આદેશ:

"કુમારચંદ્ર, આ મહિલાને અહીં કરાવવું પડશે
"આ બધાં દેવ મૂર્તિઓનાં નથી."

"સત્ય છે – પણ ~~[illegible]~~ તું મારા
"પક્ષે દેવતા જ નથી."

"શેઠ, બધાં ~~[illegible]~~ પક્ષે દેવ કોણ?"

"તે વિજયના વિરોધક છે."

"તો તો કુમારચંદ્રજી, આ વાતિ અને
"આકૃતિ ઉપર તે વિજયના વિરોધકોને જ કાપવા છે."

"સત્ય છે. પણ આપણે કુમારીમાતાની
"બધાં વિધિ કરીએ."

"તે કેવી, શેઠ?"

~~[illegible]~~ કુમારચંદ્ર ~~[illegible]~~ ઉત્સાહે બોલ્યો: "આજે તો
"વિદ્યુત છે, પણ મન પણ છે, ~~[illegible]~~ અને કુમારી
"દાસે કુમારચંદ્રને બરાબર જુઓ તે કહ્યું કે

~~[illegible]~~
"મન બળે છતિ બાળકી, તેણે અને રોકે નહિ,
"કુમારી-મહાત્મ્ય બળ નથી, ~~[illegible]~~ બાળક તો દેવી!"

~~[illegible]~~ મૂર્તિઓનો વિરોધક કેવો બળવાન બાળકોમાં
રોષ પ્રગટાવતો હતો તો તે આજે કોઈક અરજુનો તો ચોર-

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]!" —
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; "[illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [

"my conscience to be such good
"kind and gentle hosts as these. For
"far be it from me to speak a single
"syllable that will either be un-
"true, or will happen to offend
"in the slightest degree the susceptibilities of
"such noble & innocent souls as these? Gracious God!"

[illegible]

તેણે સાંભળેલી સિલ્યુકસની વાત યાદ કરી.

"ગુરુજી, આ તેમ હોય તો મુસલમાનોને આપણે

"અત્યારે મોકલ, બરાબર અને સિદ્ધિ ધરાવો."

આ સૂચનાથી મુસલમાનોને આશ્ચર્ય.

સિલ્યુકસના સમયમાં મુસલમાન અને ભારતીયોનો સામસામો સંઘર્ષ

ઓછો હતો, અને બંનેનું સિરાકસલ્લા પોતાને

માટે ફાળવ્યો. પરંતુ તે તેમણે પુષ્કળ દલીલ કરીને

કહી બતાવ્યું: "સિલ્યુકસ, આ સાંભળ આ મહાવિદ્યાની

"તું તેમને કરિશ્મુખાધિકારીને અહીંયાં મોકલ અહીંયાં તેમ-

"પણ તેમને સિંહાસન પર તો તું મૂકજે કરજે. અને એ તો

"મહાવિદ્યાની પણ અધિકારિયો જોઈ બોલતો!"

સિલ્યુકસે પ્રથમ પદ્ધ ગાડું તેણે કરવે

[illegible] [illegible] [illegible] [

[illegible] વિષયમાં પ્રશ્ન કરવાનું
લોક લોકો: "[illegible]! આપણે શું વિષ્ણુ
"ઉપાસવાના હતા? તો વિષ્ણુ [illegible] નહી
"ઉપર તો તે [illegible] પોષક છે, અને તો
"શ્રી લક્ષ્મી પરમાર્થી આપતો તો [illegible] તે
"વિષ્ણુને જ લક્ષ કરવી તે પરમાર્થ વગર
"કુટુંબ કહેવું. આ વિષ્ણુ તો શ્રી લક્ષ્મીની
"પણ સંતાન છે; બાકી સત્ય વિષ્ણુ તો
"મહાલક્ષ્મી છે તે [illegible] તો પણ
"વિનાશ વિકારોને જ છે. તું લક્ષ રાખજે
"શરીર તું અને લોકું અને [illegible] અને રૂપ
"એ લક્ષ્મી વિષ્ણુ છે [illegible] તેનો વિસ્તાર જ
"કુટુંબ અને સુખ જ કુટુંબ, [illegible] પરંતુ
"વિષ્ણુ તો સત્ય રૂપ શોધ સ્વધર્મ [illegible]
"આવા નહી કુટુંબ રૂપ સદ્ગુણ લક્ષણવાળો રહે શ્રી
"લક્ષ-આત્મનું ધ્યાન પ્રિય રૂપ શોધ પણ લિયે
"તુલસીની પાસે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને રાખવું પરસ્પરિયાં
"કૃષ્ણચંદ્રજીને [illegible] રહે છે તો તને ઉત્તર દેવો"
[illegible] વિચાર તો કેમ કરે [illegible] વાર તો કુટુંબ અમુક
[illegible] તો સ્થિરી તને દેવો તો આ મહાલક્ષ્મી [illegible]
"[illegible] નહી મળે".

Kirat

આ વાત પૂરી કર્યા પછી વિદ્યુતપ્રભે કહ્યું:
"મોહનપુરી, મૂળ સંપૂર્ણ થઈ તો હવે આપણે
"[illegible] ઉપવનમાં ચાલો. આજે અભ્યાસનો દિવસ છે
"માટે મારા શિરસ્તાદિનોદ કુરીકું અને [illegible]
"અતિથિને એ વિનોદભૂમિ આસ્વાદન કરાવીશું. તે
"આજ અર્ધ અધિકુરીમંડળને સાથે રહેવા અનુરોધ
"છે."

અર્ધ મંડળ ઉપવનમાં ગયું. ત્યાં ફરતાં
ફરતાં મૃગયા, વાઘયા, અને શિલાઓનાં આસન
ગોઠવી થયાં અને એક શિલાપર વાઘયા
અંગેનાં વિદ્યુતપ્રભે કહ્યાં અને પાછું [illegible] વિદ્યુત
[illegible] મંડળ [illegible] વાગ્યું.
ફરી મૃગયા અંગેના અતિથિને અંગેનાં. વિદ્યુતપ્રભે
પ્રથમ વાઘયાને [illegible] ગોષ્ઠીવિનોદ આરંભ્યો.

"કુમારચંદ્ર, તમારા સંબંધમાં અમારે
"ઘણાં તે તે જાણવું તેમ, પણ પ્રસંગના દેવ છે. મૂળ
"મહારા જાણવામાં એમ પણ આવ્યું કે તમારા હૃદયમાં
"કોઈક ઉંડું દુઃખશેલ છે —"

[illegible] કુમારચંદ્ર હસ્યો અને વાઘયા પૂરો કરે તે પહેલાં બોલ્યો:- "સ્વામીજી, [illegible] તેવું તેવું
"અકસ્માત કેવું તેવું તેમ કહ્યું અને તેવું કહ્યાના [illegible] કારણ
"તેમને લાગે એમ હશે. એમ જણાં. [illegible] દુઃખ ન હોય તો તેમાં
"કશે કોઈ ખાસ લાગતો નથી. દુઃખના અનુભવ વિના કોઈનું

"મૂલ્ય હેતું નથી. અંધકાર વિના પ્રકાશનો મર્મ સમ-
"જાય તેમ નથી. દુઃખનો અનુભવ ~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ વૈરાગ્યનું કારણ થાય છે. દુઃખનું
"અવલોકન ~~[illegible]~~ દયા ઉત્પન્ન કરે છે, દયાથી પરમાર્થ
"થાય છે, અને પરમાર્થવૃત્તિ વ્યક્તિઓનો તિરસ્કાર
"~~[illegible]~~ નષ્ટ કરી તેમનાં ઐક્યાત્મકનું ભાન કરાવે છે.
"~~[illegible]~~ શોભનં સ્વમિતિ સુખં ~~[illegible]~~
"તદ્યદ્યપિ શોભનં ~~[illegible]~~ સ્યાત્તથાપિ ~~[illegible]~~ પ્રતિ સં
"શૂન્યમેવ. માટે સુખ કેવળ દૃષ્ટિને પ્રિય ~~[illegible]~~ શૂન્ય
"અંધારો, અને દુઃખ કેવળ અપ્રિય અંધારો; સુખ અને દુઃખ
"ઉભય શૂન્ય છે અને શૂન્ય વસ્તુ ~~[illegible]~~
"બુરી બુરી દશા નથી તો ~~[illegible]~~ પ્રિય-અપ્રિય શી રીતે હોય?
"એ તો આપણાં મન એ શૂન્ય પદાર્થને પ્રિય-અપ્રિય ગણે
"છે; માટે જે સુખ દુઃખમાં ~~[illegible]~~ શૂન્યતા દેખતા આવતા નથી
"~~[illegible]~~ અને તેમાંથી જે આવે તે ~~[illegible]~~ આવિ-
"ર્ભાવ કરું છું. પરંતુ દુઃખ ~~[illegible]~~ મારો કંઈ પક્ષપાત
"છે, કારણ દુઃખ મારી બુદ્ધિને મલિન કરે છે." ~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ મારે દુઃખ શોધવું ન હતું તો આપણાં દર્શન ખાત નહી!"

આ વિધિત વાક્ય-પ્રવાહને અર્થને આશ્ચર્ય લાગ્યું.
એક આશ્ચર્ય-ભાવ દશા તેમાં ઉદ્ગારપૂર્વક વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો:
*"ન દુઃખં નારણં પ્રકૃતિ ગુણતો નસ્તુ કિમપિ કે પ્રાણેનું

* પ્રાણ ખોડ. – "પ્રકૃતિ ગુણથી કોઈ વસ્તુ રમ્ય નથી – રમ્ય નથી"

"રહસ્ય આપું આપી રાખું. વાહ! નાગરચંદ્રજી, વાહ!"

"પણ પ્રભુ! તમને એક ~~વાત~~ પ્રશ્ન તેનું સમાધાન કરો.

"~~[illegible]~~ શ્રોતા તમને જ ઉદ્દેશી

"કહું છું એમ સમજો —

+/ "त्वया साधु समारब्धे नवे वयसि यत्नतः।

"हियते विषयैः प्रायो वयोऽपि मादृशः॥

"श्रीयसी तव संप्राप्ता गुणसंपदमाकृतिः।

"सुलभा इयता लोके दुर्लभं हि गुणार्जनम्॥

"शरदम्बुधरच्छाया गतयौवनाभियः।

"आयातविषया विषयाः पर्यन्तपरितापिनः॥

"अनेकैः पर्यवस्थाता जातिनः संततापदः।

"इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः॥

"चिन्तयानस्य कल्याणी यत्ते मतिरुपस्थिता।

"विरुद्धः केवलं वेषः संदेहयति मे मनः॥

"આ શ્રોતાઓ કહે તો અમલ કરીશ."

સુરચંદ્રજીએ ચિંતા કરી બોલ્યા: "ચિંતારહિત થાવ

"એ શ્રોતા ચિંતામાંથી કહ્યું; ~~અને [illegible] એનો [illegible]~~

"~~[illegible]~~ વેષ બદલો ~~[illegible]~~

"~~[illegible]~~ સંદેહ કરાવે છે તે સંદેહનું સમાધાન કરજો

"કહું છું. મારા વેષ બદલો કોઈનના અભાવને લીધે

"અમને કાંઈ ન્યૂનતા લાગતી હોય તો ~~[illegible]~~ મારે તો એકરાગ

+/ કુટુંબ · પાપને માટે

શિક્ષાનાનુક્રિ: ભાષાંતર:—

તમોએ યુવા અવસ્થામાં જીવનનો આરંભ કર્યો છે એમ
કહું છું
~~તમે તમો આરંભ કર્યો તારણે પ્રથમ અવસ્થામાં જ તમે લો~~
તારણે
મારા સરખા અત્યંત વૃદ્ધ પુરૂષો પણ ઘણુંખરૂં તે સંસારે વિષયોમાં ધસડાય છે. તેમાં ~~તમારા સરખા યુવા પુરૂષ ધસડાય એમાં શું આશ્ચર્ય છે~~ ॥

તમારી આકૃતિ ઘણી સુંદર છે અને ઉત્તમ ગુણરૂપી સંપત્તિને પ્રાપ્ત થઈ છે. આ લોકમાં સુંદરતા ઘણી દુર્લભ છે, પરંતુ ગુણોનું સંપાદન કરવું એ ઘણું દુર્લભ છે. તમારામાં ~~તે બન્નેનું મિશ્રીકરણ છે માટે તમો નાની ઉંમરે પુરાંદર જેવું~~

યુવાવસ્થાની શોભા શરદ્ઋતુનાં વાદળાંઓની ~~જેવી~~ છાયાકારની ચંચલ છે, અને ~~સંપત્તિનું આ~~ ~~તું મોટું ચિત્તે~~ ઇત્યાદિ વિષયો પ્રાપ્તિકાળ ~~પ્રાપ્તિકાળ~~ ~~તે પછીથી ~~ગયા~~ ગયા પછી ~~પ્રાપ્તિ~~ પર્વત જાય છે, પરંતુ તેનો જ્યારે ~~વિયોગ~~ આવે છે ત્યારે તે સર્વે દુઃખરૂપી થઈ પડે છે

જે જન્મે છે તેની પાસે કુટુંબ નિરંતર પડેલું રહે છે અને તેને માથે

મૃત્યુ અવશ્ય ઉભેલું છે,

એ કુટુંબી સંબંધ ત્યાગ કરવાને લાયક અસંસારમાં જે છે તેવા પુરુષ મોક્ષ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

વાહ! ઘણા ઉત્તમ તમારા વિચાર છે તેને વિચારો વડે તમારી આત્મ કલ્યાણી મતિ ઉત્પન્ન થઈ છે; માત્ર તમારો વૈરાગ્ય વેષ છે તેજ મારા મનમાં સંદેહ ઉત્પન્ન કરે છે.

(આ રીતે ઉદેશે પ્રસંગે પુરાણીએ

પરમપ્રતીષ્ઠાન સુરીનગરીની પાઠશાળાના અધ્યાપક પદવી પામેલા વિદ્વાન શાસ્ત્રી લક્ષ્મીરામે લક્ષ્મીરામે આ રીતે ભાષાંતર આપેલો છે, અને તે ભાષાંતરને અંગે એમણે તમારે એમની મહેરબાની મેળવેલ છે.)

"કૃષ્ણનું છે કે મારાથી બળ મળેલું જણાયું છે તેના
"આ એક વિશેષ મહત્વ. વાણી મારે મળવાનો
"દોષો તે બધાં મર્યાદ અને મારા સમદૃષ્ટિ છે. આટલો અમારો
"ઉત્તર અહીંથી, અને વાણી તું હવે પ્રજા રહી છે
"કારણ દુનિયા સ્વાગતું સાધન લેવું મુક્તિ માત્ર ઉત્પન્ન
"કરવાની વાત છે. પરંતુ તો કારણ સંપ્રદાયમાં અનુકૂલને
"પણ અમારી વિભૂતિ મહત્વ છે તો સ્વાગ વિના
"મુક્તિ નહિ કેમ કોને તે સમજાવો. અને મર્ય અનુકૂલનો
"કારણ એક મહત્વ છે, અને દૂર તો બધું જોયું છે અને
"કારણ એક પ્રકાશ છે તો મુક્તિ કોને દેવાનું
"વાણી રહેવું અને એ મુક્તિને વાસ્તે ઉત્પન્ન કરનાર એ
"એક વાત્સલ્ય બળ કોણ છે, તે મુક્તિ બંધાયો અને
"કોલ્યો અવયવિત આત્માને બંધનકાલ અને માયામાં
"મોક્ષકાલનો અવસ્થિત ~~[illegible]~~ કેમ રીતે અવસ્થિત
"છે એ સમજાવો."

મર્ય બાવાનો એક એક વાક્ય સાંભળ્યું લઈ રહ્યા
અને મુક્ત વિના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કોઈ નહી આપે એમ નિશ્ચય
કર્યું. લિ[illegible] ઉત્તર ~~[illegible]~~ દેવા આતુર બની, પ્રસન્ન ઉત્સાહ
ને બોલ્યા: "લો, શો ઉત્તર પ્રશ્ન છે? ભગવાન! આ પ્રશ્નનો
"ઉત્તર અમારા અમારા ઉત્તરાધિકારીની પૂછી લેવાને પાત્ર છે અને
"અમારા અમારા-સિદ્ધાંતનું બોલ ઉત્તરમાં રહ્યું છે. અધિ-

"કારિયો, [illegible] ઉત્પાદાધિકારિયો અને દૂત અને વાહિત
"મેં નિકૃત થાય." ૦

પછવારમાં તેમ કહ્યું. ચોર પાંચે જાવાનો, [illegible],
અને [illegible] રૂપચંદ્ર રહ્યા. વિષ્ણુદાસે એક જાવાને કહ્યું:
"[illegible] "કુલમંજરી, [illegible] કુલક-રહસ્યમાંથી [illegible] સિદ્ધાંતમાંથી
"બોલો:"

કુલમંજરી [illegible] બોલવા લાગ્યો: "[illegible]:

†† "नाहं जाये प्रिये नैव न बद्धो न च मुक्तिभाक्
"मुक्तबीणगतिप्रायः संसारस्तु शरीरिणाम् ॥ १
"एको ऽहमद्वितीयो ऽहं स्वस्मिन्नेव विहरवान् ।
"विहृत्य मायारूपेण शांतिरूपेऽपि लक्षिते [illegible] ॥ २
"न विहारेषु नो शान्तौ द्वेष्टि वा रज्यते ऽपि वा ।
"तमिमं निर्गुणं प्राहुर्निष्कर्माणं च तत्त्वतः ॥ ३
"लक्ष्यधर्मान् समाहृत्य ~~[illegible]~~ लक्ष्यात्मा लक्ष्यते स्वयम् ।
"अलक्ष्ये चाप्रगाहेत सोऽयमात्मप्रबोधवान् ॥ ४
"लक्ष्यरूपः प्रभुर्दृश्यो दृश्यं लक्ष्यं लक्षकः ।
"त्रयाणामित्यमद्वैतं ~~[illegible]~~ लक्ष्यो जिन ॥ ५
"गीताज्ञामिह मेलाह भगवानर्जुनं प्रति ।
"युद्धे चोद्यन्नेतं लक्ष्यधर्मधुरंधरः ॥ ६
"कुर्वन्नेतेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः ।
"प्रकृतिरेषा ऽपि लक्ष्यान्यै धर्मान् लक्ष्यति स्फुटम् ॥ ७

पु. अंते

† ~~[illegible]~~
†† [illegible] પછવાડે પાઠ છે.

૧૯૮ (૧).

[illegible] માર્ગાંતર

હું ચિત્તન પણ નથી; હું મરતો નથી; હું બંધાયેલ નથી; હું મુક્ત નથી. આ સંસાર પ્રતિ ~~[illegible]~~ ઘોડિયા વાળાની ગતિ સરખો છે. ॥ ૧

હું ચેતન છું, અદ્વિતીય છું, પોતાને નીરોગ વિકારવા વો છું; માયારૂપથી વિકાર કરી શાંત થયાં પછી હું ત્યારે પણ લક્ષ્ય રહિત રહું છું. ॥ ~~[illegible]~~ પરંતુ વો પણ લક્ષ્યનો સાક્ષી છું. ૨

વિકારમાં અથવા શાંતિમાં જેને રાગ દ્વેષ નથી ~~[illegible]~~ નિર્ગુણ ~~[illegible]~~ નિષ્ક્રિય ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

અલક્ષના યોગીઓ યોગ છે.૫

યોગ લક્ષ્યધ્યાન સુંદર શ્રીકૃષ્ણ

ગીતામાં આત્મસ્થ છે

આ જગતમાં કર્મને કરતો સો વર્ષ સુધી

જીવ જીવવી જે વેદની શ્રુતિ છે તે પણ લક્ષ્ય

ના ધર્મો તે સ્પષ્ટ કરી છે.૭

૧૯૮

અલક્ષ તે આ લક્ષ્ય આત્મામાં

આત્મા વડે વિહાર કરે છે;

એ આ અલક્ષ અને પરાનંદ યોગી

પ્રકારી નથી તે સ્વપ્રકાશે યોગે જ કેમ નહી? ૮

મોક્ષ પ્રકારથી બંધાયેલ નથી અને મુક્ત નથી

વિરામ અને અંત અમૃતત્વનો ઈશ છે

નથી; તે પુરુષ સ્ત્રીલિંગ રૂપ

અને નપુંસક છે પણ

પુરુષ છે.૮

નિત્યની અંદર

આ લક્ષ્યનામનો અનિત્ય અનિશ્ચિત

રહેલ અનિશ્ચિત છે તેને

કૈવલ્યસ્વરૂપ કહેલ છે.૮-૧૦

તે પરાકૃષ્ટ
અલક્ષણ યોગી

"~~अलक्ष्ययोगी लक्ष्ये (स्मिन्)~~

"अलक्ष्ययोगी लक्ष्ये (स्मिन्) विहरन्नात्म न्यमनो ।

"अलक्ष्यो (ऽपि) परानंदः स्वप्रकाशः स्वयं न किम् ॥८

"अबद्धमुक्तो केनापि न विरक्तो न रागवान् ।

"ईशानः सो (ऽमृतत्वस्य स्फुलिंगो (ऽपि स पुरुषः ॥९

"नित्यानंदः स्थो (ऽतितेहो (ऽयमनित्यो लक्ष्यसंज्ञकः ।

"शब्दलक्ष्यस्वरूपेण द्वैताभासस्य कारणम् ॥१०

"लक्ष्यस्यान्तर्गतः स्थाणुरलक्ष्यातिशयोदयम्

"अलक्ष्यः प्राकृतैर्नित्यो योगिलक्ष्यः परात्परः ॥"

આ ~~[illegible]~~ અનુષ્ટુપ છંદ અલક્ષપુરીએ ગાયો; તે આગળ અગાઉ ગાયો તેમ તેમ બાળ યોગિયો તેની સાથે ગાવામાં, પછી મળ્યાં, પછી ઊઠયાં, અને એને મુખથી, લખ્યાં.

એને વિશુદ્ધસાથે રહસ્ય-મંત્રનો પણ સાધિવા વિચારણા કોલ્યા:" અને વેદાંતના જે ભાગ પાડિયે છિયે: એક શુદ્ધિ-ઉક્ત

"અને ~~[illegible]~~ વૈયાકરણ, શંકર, આદિ: શ્રુતભાગ~~[illegible]~~ અર્થ

"સંપ્રદાયરૂપ નદીઓનું મૂળ છે. શંકર વેદાંતમાં સંપ્રદાયને

"ઉક્ત પક્ષ આપ્યો છે અને પ્રાચીને ત્યાગ્ય ગણી છે, આ ઉપરે

"બાકી અલક્ષ્ય-સિદ્ધાંત ~~[illegible]~~ કે વેદાંતને મુખ્ય છે તે આ ~~[illegible]~~ રહસ્યને

"પ્રકાશે: ~~[illegible]~~ કે વેદાંતમાં બ્રહ્મ, ઈશ્વર,

"અને જીવ એ બ્રહ્મની ત્રિપુટી છે તે અને સ્વરૂપાદિયે છિયે, પણ

"એ ~~[illegible]~~ ત્રિપુટીનો સ્થાને લક્ષ્ય અને અલક્ષ્ય એવા ત્રિપુટી

"અમને વધારે અનુકૂળ છે, કારણ તેમાં સાધન-સુગમ છે. જ્ય અને

૧૯૯૯

શિવ ૧૧ ઘણા કાળથી અને શક્તિ ઘણા કાળથી; તેમાં લોકો અનિત્ય

~~શિવ તથા શક્તિ કાળ છે એમ લોક કહે છે પરંતુ~~
~~તેઓ જ શિવ અને શક્તિ જેને જોઈ જ દેખે છે અને~~
~~અવિનાશ છે એમ જોઈ જ નથી તેનો નિશ્ચય વિચારી~~
~~કાળને દેખતા નથી. કાળને તો જ્ઞાનીઓ જ દેખે છે. ૧૧~~
~~એમ કુંડલી~~

લક્ષ્યના અવલોકનમાં અને શાંતિમાં પ્રકૃત જ્ઞાની

~~એમાનો શાંતિ જ્ઞાની પ્રાકૃત પુરુષો દેખતાં નથી છે~~
આત્મા શાંત દૂર-નજીક-અંદર છે; ઘણા તે જોઈ રહેલું અદૃષ્ટ.
~~પરંતુ તે પુરુષને સંબંધ રહે છે તેનું અદૃષ્ટ ઘણા જ~~
દેખતા નથી; કારણ તેઓ અનિત્યને જ લક્ષે છે. ૧૨

~~અનિત્યને એમ પ્રાકૃત પુરુષો એ માનેલ છે~~

તે અનેક લોકોનાં
અનેક ઇન્દ્રિય તેના
તેની ઇન્દ્રિયો છે
અને તે ઘરબારી
જેવું લક્ષ્ય સ્વ-
યંભૂ છે તે લક્ષ

~~તે લોકોનાં સ્વામી~~
~~તેની ઇન્દ્રિયો લક્ષ્યે~~ તે સહસ્રાક્ષ તુંબાય છે ~~એ~~
~~અનિત્ય~~ અનિરોધ પામે છે; અને
~~અવલોકન~~ અવલોકન આત્માનાં ~~પ્રાકૃત પુરુષ અવલોકન~~
~~એ અનિ~~ અનિરોધ અવલોકને અનિત્યને નથી એમ નથી. ૧૩
~~પુરુષ અવલોકન અનિત્ય અનિત્ય સહિત છે ૧૧~~

સર્વશ્રેષ્ઠ નિત્ય

જે પુરુષ જાણે છે તે લક્ષ્યનો અંદર રહેલ છે પરંતુ
લક્ષ્યને ~~અનિત્ય~~ અતિક્રમણ કરી દશ અંગુલ છે
પર છે ~~અનિત્ય જ નિત્ય જ~~ તે પ્રાકૃત પુરુષો
થી અલક્ષ્ય છે પરંતુ યોગિપુરુષો થી લક્ષ્ય છે
લક્ષ્યમાં અંતર્ગત, શ્રેષ્ઠ, લક્ષ્યને ઓળંગી ~~છે~~
દશ અંગુલ ~~અ~~ અવસ્થિત રહેલો, પ્રકૃત જ્ઞાનીને અલક્ષ્ય, અને
યોગી જ્ઞાનીને લક્ષ્ય એવો અલક્ષ પરાવર છે. ૧૪

(આ ~~આ~~ ગીતાનો વિસ્તાર આ પછીના પ્રકરણમાં છે)

"ઈશ્વર ઉત્પન્ન ઉપાધિનો અવચ્છેદ છે માટે જે ઉત્પન્નને
"~~[illegible]~~ અને તેનું પરિણામ મુકિયે છિયે
"અને ઉત્પન્નમાં ઉપાધિને અનવચ્છિન્ન બ્રહ્મને મુકિયે છિયે.
"બ્રહ્મ અનાદિ અનંતનું ઉપાધિને જ લઈ રહેલું છે ~~અને~~ માટે
"જીવ-ઈશ્વરને અને લક્ષ્ય અખંડ એક મુકિયે છિયે, અને બ્રહ્મ
"અખંડનું ઉપાધિને બ્રહ્મને ફેરફાર નથી માટે બ્રહ્મને અને
"અખંડ એકા અખંડ મુકિયે છિયે. જે લક્ષ્ય અને અલક્ષ્ય
"એ અમારી મુકુટી છે."

~~"[illegible] અને ઈશ્વર~~

"જીવદૃષ્ટિ તે મનોરાજ્ય અને ઈશ્વરદૃષ્ટિ તે
"મધ્ય એ ઉભય જીવ અને ઈશ્વરના અવચ્છેદ છે અને તેને
"અને લક્ષ્યને ~~મુકી~~ મુકી ગ્રહણ કરી. ~~[illegible]~~ અને અલક્ષ્યને
"આત્મા અખંડ રૂપે ગ્રહણ કરી. ~~[illegible]~~ દેહોપાધિયોને પણ
"સાક્ષીરૂપનો એક અંશ છે અને એના સ્વરૂપને ઉત્પન્નનો
"દોષ આવે છે. માટે સંસાર અખંડ સત્યનો ~~[illegible]~~ સ્વરૂપ
"અખંડ આત્મા જ એક પણ જ ઉત્પન્ન ન કરવો અને
"જનક, કૃષ્ણાનંદ આદિનું મહાવાક્ય તેમના આ શ્લોકના અર્થ-
"ગ્રહણ લાયે અને ગણિયે છિયે. ~~[illegible]~~ આ પ્રમાણે અવચ્છેદ
"~~[illegible]~~ કરવાથી અને જાણે લાભ છે. લક્ષ્ય ઈશ્વરને ~~[illegible]~~ લક્ષ્ય
"જીવનો તેટલો કરવો જે અમને ફાવતો નથી. ~~[illegible]~~ જીવ-
"રૂપ લક્ષ્ય ઈશ્વરરૂપ લક્ષ્યસંબંધનું રૂપ છે, અને બન્ને સંબંધી
"અમારું ચાલવા માંડે તો અમારું ચેન નથી પડતું. માટે ઈશ્વર જે

"લક્ષ્યબંધ બનાવે છે તેની સાથે જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્યબંધનું
"એમ સહજ રાખિયે છિયે; સુખદુઃખ સંસાર-વૈરાગ્ય આદિ
"દ્વંદ્વભાવમાં અભાવ ચેતવે સહજ-સ્થિતિ કરિયે છિયે, અને
"આ પ્રકારનું સંબંધમાં ઉત્પન્ન થઈને ~~લક્ષ્યપૂર્વક કરિયે~~
"લક્ષ્યધર્મ પાળિયે છિયે, અને લક્ષ્યધર્મ પ્રભાવમાં ઉદયમાં
"જે આવ્યા તેની પૂર્વાપરવિરોધાદિકારિયોને પ્રવર્તાવિયે
"છિયે કે કારણમાં ~~પૂર્વાપર્ય~~ પૂર્વાપર્ય બાધિકે
"પૂર્વાપર્યમાં બાધોનો અભાવ-સહિત પૂર્વાપર્યમાં અનુભવ કરે અને
"લક્ષ્યધર્મનો નાશ કરે નહીં"

(અવાલિયાણ) "અને લક્ષ્યરૂપ પ્રકાશને પામે છે અને પ્રકૃત
"દૃષ્ટિને દ્વારે દિવ્યદૃષ્ટિ કરે છે અને તત્ત્વાદિ ~~સુદૃઢ~~ સુદૃઢ
"આગળ અલક્ષ્ય-રૂપ ~~અને~~ પ્રભાવ લક્ષ્ય ~~સુનિશ્ચિત~~ સુનિશ્ચિત
"અનુભવ કરે છે, અને ~~અને~~ ત્યાં અભાવ
"~~અને~~ એમ કરિયે છિયે."

"~~અને~~" લક્ષ્યરૂપ એટલે લક્ષ્ય છે રૂપ જેનું તે.
"લક્ષ્યરૂપ જ્ઞાનનું લક્ષ્યરૂપ ~~અને~~ ઈશ્વર સાથે અભિન્ન અને
"~~જ્ઞાનદર્શન~~ સર્વધર્મ, સર્વધર્મ આદિ ~~અભાવાદિક~~ પ્રાપ્ત
"કરેલા લક્ષ્યધર્મનું પ્રાપ્ત કરીને જ્ઞાન-ઈશ્વરનું સહજ રૂપ,
"~~સ્વાભાવિક~~ સ્વાભાવિક-સ્વાભાવિક-~~અનુભવયોગ~~ કરે અભાવ
"અભાવ અભાવની જે લક્ષ્યની અલક્ષ્ય સાથે યોગ કરી, અભાવ
"અભાવ, ~~અને~~ લક્ષ્યાલક્ષ્યનું સહજ ~~અભાવ~~ અનુભવિયે છિયે."

"આ ~~અને~~ ~~અભાવ કરે દૃષ્ટિ~~ ઉપમાં જ્ઞાન
"અને ઈશ્વર જે ~~અને~~ સહજરૂપ-અભાવ-અભાવનો અભાવ-અભાવ છે,
"અને સંસાર ~~અને~~ ~~અભાવ છે~~ લક્ષ્યના ઉદયે અભાવ છે, આ

"મારા પ્રિયતમ અવસ્થાનું દેહાભિમાન

"સુખમાં સુખીના સંસાર દેખવામાંથી

"ભગવાની ભક્તિ તેવા છે. તેની ભક્તિને કારણે ધર્મ છે.

"દેહધારી સૃષ્ટિ, અને સૃષ્ટિમાં ગરજ્યા જેમ મળી રહી

"પરંપરા છે અને બધાં બધાં મળ્યાં મળ્યાં એ દેહ ગરજ્યા રહી

"દેહધારે દેહધારી સંસારિક સંબંધ અવસ્થા ઘેરે છે, પણ

"ગરજવાળાં સંબંધ એ સૃષ્ટિ-ગુણ કેવળ એ

"અવસ્થાનો ચાલે. એ કારણ ગુણાને દેહનો એ

"એ સંસારના મુક્તિ દ્વારા અવસ્થાને

"સંસારના કારણે બંધ અને એને માંગે. પણ એ

"બંધમોક્ષ સંસારના છે, એ બંધ મોક્ષ એવાં

"એ કારણ અને સંબંધની ઉપાધિમાં બાધ છે, એ બંધ મોક્ષ

"એ શ્રેષ્ઠ દ્વારા બંધ, એને બધાં ઉપાધિ ઘેરે અવસ્થા.

"બંધમોક્ષ સંસારના અવસ્થાનું છે, બધાં

"પરમાત્માને નેયન વિચારવા બધાં બધાં. ઉપાધિમાંથી એ

"મુક્તિ માટે ત્યાગના સાધનને ઉપાધિ વિચાર અને ઉપર એ

"અમારા વિદ્યાનું બંધન બંધ. અમારા વિદ્યાન અમારે

"પરાવર પરમાત્માના નંગ-ગુણમાં અવાજો અમારા પ્રકાશે

"એમાં છે અને એમાં અસંગ બધાં છે, બાકી એમાં બધાંમાંથી નો. છે.

"નહી. દેહધારીના ધર્મ આત્મા અવસ્થા-ગુણ

આ પ્રસંગે અમારો કોઈ મુક્તિ વગરે મુક્તિના વિચાર

રહેવાનું નહી: "ત્યારે આ બધું અસંગ અને અને અને

મારા પ્રિયતમ અવસ્થાનું દેહાભિમાન

સુખમાં સુખીના સંસાર દેખવામાંથી

ભક્તિ તેવા છે. તેની ભક્તિને કારણે ધર્મ છે.

સૃષ્ટિ, અને સૃષ્ટિમાં ગરજ્યા જેમ મળી રહી

પરંપરા છે અને બધાં બધાં મળ્યાં મળ્યાં એ દેહ ગરજ્યા રહી

દેહધારે દેહધારી સંસારિક સંબંધ અવસ્થા ઘેરે છે, પણ

ગરજવાળાં સંબંધ એ સૃષ્ટિ-ગુણ કેવળ એ

અવસ્થાનો ચાલે. એ કારણ ગુણાને દેહનો એ

એ સંસારના મુક્તિ દ્વારા અવસ્થાને

સંસારના કારણે બંધ અને એને માંગે. પણ એ

બંધમોક્ષ સંસારના છે, એ બંધ મોક્ષ એવાં

એ કારણ અને સંબંધની ઉપાધિમાં બાધ છે, એ બંધ મોક્ષ

એ શ્રેષ્ઠ દ્વારા બંધ, એને બધાં ઉપાધિ ઘેરે અવસ્થા.

બંધમોક્ષ સંસારના અવસ્થાનું છે, બધાં

પરમાત્માને નેયન વિચારવા બધાં બધાં. ઉપાધિમાંથી એ

મુક્તિ માટે ત્યાગના સાધનને ઉપાધિ વિચાર અને ઉપર એ

અમારા વિદ્યાનું બંધન બંધ. અમારા વિદ્યાન અમારે

પરાવર પરમાત્માના નંગ-ગુણમાં અવાજો અમારા પ્રકાશે

એમાં છે અને એમાં અસંગ બધાં છે, બાકી એમાં બધાંમાંથી નો. છે.

નહી. દેહધારીના ધર્મ આત્મા અવસ્થા-ગુણ

આ પ્રસંગે અમારો કોઈ મુક્તિ વગરે મુક્તિના વિચાર

રહેવાનું નહી: "ત્યારે આ બધું અસંગ અને અને અને

શ્રી ગોકુલનાથજીની

વિદ્યુત્પ્રભા ઉત્તર બોલે: "બરાબર, તમારા વાત
"ઠીક – તો ચાલવા. સહચરજી! સહકેતુ યોગી વેષધારીને
"ઘરે ચાલવા" – જ્યારે ઉત્તરા અને સુરસમાંથી તે
સુંદર બોલીને ઉઠાવ્યો.

સહચરજી બોલ્યા."

"યોગીના વસ્ત્રમાં આવે પણ યોગી યોગાર્થ રહે,
"વિષૂચિ બનાવે, ચલન બનાવે, યોગુપાય એ સાધે રહે.
"યોગ્યતાનો પરિત્યાગ યોગી લોક પરે રહી ચલાવ્યાં;
"ચલાવ રહે લોક, વિષૂચિકાને અવૂંર ન અભિનુવર્તિકાં:
"જેણે તેમાર નાંખિ અવૂંર બાંધે કીધો, ફિર રાખે લીધો;
"રક્ત કીધે પણ પરાક્રમ કેવો મુક્ત ન અમારો લોક કીધો.
"સંસારી જન ચલ યોગે રહે, ઉચ્ચે તેમને અમન કહે,
"વિદ્યુત્પ્રભાના બોલન બોલણ સહચરે ચલાવ અમારે."

સહચરજીની પાસે આ વચન સુરસમાંથી પણ વારૂ બો-
લવાં ચાલે ચાલે સાંભળ્યાં પછી ઉત્તર દેવા; ચાલે ~~બોલ~~
બોલી બોલ્યો: "~~How could~~ "This is true; those
"are not ~~ascetics who~~ apathetic to the world
"that ~~live in the world to propagate and~~
"show their right to live in it by being
"useful to their fellow-men in some form,
"and the ascetic that deluges the world
"with his ~~pure~~ philosophy without discharging a duty; it,
"will be ~~pure~~ philosophy does ~~be~~ a duty; it,
"if he does that, he is not bound to confine

"himself within the rooms where his father
"has left his hoards of money & where
"his wife ~~has~~ wants him to ~~play the~~
"provide for her children. Duty in the
"best form is the motto of these men, &
"they are not bound to be home-keeping
"Quakers with homely wits." ~~[illegible]~~:-
"The ~~[illegible]~~ point is Duty, & in this case
"at least, asceticism ~~is~~ does not ~~[illegible]~~
"murder Duty! Beautiful!"

[illegible] : "[illegible]
"[illegible] સંસારનો ત્યાગ કરવા નહિ — [illegible] તો તેણે
"[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] રાખવાને છિયે, [illegible]
"[illegible] છોડવાને છિયે, [illegible] ~~[illegible]~~
"[illegible] વિમુક્તિ [illegible] રાખવાને છિયે.
"[illegible] [illegible] નહિ, [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

"એમ રાખિયે છિયે અને [illegible]
"[illegible] સંસારના [illegible] નરાં મોટું
"ગુંચળું વાળી શિર પર રાખિયે છિયે એ પણ
"સંતા ન છે. [illegible]
" [illegible] કરવો એ તો [illegible]
"ચમત્કારમાં [illegible] કોઈ મહાન્ કાર્ય [illegible] સંકલ્પમાં
"પણ [illegible] ઉચ્છેદ [illegible] તેમ અસત્ય બોલવાને
"અને કરિયે છિયે — પણ સંસારનો [illegible] ઉચ્છેદ
"[illegible] દુઃખનો [illegible] કરવા એ અમારો
"[illegible]
"આશીર્વાદ નહિ [illegible] તે બોલવા આ સંતાયો
"રાખિયે છિયે. [illegible]
"[illegible] બગલનો બારે કરી [illegible] કરવા નહિ.
"અને તો [illegible] પવિત્રાત્મા છિયે, તો-
"સ્વામી છિયે, અને [illegible] લોકની વિભૂતિ
"ધરી, [illegible] ગૃહસ્થોને [illegible] ત્યાગવી,
"[illegible] લોકમાં મહાન-વિભૂતિમાં [illegible] પોતાની-
"વાત પેઠે રોજ કરવા લોકુલિયે છિયે, અને [illegible]
"અલખ જગાવિયે છિયે : [illegible], [illegible]
"[illegible] અને [illegible] જગાવવું :- બોલો
" અધિકારિયો - બોલો -

"[illegible],
"વિભૂતિ [illegible], અલખ જગાવો,
"અલખ છિયો અલખ આરો વે!"

પછી ઉભેલા લોકિયોએ આ શબ્દો [illegible] ઝીલી લીધા,
ગલીના કરી ગયા, અને ઉપલા વ્યક્તિ મંદિરમાં જા

"અને ચારે પાસ અંધકાર છાયા રહ્યો. ગર્જના શાંત થતાં વિદ્યુતાક્ષે સુરસ્વતીચંદ્રને ખભે હાથ મુકી, તેમાંથી આંખ ખોલી, દૃષ્ટિ કરીને કહ્યું:- "કેમ, બચ્ચા, સ્વરૂપાનંદ અંધકાર "બાકી કેમ લાગે?"

ફરી એક વાર વિદ્યુતાક્ષે નિરાંત કરી. સૂર્યકુમુદકાંતાને બચાવવાનું કહેવું અનિશ્ચિત બની ગયું દૂર વધ્યે ઉભો રહ્યો હતો અને મસ્તક ઉંચું રાખીને અત્યારે નિરાધાર નિર્બળ અવસ્થામાં બચાવવાનું કહેવું તેના ઉત્તરમાં પણ આ વિચિત્ર અનિશ્ચિત સ્તબ્ધ રહ્યો. સુરસ્વતીચંદ્ર હસ્યો અને બોલ્યો: "મહારાજ! હું તો કોઈ સ્થાને પણ "અંધકારને કુટુંબ કોઈ નથી તો આજ મુજને મહારાજ "કુટુંબ હતો એવો સ્વીકાર કેમ કરે? આજ એવો "સ્વીકાર કર્યા વિના મહારાજ અંધકાર બાકી કેમ "કહું?"

વિદ્યુતાક્ષના મુખ ઉપર કાંઈક ખેદ જણાયો, તે જણાતાં સુરસ્વતીચંદ્રને દયાભાવ ખેદ થયો, અને આવા મુખને ખેદ થવાનું પોતે કારણ થયો તે અનિશ્ચિત નિવારણ કરવાનો માર્ગ મનમાં શોધવા લાગ્યો. "સ્વામીજી, અંધકારે તોડી પણ ખેદનું કારણ કેવો હતો તો કેમ કરવો. આપના સ્નેહ-

"મંત્રનું સ્મરણ કાળે કુંડી, પણ મનન કુર્યા વિના
"ઉત્તર શી રીતે આપું? આ રહસ્યનું મનન કરી,
"આપને અનુવાદ કરી બતાવું, અને મને કુંડલ શેષ
"ઉત્તરના શેષ તેનું અર્થ સમાધાન કરો તે મારી
"વિધિ ~~[illegible]~~ પડે મારી બુદ્ધિ પરિપાકે પામે ત્યાં
"સુધી અનુકૂળ ~~[illegible]~~ અવકાશે ~~[illegible]~~ મને મળે તેવાં
"સુખે આપને વિદાયે દેવાનું કારણ બને"

વિક્રમાદિત્યે સ્વીકાર કર્યો. ~~[illegible]~~ મંત્રિના વંદનાદ
રૂપાં ~~[illegible]~~ દેવતા નૈવેદ્યસમય આવ્યો સમ-
ળાં મળી ગોષ્ઠિયોને ~~[illegible]~~ વિક્રમાદિત્યે વિદાય
માંગ્યા, અને સંકુલો પડ્યાં વિક્રમાદિત્ય વાર્તા કરવા
માંડી.

"તપોનિધિ, હું પૂર્વીસમયમાં બ્રાહ્મણ હતો અને
"~~[illegible]~~ તમારા જેવા વિદ્વાન બ્રાહ્મણને સ્વામિ-
"વિષે કોઈ-મન સ્વાકારનાં વિચાર કરવો પડે
"તે હું સમજી શકું છું. પરંતુ મારે આ સર્વ નજરોનજર
"જોઈને વધુ રાખવું પડે છે અને તેઓ મારી સાક્ષા
"ધારે છે ખરા, છતાં કિયે પ્રસંગે મારી સાક્ષાને
"પણ તેમનો ઉદ્ધાર સ્વભાવ નહી મળે તે હું સમજું
"છું અને એ પ્રસંગ જ ન આવે તેની સંભાળ રાખું છું.
"કુટુંબનું કારણ મારો નમારા પણ પરિચય છે તે
"આ મંડળ મળ્યો છે અને ~~[illegible]~~ તમે તે

"પ્રેમાનંદે શોધ કરી એવું તેમના મનમાં આવ્યું
"તો ગયે તો મારા ઉપર અમાનુષ રાખશે અને
"ગયે તો તમને પકડશે. ~~માટે મારે~~ તેમના વિચાર
"પ્રમાણે અને આ મહેલના સંપ્રદાય પ્રમાણે ~~આ~~
"~~મહેલ રાણિ~~ તે કોઈ સાધન બનાવે નહીં ~~તેને~~
"~~અને બેસાડ~~ તેને તે આ મહેલમાં ~~રાણિની~~
"બધાને રૂડીવાળો અધિકાર નહીં. આ હકવિચાર
"ઉપર ~~મારે~~ નિરંતર છે, પણ તે લાભ લઈ શકાય છે.
"તમને ~~અમારી~~ મદદ કરીશું તો મને અતિશય ખેદ થશે.
"માટે મારી વિનંતિ સ્વીકારવાની ~~તમે~~ પડશે
"નહીં."
"કેવે પ્રકારે?" સુરસ્વતીચંદ્રે આતુરતાથી
પૂછ્યું.
"સંબંધ તેમણે રાજસ્થાનમાં પણ થયો
"શેઠનો નહીં, પણ અમારો તેમ તેમણે પણ
"રાજસ્થાને કેવી ~~શેઠનો નહીં~~ શેઠે છે. આ વિભૂતિ
"~~મારે~~ આપે શરીરે ધારણ કરવી એવુંનો કોઈ ઉપાય
"નહીં; ~~કરવો~~ ~~તમારે~~ ~~પર~~ વિભૂતિ ~~આ~~ ~~પહેરવાની~~ ~~મિસ્મૂલ~~ છે
"અમારી વિભૂતિમાં સંપ્રદાયના.
"આપે છે. ~~મારે~~ અમારા મહુનાલાલ નથી નથી
"નહીં તે પહેરો, નિરંતર ન પહેરો તેમણે તો.
"છે એવાં તે એવાં વસ્ત્ર માત્ર બનાવવાં કરી ધારશો
"તો ઉત્તમ છે. ~~અમારાં~~ આડી સંપ્રદાય ગયે તે રહેશે;
"અલબત્ત તમ મૂળજી, અને આ મહેલના ચારે અધિ-

"કારણકે ગયે તે ચમત્કારને. ઉત્તમાધિકારમાં નમારો
"મન ગયે હોય તોય ચાલશે. આરંભ કામ કરી નથી
"પરંતુ તોયે આ મહત્વ ગાર્ય નથી. ~~વેરાગ્યે~~ વેરાગ્યે
"~~મ~~ પરંતુ ~~મ~~ ઉપરમાં વિચારિત ~~વેરાગ્ય~~
"અને ~~વેરાગ્ય~~ વેરાગ્ય વધે છે, તે આ મહત્વ આપીને છે,
"~~વેરાગ્ય~~ સંસારનો ~~મ~~ ~~મ~~ લેવા અમારી
"મારે અમે આપને વિનંતિ કરે છે, અને
"નમને સંસારવાસના હોય તે ત્યાં રહેવાં તો પણ
"ચાલશે. ~~મ~~ મારે હાલમાં ~~મ~~ આરતી વિદ્યાર્થિ
"~~ચમત્કારને~~. અને નમારે આ સ્થાન છોડી નમારે
"ઘેર જઈ સંસાર આરંભવો હોય ત્યારે મને
"કહેવાંમાં કુટુંબ. ત્યાં રહી આરતી વિદ્યાર્થિ
"ચમત્કારને – આલોક ~~આલોક~~ ~~આલોક~~ ના નમારે તેની
"પડશે – આલ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~
"~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~ ~~મ~~

કૂદતો ગયો: "લોભ પછી અને ક્રોધ મંડળ
"વિચારપરિષદ કરવા ત્યાર થઈશું. પોકારું
"લોભી અને રૂદેશે. તેની આગે તમે બધા રૂદેલો.
"મરણ પડે તો કોઈને લેઈ સ્વર્ગ તમે સારે લોકે
"કુરરાજ લોભ બોલ્યો. "અમારા રહસ્ય-મંડળે
પરિષદ છે તે સ્વર્ગપુરી નહીં-આવ્ય નહીં."
ઠંડુકો પડેલો કુરરાજીચંદ્ર વિચારમાં પડ્યો,
ઉભો થયો, ઉભો રહ્યો, ચારે બાજુ ફરવા લાગ્યો;
રોજે એક મહાન શિલા ઉપર વડની છાયા નીચે
બેઠો. પરવારી આંખ ઉઘાડી રહી મંડળમાં
ચુંદકુંદ આંખમાં અને તેણે પછી બધાકુંનો વિચાર
કર્યો અને કુરરાજ બધી રહસ્યમાં આવેલાં વિ-
ચાર કર્યો. તે વિચાર પુરો થયો એટલે રહસ્ય-
રહસ્ય-મંડળ આવ્યો. આ મંડળ તે બધા વાર સમરી સમરણ-
માં ઉતાર્યો. સમિતિ તેનો વિચાર કરી પ્રાતઃકાળે સ્વામીને
તે સ્વીકારવા અને તેણે
પોતાનો અભિપ્રાય બતાવવા સંકલ્પ કર્યો. તેણે બોલાવ્યાં
અને શિક્ષા આપી તેની આગે પોતે બેઠો હતો ત્યાં એક
પાસે ~~[illegible]~~ દમતા દમતા કુકડાંની લોકો છે એક
સ્વપ્ન થયું. સ્વપ્નની અદ્ભુત સ્વપ્નના પુરુષનો લાગે
આવી બોલ્યો ~~[illegible]~~ લાગી હતી:

"લોભી, તું લોભાણનો ચુકે શીખેલે,
"લોભાણને તું લોકે મોકે સ્થાને.
"લોભી, સ્થાન લોભી તું કરવા ધ્યાને!
"અલબત્ત ધ્યાના લોભરસના પાને.
"કરો સ્વપ્નમાંથી નરકે!
"લોભી, લોભ પ્રિયરસનો ધરને.

પ્રકરણ ૬.

સંસ્કૃત પ્રકરણો : [illegible]

[illegible], [illegible], અને [illegible]

[illegible] કિંમતવાળી, કેમ કે તેની [illegible] કેવી રીતે [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

अथाधुना लक्ष्यालक्ष्यरहस्यं मुच्यते ॥ तत्र लक्ष्यं न इति लक्ष्यं न लक्ष्यत इत्यलक्ष्यम् ॥ केन लक्ष्यते नालक्ष्यते वेति चेत् प्राकृतैर्नेत्रैरदृश्यितदृष्टिभिरिति वाक्यात् ॥ येन ज्ञानादिभिः साधनैः प्रकृतदृष्टिभिर्वस्तु या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमीत्यादिभिः कृष्णवाक्यैर्यद्वैः प्राकृतैरलक्ष्यं तदेव लक्ष्यते प्राकृतलक्ष्येषु च ते हि महात्मानः परमहंसा भवन्ति ॥ यद्यपि इत्थंभूतस्यालक्ष्यस्य लक्षयितुर्योगिनः स्वरूपं दर्शयति भगवान् लक्ष्यालक्ष्यसिद्धान्तकारः ॥ तद्यथा ॥ तस्य योगिनः का भाषा का गतिः रीतिः चेत् कुरुष्वेनाह ॥ नाहं जायै इत्यादिना घटादिषु समानत्वेन स्थितस्य काशस्येव लक्ष्यस्य जन्ममरणराहित्यमुक्तम् ॥ तथैव तस्य बन्धमोक्षराहित्यमपि ॥ यद्यपि उपाधिभिर्बद्धो वा मुक्तो वोच्यते तत्तु व्यवहारार्थमेव न वस्तुतः ॥ यद्वा संसार एव बध्यते मुच्यते न ह्यात्मेति सामञ्जस्येन साधयति ॥ तद्यथा परात्मा त्वेक एव समष्टिरूपो व्यष्टिरूपैरनेक इव भाति ॥ तदनेकत्वं शरीरित्वरूपं शरीरिणामेव न संसारः ॥ धानुष्को यत्र शरं संधत्ते मुञ्चति चेति तत्र मोक्षतिरेव वस्तुतस्तु धानुष्कत्वं संधानं मोक्षश्चेति सर्व एव

+ [illegible]

स्वतः स्वयम्भूत्वेन समष्टिरूपेण च व्युत्थिता लक्ष्या-
दृष्टि समष्टिरूपैर्व्युत्थिता नाना लक्ष्याः संसारः ॥ सं-
सरतीति संसारो बाणस्य गतिरिव
न बाण इव ॥ संसारस्य बाणगतेरिवारम्भरूपो
बन्धो कृतकृत्ये स्थिरीभूते बाणे
निर्वाहितारम्भस्य संसारस्यैव विरामो मोक्षः ॥
यावन्न दृष्टे व्यष्टिसमष्टिबन्धमोक्षप्रपञ्चे तावत्तमनेकानां
सामान्यमेकं तल्लक्ष्यं लक्ष्यमित्युच्यते यथा हस्ति-
पादादिषु घटेकत्वबुद्धेः पुरुषो जीवो बोध्यते ॥ यथा
दृष्टिकाले व्यष्टिनामधेयो भवति तदैवैकं लक्ष्यं
पञ्चो भवति त्रिस्त्री भवति ॥ एवं विधं
बन्धमोक्षादिप्रपञ्चं समुदायरूपं लक्ष्यं तत्तदाविष्टान्
न बध्यते बध्य-
ते ॥ एकस्यानेकत्वापत्तौ वर्तते व्याघा-
तात् ॥ तत्तत्प्रपञ्चप्रायस्यैव समग्रलक्ष्यस्य न
बन्धमोक्षादियोगे नवस्थादिदोषात् ॥ अतः संसार-
तन्तु
संसारिणोर्लक्ष्ये तन्मात्र एव यथा स्वप्नतालानां जाग्रते ॥
वा सौ सांख्यैरुच्यते तस्याप्यपि तन्मात्रभावः ॥
लक्ष्यालक्ष्ययोरद्वैतं साधयति ॥ एकोऽहं द्वितीयोऽह-
मित्यादिभिः ॥ अलक्ष्यो यत्तत्त्वं विश्वरूपः साक्षित्वेन
स्थितोऽपि कस्य साक्षीति चेदात्मन एव लक्ष्यरूपस्य
साक्षीति चित्त्वं सिध्यति ॥ मायारूपो विहारः शान्त्यन
शान्तिरूपो भवतीत्युभयथा लक्ष्यलक्षणमेकमेव तयो-

रितरस्मिन् यौ रागद्वेषौ भजते स त्रैगुण्यमंजी
करोति क्रियावान् भवत्येव ॥ मायायां द्वेषवान्
शान्तौ रागवान् एव विरक्तमानसा विश्वना-
मानो विद्वांसोऽपि महात्मानोऽपि नाद्वैतसिद्धिं
ब्रजन्ति नन्वद्वैताभासवन्तो एव परिव्रजन्ति च
हेयोपादेयद्वैतमङ्गीकुर्वन्तीत्यद्वैतसिद्धिस्तु लक्ष्या-
लक्ष्यसिद्धान्तेष्वेव सिध्यति नान्यत्र मते ॥
अलक्ष्यं लक्ष्य-
स्य साक्षिभूतमिति स्वस्यैव साक्षित्वं ग्राह्यम् ॥
द्रव्यगुणादयो नैयायिकैः साधिताः पदार्थाः अन्य-
मतेषु वा अन्यैर्नामभिः साधिताः पदार्थास्ते सर्वे एव
लक्ष्यविहृतमिति मन्तव्यम् ॥ ननु स्त्रीपुरुषादीनां परस्पर-
विहारा इव द्वैतादिं विना न विहारः संभवतीति
चेन्न ॥ येन यद्वद्वैव स्वस्य साक्षित्वं तथैव
स्वेन विहारवत्त्वमपि तत्र तेनैव च स्वयमानन्द-
रूपोऽयमलक्ष्योऽनुभूयते ॥ परेषां सुखेभ्यो यन्महा-
नन्दः स्वयमेव सुखीभवन्ती साधयति
दृष्टान्तः स्फुट एव लक्ष्यानां व्य-
क्त्याभासानामलक्ष्यमपि परीक्षासंवेद्यं सर्वत्र स्वपारम्प-
साक्षित्वमात्रेणन्यमानरूपमद्वैतं ॥
अत एव सूक्तं यत्र यत्र मनो याति तत्र तत्र
समाधय इति ॥

इयं प्रनो यात्रैव

[illegible] माया विजृम्भितेव लक्ष्यते। [illegible] न माया मायाविनो भेदः समवायात्॥ अलक्ष्यो सौ मायावी लक्ष्यां माया मात्मवस्तुत आत्मना आत्मन्येव तनोति संहरति च॥ विहारेष्वे [illegible] ष्वलक्ष्यं मोदते॥ स मोदोपि विहार इति चैवैवं॥ येन स मोदो विहार इति [illegible] स चिद्रूप मोदो [illegible] नित्यतामेव तां च भजते नैवं विहारा [illegible]॥

एवं लक्ष्यालक्ष्ययोरद्वैतं साधयतो गुणकर्मणि [illegible] गुणकर्मभा [illegible] सतेव स्वरूप इव विलसन्ति॥ स साधयितु तैर्गुणैः कर्मभिरनवच्छिन्नो संस्पृष्टः निर्गुणो निष्कर्मा च॥ जीवनाम लक्ष्यस्फुलिंगोऽयं प्रकृत्या जडसमधर्मे [illegible] विजृम्भते लक्ष्यधर्मांश्चानुवर्तते [illegible]॥ दारुषु गूढो [illegible] रिव [illegible] स्वरूपेण न लक्ष्यते केवलं जडरूपतया लक्ष्यते॥ यदि संघट्टनादिभिः प्रज्वलितः प्रबुद्धो भवति तदा [illegible] एकत्वगादि संवेद्यान् जडधर्मान् भजमान एव [illegible] प्रकाशात्मा [illegible]. त्रिलोकस्य जातवेदःशक्तिमाविष्करोति स्वमिव स्वदुदेव प्रबुद्धो [illegible]

२

जीवस्फुलिंगः संसारीव लक्ष्यब्रह्म-
धर्मान् समाद्रियते इव ॥ तथा केवलं लक्ष्यते यत्र तथा लक्ष्यं स्वयमेव तल्लक्ष्यं लक्ष्यते लक्ष्यात् साधर्म्यं द्रवति ॥ तेन विधिना न त्रिलोकी वैश्वानरहा-
नाद्रियते ॥ तेन विधिना जीवे-
श्वरयोरद्वैतयोगः साध्यते ॥ कर्मयोगोऽयमिति
केचित् ॥ कर्मयोगेन जीवेश्वरयोरैक्यं सि-
ध्येत स च गीतायामुक्तः ॥ ज्ञानयोगेन जीवब्रह्मणो-
रैक्यं सिध्येत तदाह • यद्लक्ष्यं जीवगाहेत ॥ अल-
क्ष्यं तु ब्रह्मैव ॥ नूतनवेदान्तस्तु ज्ञानयोगं साध-
यति न तु कर्मयोगम् ॥ केवलकर्मयोगिनः ॥ कर्मज्ञानयोगं तु लक्ष्या-
लक्ष्यत्वयोगिन एव साधयन्ति ॥ अत एव
त्रयाणामिति जीवेश्वरब्रह्मणामद्वैतं मित्थं योग-
द्वयेन तैः साध्यते ॥ अन्यैस्तु केवले-
नैव योगेन द्वयो जीवेश्वरयो जीवब्रह्मणोर्वा
न तु त्रयाणामद्वैतं युज्यते ॥ अत एव
परमो यमस्माकं वियोगो योगः ॥ अद्वैतं द्वयोर्न
त्रयाणामिति ॥ अद्वैतशब्दस्तैक्यवाचकः ॥ न

रेकत्वे तयोः प्रवृत्ति-
भेदाभावफलत्वियत्वया
तद्व्यतिरिक्तफलपराङ्मुखः
तर्हि सत्कर्मकरो
प्रहंकार-
दूरत्वात्
नानि नानि
उमाणि नैष्कर्म्येव
कुर्वन्नीश्वरार्थं च
प्रमपश्यन्नेव जीवेश्व-
योर्नैक्यं साधर्म्यं मु-
ग्धयति तेन च
लक्ष्यधर्मानाद्रियते ॥

अलगाहनाद्ब्रह्म-
विद्ब्रह्मैव भव-
तीत्यद्वैतम् ॥

तु ~~नैतादि वाचकत्वा~~ केवलदुःखतत्व्यतिरिक्तनैतादिवाचक

~~अयं योगो न कर्तव्यं~~

अथ श्रुत्यादिप्रमाणान्याह ॥ गीतायां सिद्धि-
मेवाहेत्यादि ~~त्रिः~~ ॥ कर्मशास्त्रे शास्त्रेषु श्रुति-
षु च विविधो व्यवहारः ॥ प्रारब्धादि विहितेन
कर्मणा तु योऽयं कर्मवृक्षो नाम प्राणी ~~[illegible]~~
भाग्यानि रचयति तस्य इदं उच्यते ॥ भाग्यं नाम-
कर्तव्यमथ शास्त्रो व्यवहियते ॥ अन्ये तु भाग्य-
व्याहतं मुख्यं पुरुषयत्नं वा कर्मशब्देन लक्षयन्ते ॥
~~शास्त्रकारस्तु प्रकेन~~ ब्रह्मा ~~[illegible]~~ इमो नित्यवैभिति-
का विधय एव कर्मा~~[illegible]~~णीति शास्त्रादिषु
प्रायेण व्यवहारः ॥ ज्ञानध्यानवैराग्यादि क्रिया
एव श्रुत्यपदिष्टाः क्रिया इति ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ मुण्डकभाष्ये शंकरः ॥ रहस्यमते तु-
फलत्यागः कर्मयोग एव प्रशस्यते फलत्याग-
स्यैव ~~[illegible]~~ योगान्न कर्मत्यागस्य ॥ कर्मवैराग्यं
च क्रिये ति वस्तो व्याघातः ॥ ~~[illegible]~~ आत्मक्रीड आत्म-
रतिः क्रियावानेष ब्रह्मविदां वरिष्ठ इति श्रुति ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ द्वा सुपर्णा सयुजा इत्यादिषु क-
प्रकारेण विफल ~~[illegible]~~ स्वार्थत्यागेन फलत्याग इत्यः ॥
फलत्यागेन नीवस्थानीशानं शोकमोहलक्षणं नश्यति ~~[illegible]~~
वीतशोक ~~[illegible]~~ स ईश-
वद्वनभ्रत् ~~[illegible]~~ फलत्यागी क्रियावानीशेन साम्य-

ज्ञानस्य च क्रियातेः
स्वानित्यत्वापत्तिः
क्रियाणामनित्य
त्वात् ॥

कर्मयोगिलक्षणं ॥

मुपैति ॥ ज्ञानयोगेन ब्रह्मैक्यं सिध्यति न तु ईश्वराद्वैतं ॥ तन्तु कर्मयोगेनैव सिध्यति ॥ अत्र गीता साक्षात्प्रमाणम् ॥ स्वयं लक्ष्यधर्मधरः सन् श्रीकृष्णः धर्मेण योनयेदिति न्यायेन नानुव युद्धकर्मणे समर्थयामास तन्तु लक्ष्यधर्मस्यैव बहुत्वे न विनाशाय ॥ श्रीकृष्णस्य स्वस्यैव लक्ष्यधर्मिताया महाभारतनायकत्वनिश्चयगाधानायैव तेन विधिना न जीवस्येश्वरसाध्यसंपादनायैव भगवान् व्यासस्तथाविधमितिहासमुक्तवान् ॥ न चेन्महाभारते गीतायां सकलो प्रासंगिको मिथ्यो भविष्यति रूपं एव स्यात् ॥ लोके विदुर शबर इत्यादिभिः ~~[illegible]~~ एव कर्मयोगः प्रतिपादितः यद्वेह शास्त्रे कुर्वन्नेव कर्माणि जिजीविषेच्छतं समा इत्यादिश्रुतयस्तु अपि लक्ष्यधर्मप्रतिपादिकाः ॥ अस्या कुप्रतिपत्तिः ~~केवलविद्यया~~ केवलायां विद्यायां अविद्यायां वा रतिर्निन्दिता तथैव संभूत्यामसंभूत्यामपि ॥ अन्यथा कर्मत्यागविधिः विद्यया केवलमात्मविद्यां ~~[illegible]~~ ना तमविद्यां च ॥ तथैव केवलमविद्येति सकामकर्मणा संभूतिरिति स्वयंभूतस्तस्या संभूतौ च रतिरिति केवलमात्मज्ञानबुद्धौ कर्मपराङ्मुखत्वमेवोक्तं ॥ असंभूतिरु

भक्तो (दि के सत्ता नेतीनुक्त बातेने)

मोक्षकामैर्हि श्रीकृष्णाख्यायामेव
इत्यः प्रतिपादितः ॥ इत्यमेव तत्रत्यं गीतं
ब्रह्मयुक्तैः कर्मब्रह्मैक्यं कुरु ब्रह्मार्पणमस्याद्यात
ब्रह्मैव भवति इत्यतः ॥

कर्मत्यागविधिः

मेव

सत्ता

संभूतिरहिता शारीरादिविकल्पशब्दैः कर्मफल-
भोगशायिनी ॥ असंभूतिर्तु तथा नश्वरत्वात्सदृ-
श्वाभासमात्रत्वाच्च ॥ अविद्याविद्ये (संभूतिसं-
भूती) तयोरेकतरे राजदुर्बे दूत स्वरूपमेव
तत्र रहस्यसिद्धानि निरिष्यते ॥ श्रुतिष्वप्येव-
मेव विहितम् । असंभूत्युपासकाः संभूत्यु-
पासकाः विद्योपासकाः अविद्योपासकाश्च सर्व
एवैकमार्ग- पक्षपातिबहुमार्गदूषिणो } तमोऽन्धं तमः प्रविशन्तीति शास्त्रे स्फुटमेव ॥
तर्हि ~~विद्यां चाविद्यां~~ को नाम मुख्यो धर्म इति चेन्न-
त्रैवोक्तम् ॥ विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदोभयं सह ।
अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्यया मृतमश्नुते
तथा च ॥ ॥ संभूतिं च विनाशं च यस्तद्वेदोभयं सह ॥
विनाशेन मृत्युं तीर्त्वा संभूत्यामृतमश्नुते ॥
इति ॥ ~~कर्मकर्मणी~~ लक्ष्मि धर्मे बादरं कुर्वन्नेवा ~~लक्ष्मि~~
~~न लक्ष्मि~~ मेव गाहिते तत्र स्मृतमेव ॥ तत्रैवोक्तं स्वयंभू-
र्यथितथमतो (श्रीत् व्यदधाच्छाश्वतीभिः समाभ्यः श्रुति
॥ अत्रोक्तं स्वयंभूतं संभूतिं च यैकमेव ॥ अर्थो-
न् व्यदधादिति कर्मधर्मः प्रतिपादितः ॥ कुर्वन्नेवेह
कर्माणि जिजीविषेच्छतं समा इति श्रुतिरपीदमेव
लक्षते ॥ अत्र विद्येति देवतविद्या नात्मविद्येति
केचित् ॥ नेदं युक्तं येन ब्रह्मविद्या सर्वविद्याप्रतिष्ठेति

दुःखमविद्या मैत्रीदुःखं कृत्वैवविद्याग्रहणं तथैव संभूतसंभूति ग्रहणेन चात्मात्मविद्यया रमस्मरन्नानेनैव ग्रहणमुक्तं तत्त्वं कर्मत्याजे सति फलत्याजित्वा मात्मविद्यायामेव संभवति ॥

कोश इति ये कर्म योग एवेति बोद्धव्यम् ॥ हिरण्मये कोश इव पात्र इव कर्मसंसारे लक्ष्येऽस्मिन् सुगुप्तो ऽयं तद्स्पृष्टः परावर आत्मा स्वयो-ऽप्यलक्ष्यो नित्य एव ॥ हिरण्मयत्वमुक्तं तत्तु मूलभूतस्य सुवर्णस्येव लक्ष्यस्यापि रक्षण-योग्यत्वात् ॥ अक्षरात्संभृतमिदं लक्ष्यमक्षरे च यास्यन्नविनाशमर्हति ॥ येनाक्षरस्य लक्ष्यैवैव विभूतिरेषा लक्ष्यत्व ॥

कीदृशमिदं लक्ष्यं कीदृशी तत्र जीवस्थितिरित्यादि-दर्शनाय श्रुतय उच्यन्ते ॥ जीवनामायं पदार्थो न ब्रह्म-भिन्नः किंतु स्फुलिंगरूपः पुरुष एव ॥ तदुक्तं यथा तदेत-त्सत्यं यथा सुदीप्तात्पावकाद्विस्फुलिंगाः सहस्रशः प्रभवन्ते सरूपाः । तथाक्षराद्विविधा जीवाः प्रजायन्ते तत्र चैवापि यन्ति ॥ इ अमृतत्वस्येशानो यं पुरुष इति पुरुषसूक्ते ॥ पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यम् । उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ अन्नमित्यत्र भोग्यमात्रं तेनामृतं विश्वं तदात्मनि पुरुषे पुरुषादेवातिरोहते ॥ तदुक्तं मुण्डके यथा सतः पुरुषात्केशलोमानि तथाक्षरात्संभवतीह विश्वम् ॥ पुरुषः स्वस्मात्सृजते ऽतिरोहते ऊर्णनाभिरिव ॥

ईश्वरस्य जीवस्य च समानमिदमहत्वेऽज्ञानत्वम्॥
उभावप्य लक्ष्ये नित्ये पुरुषे तिरोहिते ॥ अतिरोहो-
यं कालेन स्वयोनौ प्राप्यति तेनानित्यः॥ नित्यरूपै-
स्य चालक्ष्यस्यान्तरेव तिरोहितौ तत्राविर्भाव-
तिरोधानधर्मौ भजते॥ आविर्भावकाले यज्ञ इव
प्रज्वलति॥ तदाह पुरुषसूक्ते॥ यत्पुरुषेण हविषा
देवा यज्ञमतन्वतेति॥ तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन् पुरुषं
जातमग्रतः॥ तेन देवा अयजन्त साध्या
ऋषयश्च ये॥ इति॥ देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्ना-
न् पुरुषं पशुमिति॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवा-
स्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्निति च॥ एषु प्रत्येषु
पुरुषः पशुः पुरुषो हविः पुरुष एव च यज्ञ इति
योऽयं यज्ञ उक्तः स एव लक्ष्यरूपो यज्ञः सर्वत्र प्रज्व-
लति॥ सैवे यमिष्टिरस्मत्सिद्धान्ते॥ सैव
पशुमारमिष्टिरन्यैः क्रियते सा तु नित्या लक्षिता
भुने॥ कलौ तु सैव एवायं लक्ष्ययज्ञो लक्ष्य-
धर्मधारकः॥ सहस्रा शोयमलक्ष्यातिरूढः लक्ष्यः पु-
रुषस्तद्भूमिं विश्वतो वृत्वा त्रिभिरन्यैः
रसमृतैः पारदैर्द्वाङ्गुलसंतथा लक्षितं देशकालाध्व-
च्छेदकरन्यैः या (वस्थ

लक्ष्यमर्यादां एवेन गहिन

लक्ष्यम् तिति बुद्धि त्य लक्ष्य : परावरस्य स-
लक्ष्यं लक्ष्यं चाद्वैत साधयन्नीतं
लक्ष्यालक्ष्य सिद्धान्तिनेदृत्य लमिदमस्मद्-
हृदय विवरण मुक्तमधिकारिष्वलक्ष्य प्रबोधाय॥
किं बहुना ॥ यतो वाचो निवर्तन्ते इत्याद्य मनसा
सहेत्यादि भिर्लक्षितत्वमलक्ष्यं पूर्णमेवेत्यतश्च लक्ष्यमपि
पूर्णमेवेत्यादाय न मन्त्रा पूर्णमेवावशिष्यते ॥
अतएव सुखं पूर्णोऽयमस्मल्लक्ष्यालक्ष्य सिद्धौ नो
यत्रैव पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते पूर्ण-
स्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

કે અંગ્રેજી અક્ષર સ્વરૂપ ના વિકલ્પ મુક્તાનંદે લીધો નથી. તેમાં કુલેખ કે વિલક્ષણતા નથી મુક્તાનંદ તો કુશળ હતા. તે તેમના વિદ્યા ગાનલક્ષણોમાં સ્પષ્ટ અનુભવાય છે હતા. આમાં કોઈ ચમત્કાર લાગે. વિદ્યાભંડાર કરી મુકવો મહાન વિદ્યાલક્ષણોના કરી પણ વિદ્યા પણે તે મહત્વાને માટેનું યુગનિર્દેશાર્થે મુક્તાનંદે તેને મુક્તાનંદને કેવું.

યુગનિર્દેશ પામના પાસની પોતાના પાસે ~~ત~~ ઉત્તરીય ભાગના પરથી પણ કુંકુમપત્રી લખેલી લાગી તે સ્વયમ્ પોતાને કુંકુમના ચમત્કારા હતી. વિદ્યા-સો-સ્વયમ્ – આ હતી પણ મુક્તાનંદે અનાવશ્યક ~~ક્ષ~~ માટે તેને વિદ્યાના અમાનવા લાગ્યો તેને હતી તે બાબતે કે તેમાનવા, ~~લાગી~~ તેને પ્રસંગે પુણી અમાન કરવા લાગી.

"મુક્તાનંદ! અમ તે સમજ? રજ તે કાલ?"

સ્વયમ્ પુત્રી ~~સ્વયમ્~~ આકાશમાં નજર લાગી તેને ~~કરતાં~~ ~~પત્રી~~ સમજાવતાં કરી કરવાને વિવિધ કરણ સ્વરૂપે ગાવા લાગી;

"મોહનો મોહનો વ્હાલો રંગ ~~ચ~~ ચમાવે રે!
"મારો મારો ~~ચ~~ ચંદ્ર કરાવાવે રે!
"અમ મુક્તાનંદ તેમ તે મારવા રે!
"કરાવી તેમાંને મન તેમાં મારવા રે!
"રહી ~~ચ~~ ચંદ્ર ~~તે~~ ~~ચ~~ ~~ચ~~ ~~ચ~~ ~~ચ~~ રે!
"કરાવી મોહની વ્હાલાને મારવા રે!

"[illegible]

"[illegible]

"[illegible]

વળી મૂરખભાઈને લાગ્યો તે વિચાર લાગ્યો:

"અહો, આ સ્વપ્ન કેવું? આ સ્વપ્નમાંના સંસારનો

"કેવો કોણ? કોનું પુત્રપણું કોણ? કેવું મન?

"– ના! – કેમ નહી? – તો આ બધાં સંસાર

"પણ સ્વપ્નમાં નહતો કેમ? કોણ કોણ? બોલવા કોણ?

"– આ મહાસ્વપ્ન છે! – કુમતિ! તારો ત્યાગ કરીને

"કેમ? ત્યાગ શાને કરવો? ત્યાગ કરવો? – મારું

"આ મહા પરિગ્રહાત્મક કુટુંબ શાનું? કેમ વાસ્તે?"

કુમતિ તેની સાથે મંગાઈ. અત્યાર સુધી સાંભળે સ્વપ્ન

કેવું તેને કહેવું કહેતા કહેતા સ્વપ્ન કેવા લાગ્યા

તેનો આત્મા સર્વત્યાગ કર્યા અર્થાત્ – સાગરાં તેમ

સર્વ રોગ દુઃખ અવલોકિત કોઈ તેમ સર્વ વિકારો-

ત્યાગવા લાગ્યો અને મૂરખભાઈને સ્વપ્નમાં સર્વત્યાગી

આકાશવાણી તેણે આત્મવાણી સંભળાવા લાગી:

++ "द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि-

"षस्वजाते ॥ तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो

"अभिचाकशीति ॥ समाने वृक्षे पुरुषो निमग्नो (नीशया

"शोचति मुह्यमानः। जुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीशमस्य

"महिमानमिति वीतशोकः॥ यदा पश्यः पश्यते रुक्म-

"वर्णं कर्तारमीशं ब्रह्मयोनिम्। तदा विद्वान् पुण्यपापे-

"विधूय निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति॥ तरति शोकं

"तरति पाप्मानं गुहाग्रन्थिभ्यो विमुक्तो (मृतो भवति॥"

++ ઋગ્વેદ ૧૦ મંડળ

[illegible]—

હવે લક્ષ્યાલક્ષ્ય ચોરસે લક્ષ્ય લક્ષણનું દર્શન કરીએ છીએ. જેમાં લક્ષ્ય ચોરસે લક્ષ્ય ચોરસે તે સંબંધ તે; અને તે ન સંબંધ [illegible] તે લક્ષ્ય ચોરસે લક્ષ્ય. [illegible] જેમાં સંબંધ નથી તે ન સંબંધ તે શ્રદ્ધા ચોરસે અવિવિક્તદૃષ્ટિવાળા લોકો સેવે. કારણ શરીરાદિ શ્રદ્ધાની બહારે [illegible] સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ ધરનારા જન તો શ્રદ્ધા જાણે કે ન સંબંધ તે જ વસ્તુ જુએ છે અને તે સંબંધી સંબંધ, "તે [illegible] સૂતેલી રાખે છે તેમાં પંચમી લાગે છે" એ વાક્યોમાં આવે છે. અને શ્રદ્ધાજનોના લક્ષ્ય [illegible] તો એ મહાત્માઓ વિપરીતદૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિ કરે છે — તેને લક્ષ્ય ધારે તો સંબંધ રહે છે પણ સંબંધ સંબંધ દૃષ્ટિ વધતી નથી. હવે અમે [illegible] લક્ષ્ય-લક્ષણ કરવાવાળા-સંબંધ— એવીરીતે [illegible] વિવેકદૃષ્ટિસિદ્ધાંતનુસાર [illegible] છે તે) સંબંધમાં [illegible] દર્શાવે છે. [illegible] તેની રીતે જેમ રીતે કે આ સંબંધની કેવી માલ્યા અને કેવા ગતિ થાય છે તે તેને જ સુખે કરે છે. [illegible]— નાદું [illegible]— કે [illegible] — ચોરે વાક્યો પડે [illegible] સંબંધ કરવાવાળું પણ [illegible] દૃષ્ટિ [illegible] તેની [illegible] સંબંધ [illegible] પણ [illegible] તેમાં [illegible] તે તો વ્યવહારને અર્થે છે — વસ્તુતઃ તેમ કાંઈ નથી. [illegible] પણ સંબંધ જ [illegible] છે, [illegible] છે, તે વાત સિદ્ધાંતપણે સિદ્ધાંતનુસાર [illegible] છે. તે જેમ રીતે કે [illegible] [illegible] [illegible] તે અનેક-પણાનું [illegible] શરીરધારી પણે [illegible] અને શરીરધારીનો જ સંબંધ છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કરે છે તે જીવનો મોક્ષ કરે છે ? બાહ્ય છોડે છે
તે સર્વ બાહ્યોક્તિ છે; વસ્તુતઃ તો પરમાર્થદૃષ્ટિ,
સ્વરૂપ સંધાન, અને તેનો મોક્ષ, એ સર્વ પરમ-
૨૧૩ ઉત્કૃષ્ટ પાંચમું અને સાતમું ગુણસ્થાનકે
ઉત્કૃષ્ટ પાંચમા ગુણસ્થાનકે દેશવિરતિ અને સંસારી છે.
સંસારી-ગૃહસ્થ પદે – અરે તે સંસાર; બાહ્યની
ગતિ તેવી, બાહ્ય તેવો નહીં. બાહ્યગતિ તેવો
સંસાર સાધારણરૂપ હોય તેનું નામ બંધ; અંતરંગ
દૃષ્ટિએ પરવાળી બાહ્ય સ્થિતિ હોય, તેથી તે સંસાર-
નો સાધક આરોપાયો તે સંસારનો જ વિરામ તે મોક્ષ.
વાણિજ્ય, ધંધાદિ, બંધ, મોક્ષ આ તેરમા પ્રકારો છે તેરમા
સર્વ તે અનેકમાં રહેલું એક એવું જ સામાન્ય તેને બા-
ધકમાં દેખીને લક્ષ કરીને કહીએ છીએ; તેમ દ્રવ્યાદિક
અનેકત્વવાળા એક ~~[illegible]~~ તેને પુરાવ અથવા બાધ
કહીએ છીએ. તેમાં ~~[illegible]~~ મારીના વિકલ્પો ~~[illegible]~~ ઘટાડિ નાખો ઘટે છે
તેમજ એક લક્ષ – અનેક પ્રકારે – વિચારે – બાધ
રહે છે. માટે તેનું, બાધ્યબાધકાદિ ~~[illegible]~~
અનેક પ્રકારોના સમુચ્ચયરૂપ, લક્ષ એવું છે માટે જ
નહિ બાધ્યું, અને નહિ મુક્ત કરેલું તો એક લક્ષ તો અનેક
ભેદ તે. બાધ્યબાધક તે ક્રિયા છે કરીએ તો એકલી અનેકત્વા-
પત્તિ ક્રિયા અને વદતો વ્યાઘાતનો દોષ આવે.
અને પોતા બાધ્યબાધકાદિ જુદા જુદા પ્રકારોને સમજ
લક્ષિત તે જ બાધ્યબાધકાદિ ~~[illegible]~~ એવું કરીએ તો અવ-
સ્થિતિ દોષ આવે. માટે સંસાર અને સંસારી ઉભયનો
લક્ષણ સંભવિત જ છે, તેમ સ્વરૂપલક્ષણો બાધકમાં છે.
તે આ ભાવ એ નાશે બાધ્યત્વ છે તેનો પરાવ તેમાં જ
સંભવિત છે.

[illegible] હવે સિદ્ધાંતકાર [illegible] [illegible] કહે છે; "[illegible]" - "[illegible]" - [illegible] [illegible]. [illegible] છે તે [illegible] છે. [illegible] [illegible] - [illegible] - [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

આ અર્થે સ્વામીએ લક્ષણના વિકૃત - ખંડિત - એ બાબતે ગાયો એમ માન્યું. કોઈ કહે છે કે આ પુરુષાદિના વિકાર પેઠે લક્ષણનો વિકાર પણ દૈવાદિ વિના ન સંભવે તો તે ખોટું છે. કારણ એમાં તો પોતાનો અર્થ રહે છે તેમ તેને પોતાનો અર્થ પોતાનું વિકૃત લાગી પણ છે; અને તેમ કારણથી એમાં અવસ્થા એ અલક્ષણ અનુભવાય છે. મહાત્માઓ પરંતુ કુળે અને કુળ ધારે છે એ દૃષ્ટાંત ખૂટ ન છે; અને એનું સિદ્ધ કરે છે કે લક્ષણ એવા તે વસ્તુમાત્રનો છે તે સર્વમાં - પોતપોતાના તેમ પરમાં રહેતું - એક અવસ્થાવાળું છે, તે અને તે પરીક્ષિત અંગેલ છે, લક્ષિત રહેવાવાળું છે, અને અહીં અહીં અવિકૃત છે અને અહીં એ નથી છે. આમ ન કહેવું છે કે અહીં અહીં મળ અને અહીં અહીં અમાવિ-યો ધારે છે.

૨૧૫

આ મતોનો ખંડન (અનુવાદ) - મળ ચાલ્યા એ ન પાડે છે અને તેનું વિરુદ્ધપણું લક્ષણ ધારે છે. પાયો અને પાયોનાનો ભેદ નથી. કારણ તેમનો સમવાય છે. અલક્ષણ-એવો તે પાયાનો તે લક્ષણ - લક્ષણ - પાયાને આત્મવસ્તુમાંથી આત્મામાં વિકારે છે અને આત્મામાં ન ફેરે છે. આ વિકારોમાં અલક્ષણ ભેદ પાડે છે. કોઈ કહે કે એ ભેદ પણ વિકાર છે તો તે ખોટું છે. કારણ અને વિકૃતિ પેઠે ભેદ પણ વિકાર અને અવિકાર છે - તેમાં એવું કે વિકારરૂપ વિકારો તો અને અવિકાર છે - તેમાં એવું કે વિકારરૂપ છે નહીં

પાં. ૪-૫ આપણ શ્રી લક્ષ્મણજીના મહેલ આગળ
ગોળી ~~અનુસંધાન~~ ગુણ અને દુઃખનું અધિષ્ઠાન હોવાથી
કે નહીં કે એ અમના ઉત્તમાં કૂદવાનું કે એ શ્રીમાન
ગુણગ્રાહી & ગુણદોષના આગારરૂપ ~~શ્રી લક્ષ્મણ~~
વિલાસ કરે છે — સ્વયંના વિલાસ કરવા દેવ તેમ
પણ એ અહીં આકાર તો તે ગુણગ્રાહીને
અનવધિક અને અસંખ્ય રૂપે છે — તે નિર્ગુણ અને
નિર્ગુણી છે. એ જ્યાં નામ ધારી આ લક્ષ્મણિકા
લક્ષણિકા = અભિધા નામો) સ્થૂલિકે અક્ષરાત્મક ધર્મનો
ધરનાર રહે તેમ વિલક્ષણ પણ છે — અને છે —
અને લક્ષ ધર્મોનું અનુકરણ કરે છે. કૃત્યમાં ~~સ્થૂલ~~
રહેલા ~~સ્થૂ~~ અણિ પડે તે સ્થૂલ ~~લક્ષ~~ ધર્મો નથી
— દેખાતા નથી, અને અંગ્રેજીમાંથી પ્રત્યક્ષાદિ
કેવી ~~પ્રત્યક્ષ~~ ધરે છે, અને પણ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
સ્થૂલ અણિ વિશેષતાથી અણિની સ્થૂલતા અને દલનથી શોભિતો
પોતાનાં આવિર્ભાવ કરેલાં છે, તે પર પ્રત્યક્ષ
પ્રત્યક્ષ ધરેલો આ સૂક્ષ્મ-સ્થૂલિકા સંભારી પડે
લક્ષિ પ્રત્યક્ષના ધર્મોનો આકાર ~~[illegible]~~ કરતો બાળે છે.
આ સ્થૂલિકા આ પ્રમાણે ~~[illegible]~~ લક્ષ ધરે છે તોડતું ન
[illegible] નથી, ~~[illegible]~~ તે સ્થૂલિકા લક્ષે છે પણ જરૂરી
કારણ એવી રીતે લક્ષિ એવો સ્થૂલિકા એ લક્ષિકાને
અને ન લક્ષે છે, એટલે લક્ષિકાનું અંતર ન લાગે

એ પોતાની સ્થિતિ — અર્થાત્ પરમેશ્વર કુલ સાક્ષાત્કારની
પ્રભુતા સાથે વધિષ્ઠ સ્થિતિમાં એ કુલ સંબંધોમાં બધાં
સર્વ કુલને પરાભૂત કરે છે, સર્વ સત્તાને કરે છે,
પ્રભુના સાક્ષાત્કારની વધિષ્ઠતા "અહં" — કારણે સ્થૂલ-
પ્રભુ હોવાથી એ સર્વે કુલ નિત્યાન્ત રહી કરે છે
અને સમષ્ટિ — વ્યાપાર ઈશ્વરને બદલે એ
સર્વ કુલને સમર્પણ કરે છે, — એ સર્વસમર્પણ-
× કે જ્યાં અને ઈશ્વરના લક્ષ્યાર્થમાં ઉદ્ભૂ-
× ધન કરે છે, અને એવી રીતે લક્ષ્ય ધર્મનો સ્વરૂ
કરે છે. આવી રીતે — સ્થિતિ — વિકાસ પામતાં પામતાં
તી ઉત્પન્ન કરે છે, અને સ્થિતિગત એ સ્થિતિ બધે છે.
આ વિધિએ જીવ-ઈશ્વરનો સંબંધ — બધે છે. ફરીથી
એને સ્થિતિ — કરે છે. સ્થિતિગત જીવ-એ ઈશ્વરનું
બધે છે અને તે યોગ સ્થિતિમાં કરેલો છે. જ્ઞાનયોગમાં
જીવ-સ્વરૂપનું ભેદ બધે છે માટે — સંબંધ કરેલું કે
"અજ્ઞાનમાં બધા પ્રવેશ કરે છે." અજ્ઞાન એટલે તો સ્વરૂપ જ.
અજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરવાનું — કહી "સ્વરૂપ જ્ઞાનાર્થ
સ્વરૂપ જ-બની છે" તે દેખાડ્યું. જ્ઞાન મેળવવાનો તો જ્ઞાનયોગ
એક જ માર્ગ છે; કર્મયોગથી નથી મળતો. કેવળ તો કેવળ
કર્મયોગ જ માર્ગ છે. રાત્રિ અને દિન ઉભય કર્મ બધાં કર્મ
માર્ગ એક કર્મ અને જ્ઞાન ઉભય કર્મ યોગ માર્ગ, એવી તે લક્ષ્ય-
લક્ષ્યયોગીઓનો જ માર્ગ છે. — આવી. પ્રભુના એટલે જીવ-
ઈશ્વર અને સ્વરૂપ એ પ્રભુના સંબંધ આવી રીતે બે યોગોમાં આ
યોગીઓનો માર્ગ છે. અને — જીવ તો તાર્ક તો જીવ-
ઈશ્વરનો સ્વભાવ તો — જીવ-સ્વરૂપનો — એક

જો કોઈનું અહંકાર માને છે અને તે એકનું જ યોગ્ય
માને છે; પણ તે કોઈ પ્રકારે અહંકાર નથી
માનતા. માટે જ પરમ – મોક્ષ – આ
અમારો વિચાર નામનો યોગ છે. કોઈ કહે છે
કે જોકે એકનું અહંકાર ઘટે પણ
પ્રકારનું અહંકાર ન ઘટે તો તે કહેવું અયોગ્ય છે.
કારણ "અહંકાર" એ શબ્દ માત્ર સૌગત વાચક છે; માટે
(૨૧૩) કે કોઈનો વ્યતિરેક ઘટતો નથી વાચક
એ શબ્દ નથી.

હવે આ વિષયમાં મુનિ આદિનાં
પ્રમાણો છે તે સિદ્ધાંતરૂપ, "આગમમાં કહ્યું
છે" એવાં વાક્યો વડે, કહેવું
એમ સંભવે કહેવાનું કે કર્મોદયનો વ્યવહાર વિચારો
એ અને પરમાર્થવિષયમાં વિવિધ છે. પરમાર્થવિષયે વિચારો
પણ માટે કર્મ શબ્દનો વ્યવહાર ઘટે છે, ત્યારે જે
કરણ કર્મરૂપ પ્રકૃતિઓનાં ચિત્ત બાધક રહે છે તે
કે કહેવામાં 'કર્મ' વાચક શબ્દ છે. "બાધક"
"બાધક" એ પણ આ શબ્દનું વ્યવહાર વ્યવ-
હારમાં રહે છે. બાધકો તો બાધકે બાધક યોગો
કોઈ ચિત્ત કોઈ ન ચિત્ત બધા પુરુષાર્થ તેને
કર્મોદયથી બંધે છે. પ્રકૃતિ ચિત્ત અને નૈમિત્તિક વિધિ-
યો તે જ કર્મ કોઈ શબ્દાદિમાં પ્રકૃતિનો વ્યવહાર
છે. કારણ, ધ્યાન, વૈરાગ્ય, આદિ ક્રિયાઓ

તે જ શ્રુતિમાં ઉપદિષ્ટ કરેલ ક્રિયાઓ છે
એવું મુમુક્ષુના જ્ઞાનમાં નિશ્ચયમાં છે. અમારા રહસ્ય-
માંનો તો, તેનાં લક્ષણ કહી ગયેલા છીએ તે કર્મયોગ
ગ જ શિષ્ટ ગણ્યો છે, ~~અને તે જ કર્મ કર્મયોગ છે~~
કારણ કે ફલત્યાગનો જ યોગ છે - કર્મત્યાગ કદી શકે
એવો યોગ નથી. કર્મનો વૈરાગ્યને ક્રિયા કહેવી એ તો
વદતો વ્યાઘાત દોષ થાય. જ્ઞાનમાં ક્રિયાત્વનો આ-
રોપ કરો તો જ્ઞાનમાં અનિત્યત્વ આવે, કારણ ક્રિ-
યાનું અનિત્યત્વ છે. ત્યારે "આત્મસાધે ક્રીડા કરનાર,
"આત્મામાં રતિ કરનાર, ક્રિયાવાન્ એવો આ બ્રહ્મ જ્ઞા-
"નીઓમાં શ્રેષ્ઠ" એ શ્રુતિવાક્યમાં તે ક્રિયાવાન્-
પણું છે તે કર્મયોગીપણું જ છે એમ જણાય છે. "~~[illegible]~~
"અને યોગ પામેલાં એ દેખાતો" (કૃષ્ણ સુવર્ણાકાર)
ઇત્યાદિ શ્રુતિવાક્યોમાં ~~[illegible]~~ જ્ઞાનનો ત્યાગ
કરવો છે ~~[illegible]~~ તે પણ ~~[illegible]~~ ઉપર કહેલે પ્રકારે ફલ-
ત્યાગ જ ઉક્ત છે. શંકર-ભાષ્ય ~~[illegible]~~ એ જે લક્ષણ-
વાળું જ્ઞાન તે જ્ઞાનીપણું તે ફલત્યાગથી જાણે
પામે છે; અને ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, કીધા એવો લોકરહિત
~~[illegible]~~ ફલત્યાગી ~~[illegible]~~ ક્રિયાવાન્ કહી, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ લીધો, ~~[illegible]~~ એ જે કહેવાની સાથે સાથ જોડાતે
કરવા પામે છે. (૨૧૮)
ફલત્યાગથી બ્રહ્મની સાથે એક-

સંબંધ છે; ઈશ્વરાંશ સર્વાંગ નથી. એ તો કર્મયોગથી જ સંબંધ છે. એમાં ગીતાનું સારાંશ-સમાધાન છે. પોતે જ્ઞાનના લક્ષ્યબિંદુ સુધી પહોંચી ગયેલા હોઈને, અને ~~પોતાના~~ પોતાના ધર્મ-કુળનાં પોતાના ધર્મ-ધર્મનો યોગ કરાવવો એ જ્ઞાનીની, "તું મારો ભક્ત છે – તું મારો સખા છે" એવાં વચનો બોલતા બોલતા – અર્જુનને સ્વધર્મ-કુળધર્મના – એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાનરૂપી ભક્તિ-સખાએ ~~[illegible]~~ સમજી કર્યું તે લક્ષ્યબિંદુની જ દૃષ્ટિએ માટે કર્યું – ~~એ દૃષ્ટિએ~~ એ દૃષ્ટિના કારણે મારે નહીં. શ્રીકૃષ્ણ ~~[illegible]~~ પોતાનું જ લક્ષ્યબિંદુનું – મહાભારતના વાચકના આત્મામાં – સારી રીતે સંધાન કરવાને જ, અને એ વિધિથી જ્ઞાન ઈશ્વરમાંથી સાક્ષાત્કાર કરવાને જ, ભગવાન્ વ્યાસે એવી રીતનો પ્રતિપાદન કરવાને લાભ કર્યો. એમ ન હોય તો મહાભારતનો સમગ્ર ગીતાધ્યાય અપ્રાસંગિક બને. શિષ્યો લિખિત જ બોધવાણીમાં પણ શ્રીકૃષ્ણભગવાનના આ જ ઉદ્દેશનું પ્રતિપાદન કરેલું છે; એમાં કહેલું જ છે કે "દીન જ "પ્રભુના. તેનું ~~[illegible]~~ અથવા દીન પ્રભુનું જ "દીનદયાળ, પ્રભુપ્રિય કૃપાકર! પ્રભુને અર્પણ કરેલાં છે "તેના સખા-સારા-આધાર એવાં તું દીનોના પ્રભુ જ "બની રહીશ!" વળી "હે સખા! તારામાં વિહાર "કર" ઇત્યાદિ અનેક વાક્યોથી પણ યોગવાણીમાં આ જ કર્મયોગનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. ~~[illegible]~~ "કર્મ કરતાં કરતાં "જ સો વર્ષ જીવવાની ઇચ્છા રાખજે" ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ

દુનિયાવાસ્તવમાં છે તે પણ લક્ષ્યની અભિવ્યક્તિ છે. આ
અભિવ્યક્તિમાં કેવલ વિધિમાં તેમ કેવલ નિષેધમાં
રહી કરવાની નિષ્ઠા છે; તેમજ સંસ્કૃતિમાં
અને અસંસ્કૃતિમાં રહી કરવાનું પણ છે. આમાં
કોઈ તે વિધિ કરેલ છે તેણે સર્વ કુટુંબસ્વરૂપ વિશ્વકુટુંબ-
ભાવની અને કેવલ આત્મવિધિ પર છે — એમ આત્મ-
વિધિની નિષ્ઠા છે. કેવલ અનાત્મવિધિ નિષ્ઠા છે તેમાં
સહાનુભૂતિના અને અનાત્મવિધિ આવી ગઈ. તેવી જ રીતે
તે સંસ્કૃતિ નિષ્ઠા છે તેમાં સંસ્કૃતિ કેરલે સ્વયં આત્મ
અને સંસ્કૃતિ [illegible] રહી કેરલે કેવલ સહમતાની વૃદ્ધિ
હોય અને તેના માટે કુટુંબ પરાક્રમના [illegible] હોય તેને
નિષ્ઠા છે. [illegible] અસંસ્કૃતિ કેરલે તો સંસ્કૃતિરહિત રહી
રહી વિકૃત [illegible] કુટુંબના ભોગ આપવાની
છે તે [illegible] છે. [illegible]

૨૧૮ — ~~તેમજ અસંસ્કૃતિ કુટુંબના~~ તેમજ અસંસ્કૃતિ-
પણ તો કેરલા માટે જે તે નબળ છે અને તેમાં માત્ર
સહકુટુંબના આભાસ જ છે. અવિધિ અને વિધિ, અસંસ્કૃતિ
અને સંસ્કૃતિ, એ બધામાંથી કોઈ એક ઉપર ~~[illegible]~~
રાગ અને બાકી ઉપર દ્વેષ તે કૌટુંબસ્વરૂપ જ છે અને તે
રહસ્યવિદ્યાનીઓને ઇષ્ટ નથી. સ્મૃતિઓમાં પણ એમ
જ કહેલું છે. સંસ્કૃતિના ઉપાસક, અસંસ્કૃતિના ઉપાસક, વિધિના
ઉપાસક, અને અવિધિના ઉપાસક; એ સર્વ પણ એક બાજુનો
પક્ષપાત કરે છે અને બાકી માટે દ્વેષ કરે છે માટે તે
સર્વ અલ્પ વિધિના પ્રવેશ કરે છે એવું દુનિયાવાસ્તવમાં સ્થૂલ છે.

અને શ્રુતિ પણ કહે છે કે જુઓ તો જે બધા
જે જ્ઞાનિવૃત્તિમાં કહેલું છે કે – "વિદ્વાન જાણે અવિદ્વાન
"જે જાણે તે અવિદ્યાને બધા તે છે તે અવિદ્યાને પ્રકૃતિ
"તરી છે અને વિદ્યાને અમૃતતા મળતી છે". તેમ જ બીજી
તેમાં કહેલું છે કે "સંભૂતિ અને વિનાશ જે જાણે તે અવિ-
"દ્યાથી બધા તે છે તે વિનાશથી પ્રકૃતિ તરી છે અને સં-
"ભૂતિથી અમૃતતા મળતી છે". આવી રીતે અવિદ્યાનું
ગ્રહણ કરીને જ વિદ્યાનું ગ્રહણ કહેલું છે, અને તેમ જ
સંભૂતિ અને અસંભૂતિનું ગ્રહણ કહેલું છે; માટે તે ઉપરથી
સિદ્ધ થાય છે કે ~~અવિદ્યાવિદ્યાનો~~ અવિદ્યાવિદ્યા અને અ-
વિદ્યાવિદ્યાનો પરસ્પર ભેદ કરી વિના જ તેમનું ગ્રહણ
કરવાનું આ શ્રુતિવાક્યોમાં કહેલું છે. અને તેમ ~~જ~~
~~બધાં સંભવિત તો તેને જ કહે છે અમારે~~ બધાં તે
તો કર્મકાંડ કરી વિના કેવળ વિદ્યાવિદ્યાનો જ
સંભવે છે. તથા કર્મોના આદર કરીને જ અવિદ્યાને
મોટો કરવાનું ~~જ~~ વિદ્વાનોનાં કહેલું છે તે આ રીતે પણ
સિદ્ધ થાય છે. વળી તેમ જ શ્રુતિ કહે છે કે ~~જ્ઞાન~~
અવિદ્યા ~~અવિદ્યાને~~ કેવળ અવિદ્યા જાણે અને
કરે તેમાં કહેલું સ્વાધ્યાયનું અને સંભૂતિનું તેનું જ
છે. અવિદ્યાને ~~વિદ્યા~~ કરે તે વડે કર્મકાંડ અવિ-
દ્યાના કરી. કર્મો કરવાં કરવાં જ તો, ~~અવિદ્યા વિદ્યાનું~~
જ્ઞાનના જ્ઞાન કરવી તે શ્રુતિ પણ આ જ ~~અવિદ્યા~~
બતાવે છે. કેવળજ્ઞાન કહેલું તેમ છે કે અમાં "વિદ્યા"નો અર્થ

"આત્મવિદ્યા" અને પણ "દેવવિદ્યા" છે. આ બધાંનાં
કારણે; કારણ કે "બ્રહ્મવિદ્યામાં સર્વવિદ્યાઓનો સમાવેશ
છે", [૧૨૦] પરા વિદ્યા તે બ્રહ્મવિદ્યા" ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ
મુખ્યરૂપે વિદ્યાઓમાં પ્રસિદ્ધ છે. "બ્રહ્મવિદ્યાને કર્મનો
"વિરોધ પણ છે માટે આ વિદ્યા તે બ્રહ્મવિદ્યા નહી પણ
"માત્રાત્મા કરીને અપર વિદ્યા તે દેવવિદ્યા જ લેવી" એમ
કોઈ કહે તો તે બરોબર નથી; કારણ બ્રહ્મવિદ્યાનો કર્મ-
પણ સાથે વિરોધ છે, કર્મ સાથે વિરોધ નથી. કર્મનાં
તો સંહિતાનો જ નથી, કારણ "કર્મ કર્યાં પછી કોઈ
"પણ સંહિતાનાં પણ કરી રહતો નથી" એવું જીવાત્મા
વગેરે છે. "પણ કર્મ જડ છે માટે એવું કર્મનાં જડ
"ધર્મ છે" એમ કોઈ કહે તો તે ખોટું છે;
કારણ કર્મનું ઈશ્વરપ્રસાદીરૂપ ફળ કર્મી સ્વયોગિને પણ
દેવી તેના રૂપને પામે છે. "કર્મનો ઉદ્ભવ બ્રહ્મમાંથી
"થયો, અને બ્રહ્મનો જ અનુગ્રહ કર્મમાંથી છે" એવું જીવા-
વગેરે છે તેનો અર્થ એમ છે કે અક્ષર જે અક્ષર છે તેમાંથી
અક્ષર બ્રહ્મનો ઉદ્ભવ છે અને એ અક્ષર બ્રહ્મ જે
કર્મનો યોનિ છે. આવી રીતનાં કર્મ પ્રકારનાં જ પ્રસન્ન કરવાના
વિષયમાં શ્રુતિઓનું કહેવું છે કે" જેનાં કર્મ એ પરાયણ લોકોમાં
ફળ પામે છે"; કારણ એવા પુરુષનાં જ કર્મ સ્વયોગિને

પ્રાપ્ત કરી લેતું છે અને તે પ્રાપ્તિ [illegible] રૂપ હોવાથી સ્વરૂપ-લાભ પામે છે. આવી રીતે જે વિધિ વાળો જીવન-વ્યવહાર તે ધર્મ તેનું જ પ્રતિપાદન કરતાં કરતાં મુનિઓની પ્રશસ્તિ કરવા કરે છે. તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) "મુનિ! હિરણ્યક કોરલે મુવલિયા પાસેથી મુનિત્વનું "મુખ ઉંડાવાનું છે; હે મુનિ! સત્યધર્મને માટે - રક્ષણને "માટે તે મુખ તું ઉઘાડ!" એમ વાક્ય ઉચ્ચારવામાં છે; ~~[illegible]~~ એટલે પાવનું સંબોધન કરીને ધર્મીઓની ~~[illegible]~~ સ્થિતિ છે અને તેને ઉઘાડવાની રક્ષણ કરવાને બોધ કરાવે છે એમ કહ્યું. (૨). તેમજ મુનિત્વમાં છે કે "હિરણ્યક અને પદ્મ એવા કોરલે "~~[illegible]~~ (કોરલે નરવાહન રાજાના ~~[illegible]~~ વિરહ "- ~~[illegible]~~ - અને નિષ્કલ - કલાતીત - ઉત્પત્તિ-આદિ "શરીરધર્મથી રહિત - પ્રભુ છે." એવીને પ્રભુત્વ નરવાહનું મુવલિયા પાસેથી છે તે રક્ષણયોગ્ય છે - ત્યાગ કરી દેવાડી નાંખવાનું નહીં; પ્રભુત્વ પોતાની તેજ-તેજના-આદિ ~~[illegible]~~ વિભૂતિઓ છે તે પ્રાણના રક્ષણને જ રક્ષાય છે. શોક-મોહ-આદિ મુક્તિના કાર્ય સાથે જ રોકાતાં પ્રાણની રહિત કરી નાંખવાનું છે. આવીને કાળે તો ~~[illegible]~~ જ પ્રશંસા છે. આ કોરો અથવા પ્રાણ તે કોરલ.

એમ તમે પૂછો તો ઉત્તર આપવો જોઈએ કે એ જ્ઞાન [illegible]
કર્મસંયોગ જ છે એમ જાણવું. સુષુપ્તિ અવસ્થાના નિષેધ
-પક્ષના નિષેધ- કર્મસંયોગ સંસારમાં- આ લક્ષણમાં [illegible]
[illegible]. સુષુપ્તિ અને [illegible] તે છતાં તેનાથી અસ્પૃષ્ટ એવા
આ પરાપર આત્મા અલક્ષ્ય અને નિત્ય જ છે. સુષુપ્તિ-
અવસ્થામાં કંઈક તેનું કારણ એ કે મૂલ્યવાળું સુષુપ્તિ તેનું
રક્ષણીય છે તેનું જ લક્ષ્ય પણ રક્ષણીય છે. અક્ષરમાંથી
સંભૂત થયેલું [illegible] અને અક્ષરમાં એને જવાનું એનું
આ લક્ષ્ય તેનો અક્ષરથી વિનાશ થવો યોગ્ય નથી. કારણ
અક્ષર જ અલક્ષ્ય તેનો જ નિવૃત્તિ આ લક્ષણ છે.

આ લક્ષ્ય કેવું છે અને તેમાં વ્યવસ્થિતિ કેવી
છે તે દૃષ્ટાન્તથી હવે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે. જ્ય
જાનકી આ પદાર્થ સ્વરૂપે ભિન્ન નથી, પણ સ્ફુલિંગરૂપે-
અગ્નિના જાનકીરૂપે - પુરુષ જ છે. તે એમ કહેવું છે કે
"સ્ફુલિંગ પરસ્પરમાંથી [illegible] તેના જ રૂપવાળા વિ-
"સ્ફુલિંગો સહસ્રશઃ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ - હે સોમ્ય!-
"અક્ષરમાંથી વિવિધ ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાંથી
"પાછા જાય છે." આ પુરુષ અમૃતત્વનો ઈશ છે એમ [illegible]
[illegible] પુરુષસૂક્તમાં કહેવું છે: "આ જે ભૂત અને
"અને જે ભાવિ તે પુરુષ જ છે, અને અમૃતત્વનો ઈશ છે
"[illegible] - તે અન્નવડે અતિરોહ કરે છે." એટલે "અન્ન" એટલે
"ભોગ્યમાત્ર" છે; તેથી અમૃત થયેલું વિશ્વ, વિશ્વાત્મા પુરુષમાં,

"પુરુષથી જ, અતિરોહ કરે છે. તે મુક્તિમાં કરેલું છે" તેમ સદ્રૂપ પુરુષથી કરી અને તેમ કરેલ છે તેમ અમર "મોક્ષ નહીં કિન્તુ કરેલ છે." પુરુષ પોતાનામાંથી સ્વતંત્ર છે, અતિરોહ કરે છે – તેમ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લયમાં ઊતર રાખ-

(૨૨૨) બાદ કરોળીયો કરે છે તેમ. અમૃતત્વ ઈશ્વરનું ઈશ્વરમાં અ-

ત્યમાં સમાન છે. ઈશ્વર અને જીવ ભિન્ન, અસદ્રૂપ અને

ભિન્ન પુરુષમાં – અતિરોહ કરે છે. આ અતિરોહ દ્વારા

કરીને સ્વયોનિમાં રોકી લાવે છે માટે તે અનિત્ય છે. અને

નિત્યરૂપ અસદ્રૂપની અંદર જ આ અતિરોહની સ્થિતિ છે

તે અવિદ્યાનિ ~~અને~~ નિરોધરૂપ એવા જે ધર્મ પરાણે છે. અવિ-

દ્યાનિ એ બહારરૂપે પ્રગટતી પાપે છે. તે પુ-

રુષસૂક્તમાં કહેલું છે "તે પુરુષ-દ્વારે દેવોએ યજ્ઞ કર્યો

"કર્યો", "~~અહીં~~ અહીં ઉત્પન્ન કરેલો ~~પુરુષ~~ યજ્ઞમાં બલિરૂપ કરાયો,

"યજ્ઞ ~~પુરુષ~~ પુરુષ ~~કરાયો~~ યજ્ઞમાં બલિરૂપ કરાયો

"હવિર્ધાનરૂપ – સોમ – ઘી દેવો અને વેદમંત્રો દ્વારા બલિરૂપ

" – તેમણે. એ (પુરુષ) વડે યજ્ઞ કર્યો", "તે યજ્ઞ દ્વારા દેવોએ

"પુરુષપશુને બાંધ્યો", "તે દેવોએ યજ્ઞવડે યજ્ઞ કર્યો – એ ધર્મો

"પ્રથમ હતા". આ ~~પુરુષ~~ પુરુષ એ પશુ, પુરુષ એ હવિ, અને

~~પુરુષ~~ યજ્ઞ પુરુષ જ યજ્ઞ, એ રીતનો ~~આ~~ આ મંત્રોમાં તે યજ્ઞ

રહેલો છે તે જ સદ્રૂપ યજ્ઞ અર્થાત્ પ્રગટતો છે. અમરા-

ત્મા-સિદ્ધાન્તમાં તે દૃષ્ટિ-યજ્ઞ છે તે આ જ. પશુ માટેનો

તે દૃષ્ટિ બાંધવાનો કરે છે તે તો આ યુગમાં નિત્ય છે. કલિમ

કોઈ જ આ લક્ષિયવસ્તુ છે તે લક્ષિયધર્મનો ધૂરનાર છે. અલક્ષ્ય
ઇન્દ્રિયો આવાળા આ અલક્ષ્યમાં અતિરિક્ત પાંચેનો
પુરુષ તેને લક્ષ્ય કરીને છોડી. જે લક્ષિની ભૂમિ કોઈને
લક્ષિની મર્યાદાને અનુસારે સર્વપ્રકારે ચોરી લેઈ, બીજા જરૂર અક્ષર
પાદ વડે, શિક્ષિતદૃષ્ટિ અને અશિક્ષિતદૃષ્ટિના અલક્ષ્ય
લક્ષિને, કોઈ સંજ્ઞા અને સંજ્ઞાવાળી દેહધારીના અવયવોને
શૂન્ય કોઈ અવસ્થા સ્થિતિ ધરનારૂ
(૧૧૩) પરાવર્તન અલક્ષ્ય છે. તે અલક્ષ્યને અને લક્ષ્યને અનુક્રમે
લક્ષ્યાલક્ષ્યસિદ્ધાંતોમાં સાધે છે; જે આ અમારા રહસ્ય-
વિવરણ ઉપાધ્યાયિકાઓમાં અલક્ષ્યનો પ્રયોગ કરવાને
કોઈ અલક્ષ્ય જણાવવાને વશ છે. અહીં કરીને "જાણી
સાધે વાણી તેને પ્રાપ્ત નકરી જ્યાંથી ઘડીને પાછી
ફરે છે" ઇત્યાદિ વાક્યોથી લક્ષિતવ્ય – લક્ષ્ય યોગ્ય-
અલક્ષ્ય આ પૂર્ણ જ છે; તેમાંથી જે લક્ષ્ય પણ પૂર્ણ જ
છે કે તે લક્ષ્યને જે અલક્ષ્યમાંથી ગ્રહણ કરી – આ-
ગ જ કરી – તેનો પૂર્ણ જ બાકી રહે છે. માટે
કરીને જે અમારો આ લક્ષ્યાલક્ષ્યસિદ્ધાંત સુસંપૂર્ણ છે
જે તેમાં જ, "આ પૂર્ણ છે", "જે પૂર્ણ છે", "પૂર્ણમાંથી
પૂર્ણ લેવાયો છે", અને "પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ લઈ લેતાં
"પૂર્ણ જ બાકી રહે છે."

ff મહાવીરદેવ

૧૨૬ ફુલવેલ

હે ઉડવા ઉમંગ સંગે, ગુણે દૂર સાંગ, દેખે તે સંગે,
બહુ કોડે પ્રભુ તે ધ્યાન, ચિત્તસ્થિરતા રહવાથી રહેવાં.

તે સમાન નગરી સાથે
વનરાજી વરણેલાં વાળું
પૂર્ણ વિકસ્યાં ચાંદુ ચંદુ, જોજું નગરી ચાંદુ ચાંદુ સમાનો!
હે ઉડવાળ.

એ સમાન નગરાં, પ્રભુ મોગાં, તેણ અનોખો રૂપ રોકું;
એ સમાન નગર વસ્યું મહાવીરનું જોજું ઈંદ્રા દર્શ લોકું!—

એ બહુરાણિ કુમાર!
એ કુલકુલેન ધરનાર!
એ પરમ ચિત્તિ નિરંજન નાથ!

એ ઉપર અનોખાના સાંગ પડે તે સર્વ મહિમા એ સર્વ,
વરણોડી ગુણ તે પ્રભુ, છોડી મહાબંધ, નરે એ રોકું,
અનોખો ઈંદ્રાસન સ્વાં! હે ઉડવા

ઈંદ્રા ~~[illegible]~~ સાથે ~~[illegible]~~ માન એ દેખ!
દૂરે જોડી ચંદ્ર એ સાંગ!
વંદોડી ગુણ તે પ્રભુ,
નરી રોકું, રહે ઉડી સાંગ!
એ સાંગ-સાંગ ધરનાર સંગે, વિકસ્યાં, અમૃત ભરી ચાંદુ,
દૂરે આવતું નથી, દૂરી ન આવતું, ઈંદ્રાનું કલ્યાણું!
હે ઉડવાળ.

(આ સ્તવનમાં બહુરાણિ ઉપર અને બહુરાણિ નગરનો સંબંધ ~~[illegible]~~ અને એમાં સાથે ઉપમિતો યોગ બતાવેલો છે.)

"पुण्यपापे विधूय - पुण्यपापे विधूय" " ३२७
"विमुरति शोकमात्मवित् - न च पुनरावर्तते नच पुनरा-
"वर्तते"॥ ~~[illegible]~~ ચિન્તવતિ ચણ શ્રુતિવાક્ય સ્મૃતિ સ્મૃતિ, સ્વપ્ન
નથી થતું. પણ ~~[illegible]~~ થોડી વાર ~~[illegible]~~
પછી સ્વપ્નોદય થયો. કુમુદસુંદરી ~~[illegible]~~ વેગાળાને
વેશે પાસે આવી બેઠી ને સરસ્વતીચંદ્ર પાસે
શ્રુતિવાક્યનો લહેકાથી પુછવા લાગી:

"તમે શોક કેમ કરો છો? બ્રહ્મને કેમ
"ધ્યાવો છો? આત્મું અદ્વૈત છે તો ~~[illegible]~~ તમારી મરતી
"અવસ્થાયોનું અદ્વૈત કરો, મને શોકમાંથી તારો,
"મને આત્મરૂપ પ્રાપ્ત કરાવો!"

~~[illegible]~~ સંદ્રુશન પણ ~~[illegible]~~ આ સ્વપ્નાં
આવ્યો. "પ્રિય મિત્ર! તમે જ મને તારું
"કુંડ્ય જુઓ નહિ! ત્રયાણા અદ્વૈતં આવો."
સરસ્વતીચંદ્ર કોઈને ઉત્તર દેતો નહિ,
કેવળ મારા સામાન્યો કરે છે, ને સ્વપ્ન વાર્તા
સ્વપ્નમાં સ્વપ્ન આવે છે, બંધ થાય છે, અને
ફરી આવે છે.

"આમ રાણાએ ~~[illegible]~~ કુમારીએ કુંદ-
નિલિયા શિખર ઉપર ચાંદરાણીને કહ્યું ત્યારે, કહ્યું
મારું છે ચંદ્રાણીને ઝંદ્રાણ ચાંદા પાસે ગયો ને કહ્યું
ત્યારે: "Where, my friend, dost thou fly
like an angel upwards?"

કુમારીએ ~~[illegible]~~ ને ઝટ કહ્યું ને ચંદ્રાણીને
ચાંદા ચંદ્રાણીને ચંદ્રાણી:

"Chandrakáuli, sweet philosophy
"buoys me up into the Heavens! I am
"~~[illegible]~~ opportunes like Dante in his Paradise,
"~~[illegible]~~

આ શબ્દ સાંભળીને તો કુમારીએ ચાંદા
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

પ્રકરણ ૧૦

રજપૂતોના રાજાઓ અને પ્રધાનો

ભારતના કોઈક મહાપ્રદેશને લઈ અને અનેક અને મહાન વિપત્તિઓના પરિણામ-વાળા રજપૂતોના રાજ્યને બેંકડો વર્ષોથી રાજા અને પ્રધાનોનું શીલ આપવા મહાપુરુષો જન્મ્યા હતા. જે રાજાઓ સૂર્યવંશી લેખાતા અને એક પછી એક સુખરૂપનો તોડી રહેતા પ્રજાના દુઃખસંકટને આપવાનું તેમને અભિમાન હતું. એ અભિમાનના દીવાન પવિત્ર અને પ્રભુ દેવતાના સંદેશ-સુખ ગાતી અનેક જવાબદારી રહેવામાં આવતી, અને સિંહાસનના ભાવી સ્વામીને ભાવિવચનોથી આ દીવાની ગણાતી અને તેઓને રાજ-દીક્ષા આપવા રાજાઓ અને આગ્રહ રહેતા. આ અભિમાન અને આ પરંપરાની જુદી જુદી જુદા જુદા પ્રકરણમાં જોઈ શકાશે. અને નવા નવા રાજાઓ

લેવા લેવા લેખના મુખેથી અનુભવ્યા પ્રસંગો લેવા હતા.

અનેક બાલ-કુટના ~~કુ~~ સંસ્કારદૃષ્ટ અને અભિમાનનું સ્વકુટુંબમાં અને પોતાનામાં ~~[illegible]~~ પરિણામ કરવું અને ~~[illegible]~~ સાથે વિદ્યાયોગ્ય પ્રસંગ તૈયાર કરવા અને અંતે તેમને પ્રસંગદૃષ્ટ આપવા એ ઉભયે વિષયમાં ~~[illegible]~~ ઉત્કૃષ્ટ પાયાનો એ રૂક્તિનગરના નૃપતિઓનો ~~[illegible]~~ પ્રસંગ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ પ્રભાવ દેખી પડ્યો હતો.

આ કુલસંપ્રદાયમાં ~~[illegible]~~ પ્રકૃતિ બહુ ન હતાં, પણ કોઈક પણ ~~[illegible]~~ દૃઢ અને ઉત્તમ હતો. પ્રજાની માટે વિનયુક્તભાવ ગણાયો અને ~~[illegible]~~ રક્ષણ તો ~~[illegible]~~ રાજાનો સ્વાર્થ કરે પણ ~~[illegible]~~ પ્રજાવત્સલ કેવું એ અભિભાવ વિના વિનયુક્તભાવની સિદ્ધિ થતી નથી એ સંપ્રદાય ~~[illegible]~~ વિના ~~[illegible]~~ સૂર્યવંશે ~~[illegible]~~ ગણાય નહી એવા ~~[illegible]~~ આ રાજકુલનો પ્રથમ સંપ્રદાય હતો. ~~[illegible]~~ શત્રુ તે પોતાનો શત્રુ ~~[illegible]~~ ગણવો અને એવા શત્રુઓ ~~[illegible]~~ સાથેની કારીરૂપે અને કુટુંબમાં ~~[illegible]~~ કુટુંબીરૂપે પ્રકટ થાય તો તેને રાજા મિત્રં ચોત દૃષ્ટં શ્રુતં વા. એ સૂત્રનો અનુભવ કરાવવો

"રાજાને કોઈએ કદી મિત્ર દીઠો કે સાંભળ્યો?"

એટલે "અમે રામચંદ્રનો છઠ્ઠો અવતાર નથી ~~અને~~ મહાપ્રભુના
"અવતાર નથી" એ કૃષ્ણનું વચન છે એમ અહિંથી પાછળથી
કરી સાબિત કરે બીજો સંપ્રદાય હતો. કૃષ્ણનો સંબંધ
કોઈ કે ન કોઈ પણ કુમારી અવસ્થાએ ~~નથી~~ નથી અને મહાપ્રભુ
પાસે બધે નથી એ વાત ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
નિરંતર ધ્યાન આપવું એ બીજો સંપ્રદાય હતો. એના ~~[illegible]~~
રામચંદ્ર અને સીતા કુમારવાળા પ્રસંગ આપ્યા કરવો, ~~[illegible]~~
એકાદશિનું કાંઈ રામચંદ્રે પોતે ~~[illegible]~~ કરવું અને પાછળથી કુંવરને
શીખવવું; ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

પ્રયોગશાળાના નોકર પ્રથમે કેળવણી અને કુશળતા સાથે
કામ-કાજમાં જોડાવા.

કુદરતીરીતે રાજા પ્રજાવત્સલ હોય
કુશળ, સુંદરરૂપ, શાંત અને ઉત્તમ રાજાનાં કુળમાં પણ
ઉદય થયો જોવાય છે અને એ જોતાં રાજાધર્મ
જોઈએ તેટલી પણ પ્રજાઓમાં પ્રિયતા અને
કીર્તિનાં બીજ રોપે છે. કેટલા રાજાઓની માત્ર
કુદરતીના રાજાઓને કુદરતે, જેઓ [illegible] હતા,
અને [illegible], અને વધારે કેટલા રાજાઓને રાજા પણ
ને નૃપતિના કેવોક: તે પર પરિણામ [illegible] કુશળતા, દેવા-
ગયો, રાજાઓ, [illegible] થયો, અને જેઓ [illegible] પ્રાપ્તિ
કેટલાકોને વિદ્યાભ્યાસના સમયમાં લાગ્યો હતો. [illegible]
જોઈ પર્ય, "[illegible]" "[illegible]" [illegible],
પ્રજાવત્સલ અને પ્રજાવત્સલ [illegible] કેટલાકોને [illegible]
રાજાઓ. પરંતુ કુશળ રાજકુળો [illegible] હોય,
મૂર્ખાઓ, અને દોષને અને પરસ્પરને કારણ હતાં તે કુળનું
નિત્ય પણ કુશળ સમાજ હતું. કુશળતા [illegible], અને
કુશળતાની ખૂબ [illegible] કુશળ પણે પર [illegible], પણ
કુશળ શોધી [illegible] તો કુશળ [illegible] માટે કુશળ
રાજાઓ પોતાનું [illegible] [illegible] લેતા હતા. જેમ
રાજાઓ એક રીતે [illegible] [illegible] હતું. સુંદરતા વિ-

અને [illegible] સમુદ્રની પશ્ચિમમાં આ [illegible] રાજાએ પાયદળને
મારવેલું હતું, અને તેના ઉત્તરમાં, પૂર્વમાં, અને દક્ષિણમાં
બધાં રજપૂત રાજાઓ મારવેલા હતા તેમની સાથે તેમ [illegible]
રહેતા, પરદેશીઓ માંથી કુદરતમાં તેમને મુક્ત કરવા ઉપરાંત
માણસ આવ્યા, તેમના બળથી પોતે સુરક્ષિત અને મુક્ત
રહેતા આ રાજાઓ પોતાની [illegible] દરમ્યાન તેમની
કુશળતાનું મૂલ્ય [illegible] સહાયતા અને તેમ પરદેશીઓને
કોઈ પોતાના ઉપર પડે નહીં અને પડે તો પોતાને બચાવ
માટેના અને મંજૂરી રહે અને તેને પાર પડવાં [illegible]
તેનો અને વિચાર કરી અને [illegible] તેમાંના કરે: પોતાની
કુશળતાથી [illegible] રાજાઓના મહત્વાકાંક્ષા [illegible] હતો,
દુશ્મન તેમની [illegible] તેમાંના મૂલ્ય કરવાં તો તો આ
રજાના રાજાને કશું [illegible] ન નહીં. [illegible] કુંવરીનું રાજાને
પરિણાવવાનો [illegible] પ્રસંગનું આવેલ આ રાજાએ પ્રસંગ
પ્રસંગ આવેલાઓ. [illegible] પરિણાવવા માટે તેમાં [illegible]
રાજાનો પિતા [illegible] રાજાને કરવો હતો અને તે બધાં
તેમાં કુશળ [illegible] ઈંગ્લેંડની સાથે [illegible] પોતાની બાળા મારવી [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] ઘડી ઘડી કુશળ
[illegible] અને [illegible] કુશળતાએ [illegible] પોતાના [illegible] મૂલ્ય
[illegible] પ્રસંગે તેમ જ રાજકુળે [illegible] પ્રસંગ માંગ-વા-
[illegible] ઈંગ્લેંડ તેમના પરિણામોમાં. [illegible] અને પ્રસિદ્ધ પામવાં હતાં.

* Generalship. ‡ Diplomacy.

કુલ્લિ

[illegible] ફ્રેંચ નાયકના સૈન્યની સાથે મેળો છેલ્લાં
છેલ્લો વિગ્રહ (war) કર્યો. [illegible] ફ્રેંચોવાળાના વિજયો-
રાવ નાયકના સરદારને સપરિવાર કુલાડી મુકવા પડી, [illegible]
તેને કેદખાનું [illegible] કુંવરની સરકારની સાથ કરવા પેશવાએ
નાયકે મદ ઓરંગાબાદ સરદાર મારવા લાગ્યો. નાગરાજાએ
[illegible] અને [illegible] ફ્રેંચ વધેલો વિગ્રહ [illegible]
ઉ સાથે આવ્યો. કુંવરજિતે ઉપર પોતાના કુંવર કીર્તિ-
દાના ત્યાં મોકલી રૂપનગરીની ફોજમાં વસાને મોકલી દીધો.
[illegible] કુંવર કીર્તિ (headquarters) [illegible]
[illegible] પૂર્વના ઉપર રાખી, પશ્ચિમના પૂર્વ. અને
માંથી, પશ્ચિમના [illegible] માંથી અને પશ્ચિમના દક્ષિણમાંથી
એ લીધુંની આવતા. તે સ્થળ પર પેશવાએ મોકલી નોંધોના
મોકલી સાથે મળી [illegible] નોંધો [illegible] સપરિવાર
પકડી [illegible] કેદખાના માંથી વધવા લાગ્યો. ઉપાસ કુંવરના સ-
ઠાના કુંવર પકડાયો નહી, પણ [illegible] નોંધો મુકી આવા પછી
આવ્યો [illegible] ત્યારે તેમની સાથે [illegible] લડવાનું કુંવરો નહી
[illegible] પેશવાએ મોકલાવ્યા [illegible] કુંવરોને આવતા ત્યાં
[illegible] પકડાયા [illegible] તેણે [illegible] કુંવરો સાથે સલાહ.
[illegible] સાથેના [illegible] [illegible] કુલાડી મુકી
કુંવરાની [illegible] પકડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને નાગરાજાની મોકલ

તેણે પોતાનો મોટો કુંવર અને બીજો કુંવર હરિશ્ચંદ્રને કુંવરોની
ઉપર રહ્યા તથા દાન તેના અને પત્નીની રક્ષણ તથા
~~[illegible]~~ ઘુંઘટ નીકળીને રાણી, હરિશ્ચંદ્રને ~~[illegible]~~ પણે
મહાજન કેટલાં અને કેટલાં હતાં, છતાં કુંવર શીવાય કુંવરો
ન રહ્યો. નીરદાસ મારી સેવા ઇંદ્રોજાનોના ઉપર કુમાર ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ કર્યો. લાગ્યાવગાડે આ વાતની ખબર
પડી અને ખબર પડતાં પત્નિ ઉપરથી ~~[illegible]~~ વાઘીની ખબર
નોતા લેવે ~~[illegible]~~ ઝુલાવતાની સાથે વાઘણ સેવા ઇંદ્રોજા
નોતાની કુંવર આગળ આવીને ઊભા રહ્યાં, અને જે નોતા પણી
કુંવરે તે પોતાનો પરણાવી કુમાર કર્યો. ~~[illegible]~~ ઘુંઘટાં મહાજનો
આ કુંવરે હરિશ્ચંદ્રની નોતાને કુંવરાંગ પરવાર્યો હતાં અને
આજ દાન મહાજનો અને હરિશ્ચંદ્ર ઘોડાં ન લુટાવાં રહેતાં
હતાં નોતા ઉપર ઇંદ્રોજાનોના ઝુંટી પડવા ~~[illegible]~~ ઉજ્જૈન કર્યા,
નોતાનાં આ પરણાવતી નીરદાસને અમરી, ~~[illegible]~~ ઇંદ્રોજાનોના
પાસે, અને ઇંદ્રોજાનોના પાસના તેણે શોધી લૂંટ ~~[illegible]~~ કરતું.
~~[illegible]~~ આ લોકે, અને તે ઇંદ્રોજાનોના પરણાવવા સેવકને
સેવકને ઝુંટી પડી, પણ મહાજન પડવા કુંવરે હરિશ્ચંદ્ર ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ઉપર ~~[illegible]~~ નીરદાસ નાકવા લાગ્યો, પણ પાછો લાગ-
રાજા તે રીતે, અને તેનો પ્રતાપ. કુંવરે તે પોતાનો તો ~~[illegible]~~ કુંવરની
વાઘણોને કુંવરની ગોદમાં પડતાં જોઈને ઝુંટી અને હરિશ્ચંદ્રની

ઘોડાઓ વાગી. રાજકુંવર પડ્યો. પછી [illegible] નિરાંતે
બેઠો. ઉનાળા મહિનાની નિરાંતે ગયો તે નિરાંતે ન
બેસાય [illegible] લૂંટ ગુજારાત મહાલવા ફરી ઉઠ્યો.
ઉનાળે પંચમહાલ સાબરકાંઠા તરફ [illegible] ઓળી મારતો
મારી ઉઠાવતો તે તેનું ઘોડાંગો [illegible] ઘોડાં
ગયો તે તેને ઉંચો તેનું મરડ્ડ તોડાવવો અને [illegible]
મહુડીને ન મળતાં મરેલા ઉનાળું [illegible] ઉંચીર
તોડી, મરેલા ઉનાળા ઘોડા ઉપર પડ્યા ઉઠી, ઉઠાવતો
અને [illegible] ઉઠાવતો [illegible] તેનું તેને ઉંચા તોડાવ્યો. કોઈ
મહાલમાં પણ ઉઠાવતો અને ઉઠાવ ઉઠ્યું મરડ્યું. તોડાવતાં
[illegible] પડી, [illegible] તોડાવતો પાછી ગઈ, અને રાજિયો
ઉઠાવતાં તોડાવતાં તોડાવ્યો. કોઈ ઉઠાવી નહીં, કોઈ નહીં.
પછી [illegible] પોલપોલાળ તોડા તે [illegible] તોડાવતાં તપાસી.
ગુજારાતની તોડા તોડી પાડી; ઉઠાવી તોડા પણ તોડી પાડી;
પરંતુ મરડ્ડી [illegible] તોડાવતાં તોડાવતાં [illegible] કેટ
સાથે તે તોડા ગાડી [illegible] ગુજારાતમાં પણ પડી, [illegible] તોડી.
તોડા [illegible] ઉઠાવી ગઈ માલ પડી. ઘણા તોડા તોડાવ
તોડી નહીં. રાજિયો મહાલમાં તોડાવી [illegible] ઉઠાવતાં ઉઠાવ
વધાવતો, અને [illegible] તોડાવી તોડાવતાં મરડ્ડ ફરી.
[illegible] ઉઠાવતાં તોડાવતાં [illegible] મહાલમાં [illegible] રાજિયાની

મંગાવી, [illegible] ઘણે ઠેકાણે રજપૂતોએ
ઘેરાવ કર્યો, પણ રાજા – પ્રજાજનો પોતે,
નુરાગરાજ તથા તેના સૈન્ય સામે ઘણે તેના મુકાબલાઓ
કરવામાં કાયમ ઘેરાઈ પડ્યાં હતાં.

દુર્ગ [illegible] પોતાનું [illegible] સામર્થ્ય હતું
તેને લઈ નુરાગરાજ રૂડી રેખાકાર તથા તે પણ મળ્યો
હતો. ઘણા તેના દોસ્તો, [illegible] તેના દોસ્તોના તેની
સમયસૂચકતા પ્રતિભાથી, અને તેની પ્રજાપ્રત્યેની [illegible]
લાગેલું ખંતીલું [illegible] કેવું તેને સાથ રાજપૂતે [illegible]
કરવા કરતાં સમાધાનનો વિચાર કરી તેને પ્રતિષ્ઠિત રાજવાળાં
વધારે લાભ તેને દોસ્તો મળવા લાગ્યો. [illegible] [illegible]
ઉદ્દેશ નક્કી નહી પાડે ત્યાંથી [illegible] નુરાગરાજ પણે
દૂત મોકલ્યો અને તેની સાથે પત્ર મોકલ્યો :–

"પ્રિય મિત્ર — તમે [illegible] [illegible]
"પણ વાસ્તવિક તો તેનું કારણ રાજાનો અને તેના પ્રજાના ક્ષેત્ર રાજ-
"તો. બધે કેવો તે ક્ષેત્ર [illegible] નહી જાણે. ઘણા લોક તો હું
"મિત્ર રૂપ અને તમારી મહાનતા [illegible] કરવા તત્પર છું. હું
"સરકાર કરી, પણ સરકાર મારા તેના [illegible] વિચારોને સ્વીકારે છે.
"તે વિચારોનો [illegible] કરી [illegible] કેવાતે અને
"રાજવાળે [illegible] વિચારના કરવા લોક તો [illegible]

"દુલાભાઈ, પછી મુકુંદ શિંદે ને દુલાભાઈ લોકો નો
"ઝુંપડા મરાઠાઓની સેના મળી છે" — આપણો વિજય
હોય."

"મા.ગુ. — અને શેરણ ઘેર ને ગુંજા નાગનો
"બીજો. આપણા શેરણનો તેમ આપણા શેરણના મળે
"પૂરી વિજયી છે. — હોય."

બાગરાણે ઉત્તર લખાવ્યો : "ઝુંપડા મરાઠાઓની સેનાએ
"~~રોકી નાખી~~ નહીંતો રોકી નાખી છે ~~તે પછી~~ તે અમને ખબર
"ન હોય તો અને સંધિના દૂતોવાળો. પણ અને આગળ
"અમો નિકા થયો. અમને તે અડકે તો દાગે મોટાનો
"અમારા ~~મરાઠા~~ માધુ ~~ને~~ તે ગુંડી છે. અમારામાં તેર છેતે
"~~તોફાનો છે. મરાઠી રાજાને દેખાતા કુલ રોકાયા ગાતો છે. હવે~~
"રોકીને નકામો હોલવાયો તો તેર તે ~~મરાઠાઓ~~ માધુ ને લોકો
"બરો. અમારે અમારા તેર બચાવવું હશે તે ~~મરાઠાઓ~~ માધુ
"~~તોફાનો~~ હશે તો બચાવવું નહિ તે ~~મરાઠાઓ~~ ઝુંપડાઓ
"બાર મોકલવાનું નહિ. પણ ~~મરાઠાઓ~~ અમારા માધુ રહેશો તો ~~કોઈ~~
"~~પિતા નહિ~~ તેર બચાવવું નહિ તે બરો તો કોઈ દી
"પાછું આવશે. મારે ~~મરાઠાઓ~~ અમારો ~~મરાઠાઓ~~ માધુ રહેતો
"હશે તો રોકીને ઠેકાણે રોક. તે કોરામાં નકામો રહે એવી
"રાજા રામ તે ~~રાજા રામ તે~~ રાખી રાખવા
"કરશો તો કેશો. તેમ ન કરશો
"ગયો તેમ કોઈ હારી તે અને કોઈ બાકીનો પણ

"તમે અમે તે બધા પૂછ્યા [illegible] તેમાં કાંઈ
"કર લીધું. એ તો બધાં તે બધે તે [illegible]
"તે પછાડે. એટલું મનમાં રાખી કરજો. પછી
"મારકારને પૂછો કે ન પૂછો." એટલું કરીને તો પૂછ્યું
"બહારનું તે અંદરનું પૂછીને તો વાર પૂછ્યું છે તે
"છે જ? [illegible] તમારા [illegible] કરવાને [illegible]
"એમ બહારના [illegible] મહારાજ [illegible]
"તોપિયા લીધે તેમ બંધાતા લીધે. [illegible] કરો [illegible]
"રૂપરજ નગરી તે તેના રીંદરા હતો કાંઈ બનતા
"હાથીનું તો કુંભ રત્નજડીત [illegible] ધરતીનો કરજો પર
"હાથે બનાવો લીધે તે હમારું માંડું બનવાનું લીધે.
"બાકી દોસ્તીનો વાંધો લીધે તે કંઈક મારકાર
"ઉપર [illegible] અમારે મમતા છે. તે મમતા રાખેલ
"કે લાગવી તે તમારા મરજીની વાત છે."
આટલી પછી [illegible] [illegible] ઉપર પોતાના વિચારનું [illegible] પ્રકટ્યો અને માંડ્યો, અને
આ વેવહારનિમિત્તે મળેલાં અવકાશનો ઉપયોગ કરી લેવાના
હેતુથી [illegible] પોતાના [illegible] પ્રધાનને [illegible]
આમ કે "આટલી વધારે રાજા. [illegible] રાજાઓ છે તેમને લીધે
"મળો અને કુટો કે બાકી, હજુ એકાદું હોય તો એનો. [illegible]

"~~[illegible]~~ ઘણા ઘડા [illegible] ~~[illegible]~~
"શિંગાળા છે આપણે મારે દુશ્મનો ને ~~[illegible]~~ તોડવા હશે
"એક એક જણને આપણ ચારો. ~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ તાંગલાંને તે ભાગરાળુ રૂડું ઘેર છે તે ~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ હાલ તો અમારે તેવાના ખેત છે પણ આ ખેત
"પુરો કરી ફરતે અમારો ખેત ~~[illegible]~~ પણ એવો તે એવો ઘેવાનો
"તે ~~[illegible]~~ અમારા તેવી ~~[illegible]~~ અકુલવાળા બાળ
"તેરો તે તેમનો ખેત ઝાળ લાગે. માટે ~~[illegible]~~ ચેલાકાર
"ચેનકું હોય તો તે લહ્યો. અમે કુંઈ અમારે મરવાના કરે ગોલા-
"વના તમે, ~~[illegible]~~ પણ વાલિયાના દીકરા ~~[illegible]~~ તમે ઉધારનું
"ગમતે ચેરંકું આપણે ગાદીના ધણી નહી મળ્યા તિયે
"તો સમલવાર તાંગલાઓને ગાદી વરે તે ભુગાડું છે.
"~~[illegible]~~ ગાદી ~~[illegible]~~ તો ધણુણી ~~[illegible]~~
"છે તે ભુગે તેને વરે. મારા અમારા ~~[illegible]~~ મોકલવાં
"અમારી તો તેમને વરી. આપણને મોકલવાનું તો રહ્યું પણ
"આપણાં એ નહી ચાલે તો ~~[illegible]~~ તાંગલાઓ
"ઘણે તે કુણે તેના પર અલાઓ કરે તે ખરાબર છે.
"તે આપણા હોય તો અમારી વાત માંગવાને. ન આપણા
"હોય તો મરણ." મુલવાર પર આદાળો અમલ કરવા ગયો.
પડોશી રાજાઓમાં ઈર્ષા ઘણે. મંત્રી હોય છતાં ભાગરાળાના
વાકુ-ભાગ્યે તેમના કરતા ચાલેલ. ભાગરાળાના પૂર્વજોની

રાજાઓને પણ વાર આવી ત્યારે કેવળ રાજાઓ
સંકુચિત થઈ નેમનું અને પોતાનું રક્ષણ કરવું હતું અને આજ
પણ એ જ સંસ્થાના આધારથી સર્વ રાજાઓ સંકુચિત થયા
અને પ્રજાવાળાનો ફેરો સર્વ કોઈને અનુભવ થયો.

ફ્રાંસ દેશમાં લોકોના ઉત્તર મધ્યે
તે તેણે કરી કરી બાંધ્યો અને વખતે વખતે સુધારા
થયો. પણ એના ઉપરી અધિકારિઓ એના
તાબાં ઉપર ન હતા અને પ્રેરીવાળાએ તાબે
પણ તુર્ત અથવા કાંઈ લાભ-
કારક કલ્પિ ન શકે અને માત્ર મિત્રતા કરી પાછા જતું
એ તો મૂર્ખિત ગણાયે અને અનુભવ પણ ન શિખવ એમ
હતું. આવા શેઠ અને ઉદ્ધત રાજાની મિત્રતાનાં ન લાભ
એવો ફ્રાંસનો પોતાનો અભિપ્રાય ઉપરી ઉપરથી જણાતો હતો
ન હતું. તેમાં ઇચ્છાનું અનુકરણ પણ આવશ્યક હતું તેમ
પોતાની ઇચ્છાવિરુદ્ધ આ મરાઠાને વર્તવું પડ્યું, અને આ તેણે
લોકોના સાધારણ ઉત્તર દીધો કે મરાઠાને બધી
ચરતા લેવાની તથા પણ પેશવાઓનો અધિકાર કંપની સરકારને
મળ્યો છે અને તે તમે સ્વીકારો. આના ઉત્તરમાં લોકોના પ્રતિનિધિ
કહ્યું "અમે પેશવાને કરી બચાવ કર્યો અને મરાઠાઓને આ
"દેશ કરી કરી આવવા દીધા નહિ; અમે પેશવાને સોગંદના કર્યા
"પણ કંપની સરકાર સાથે તમે મિત્રતા કરવા તૈયાર છિયે."

આ વચન સત્ય હતું. [illegible] જીવતે તો પોતાના અધિકારમાં જ વર્તવાનું હતું અને પોતાનાં જે વિષય કરેલા હતા તે જ કરવાનો અધિકાર હતો; માટે આ નવા પ્રસંગને વાસ્તે નવો અધિકાર મુંબઈથી મેળવવો પડે એમ હતું. આ મુંબઈવાળાને લખે તેનું સામો દિવસ નક્કી થયો. અને દિવસે સવારે મુકદ્દમાના સરેપરસના રાજાઓની મોકલાયો તેનુંજ કરી પિતાજી મળ્યો, અને તે મર્ય રાજાઓના રાજકુમાર તેનુંજ મળી ગુપ્ત પડયે ગયા. આ મર્ય મંડળ તેનુંજ કેટલું તો તુરત જ જીવતો મૂળ વિચાર રહે કેમ, અને [illegible] ઉપરી અધિકારીઓનો અભિપ્રાય મેળવવા માટે અવસરે[1] મંગાવ્યો. આ અવસર કેમ તેણે [illegible] ઉપરીઓને પત્ર લખ્યો કે "આ રાજકુમારે "છે, અભિમાન[2] છે, સત્યવચનના આગ્રહી છે, મૂર્ખ નથી, "કુટ્ટ નથી લાગે છે. [illegible] તે રાજાઓ તો કુંપનીના મિત્ર છીએ તો આ રાજાઓ સંબંધી મિત્રતા [illegible] ઉપરીઓની પેઠે." પરસ્પરને [illegible] કુટુંબોને [illegible] સાચવે, તેનું નામ મારે રાખવા અને રાજાઓ માટે નક્કી કેમ કુંપનીદ્વારા [illegible] કુંપની માટે નક્કી કેમ પંચ લખવા અને [illegible] ઉપરાંત ઉઠે, પછીથી વિશેષ દિવસની મરણોના કરાવવાનો અંદિ

[1] ઘડિયા કુલાના કુટુંબ વિચારણે; Truce. [2] અભિમાન; ઉંચા કુળના

રાજાઓને ઉશ્કેર્યા કર્યો. ~~અને~~ કૃષ્ણ કાયમનું ઉડું નહીં,
આપણી ધરતી અખંડિત છે, આપણું સ્વાતંત્ર્ય સંકલ્પિત છે,
ઈત્યાદિ કૃષ્ણના કૃતિ, આ રીતે રાજાઓને ~~[illegible]~~
અંતરેથી ઝાઝુંયો. મારા કૃષ્ણના મુખારવિંદને તે ન ગમ્યો.
પરંતુ તે ન ગમવાનું કારણ એટલું તો ~~[illegible]~~ ખરું
તેવાંના દેખિતિ દાન નહી, અને ~~[illegible]~~ પાસે બોલવા તો
આ ન કંઈક કૃષ્ણને અવકાશ મળતો. એને ~~[illegible]~~ રીતે સંપૂર્ણ
કેવો એને ~~[illegible]~~ તે કારણે અર્ધ સંકલ્પ ઉત્પન્ન અવાજ
અને મુખારવિંદ ઉપર સંદેહના પડછાયા અને મનમાં વિશ્વાસ
કુદી કુદીને બોલ્યો કે "આજથી આ રાજાઓને ~~[illegible]~~ મારું
"ઉંચી તરાઈ અને રણકુંડાઈ રંગાઈ; હવે આપણી કુંડિયો
"ભરાઈ; ભડકાવું મૂકું; બળવાંગો રહીને આપણી કુંવિયે નેમ
"આપણું રહીને ઉંચેરો કુરશે. ~~[illegible]~~ ધરતી, શાંતિ, અને
"બાગવડાઈ: એ બધાં શિખરે હવેથી મુકાવાનું કેરો
"અને રણકુંડાઈ ~~[illegible]~~ મુકાવાનું કેરો." આવી નિરાશાભરી
મુખારવિંદ ~~[illegible]~~ પિનાળી ગાડીએ બોલ્યો. ~~[illegible]~~ રાજાઓને
~~[illegible]~~ ઉંચેરો બનાવી રેલ લાગે સર્વ રાજાઓ કૃષ્ણ બાજુ જોઈ
રહ્યા. ગુલાબ માટેના બંધને ~~[illegible]~~ તે પ્રકાર તરફે રહ્યો
આવે દેશમાં ~~[illegible]~~ સંયુક્તપણાના ~~[illegible]~~ તેમાંથી તેણે ઉત્તરો શોધ્યો;
દેશનું રહીને કરવા સંયુક્ત બળ સમર્થ નહી, ~~[illegible]~~ કૃષ્ણ બધાં લોકોને,
તે દ્વારા અને ~~[illegible]~~ ક્રિયા વિના આવે શોધ નહી, અને તે ઉત્તર
સંયુક્તતાનો ઉંચેરોમાં ~~[illegible]~~ અને સ્વતંત્રતાઓમાં નિરોગાર લોકો

મહારાજાએ વિચારે અને કુંવરી કહ્યું. વિચારતાં નામ
તરાવીંદરનો ઉત્તર તેને આવતાં જ કહ્યું હતું. તરાવીંદ્રે
કુંવરી સામે જુઓ જાગ્યો. "મહારાજ, આ સમયે અને
"મારું કુટુંબનો વિચાર અને કંઈક કરવો જોઈએ છે. પોતાની
"તરવાર માટે પોતાની સાંભળી લો. પોતાના દેશે માટે
"તેની પાસે દેશનો દરજ્જો બગડવાનો તો કુટુંબ અને
"મુશ્કેલ છે. ~~અને~~ દેશ ઘણાં મુશ્કેલ અને કુટુંબ ઘણું છે.
"આપે તરત તરત દરજ્જા અને કરી છે તે જાણે બિલકુલ
"અને આપ જાણો છે કે આપના રાજ્યને નહીં પણ પણ
"રાજ્યોને કુટુંબના ~~[illegible]~~ ના પરસ્પરિયાંને બાકી
"છે, તેનાં સાંભળ્યાં સમજી છે," અને આપે તેને બદલે પણ
"તેનાં જ કહ્યું." આ મારાઓને અને મુસલમાનોનો પોતાના
"મારા કુટુંબ તો ~~[illegible]~~ સામાન્ય શેરબુનો તેને
"કેવા પરસ્પર મુક્ત કરશે, અને તેમાં તો કુંવરી તેમ જ
"રાજવાડાને કુટુંબની અને શેરબજાર અને વધારે કામ કરશે."
મહારાજ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ કરી તેમ જ રહ્યો. "હા, તેમાં તો
"કંઈ શંકા નથી. પણ ~~[illegible]~~ વધારે તેમ જ ત્યારે
"શાંતિ જાય અને મારાં તેમ વિચારો મુક્ત જાય અને ~~[illegible]~~
"કેવાર જાય." તો આપણે પોતાના તો વિચારોને બાકી
"પણ મુકવાનું કેવો તેમાં કંઈ વાંધો ખરો છે?"
"ના."
"અને?"

"ત્યારે શું? ઘડી ઘડી ઘડી દુલારી તું સમજોમાં તો "સમજોમાં શોધી શોધી કેવી લાગે!" મારે તો પેટ્રોલની સમ-"દૃષ્ટિ તો બહુ વિચાર છે".

"પણ મારા સાથેનો તું એ પણ મહાત્મા છે, એમને "પણ પેટ છે, તો વાસ્તવિકતાવાળા લોકોમાં આવો દોષ "બધાં એટલે એકલાં વાસ્તવિક તેનું બુંદું કોણ નહીં.

"મહારાજ, એમ મહાત્મા પણ ઉપાય શો છે? તમે "ક્રિયાઓ એકદમ કેવી લાગ એમ હો તો પરદેશીને દુલારી "બહુમાનવાળાને બહુમાન દુઃખ વારો કેમ આવે!" કુંવર "આપણાં ન સમાજ શોધ હોય નહીં તો બધાં પાછાં "આપ એમાવાર નહીં."

"શું ત્યારે મનમાં એમ છે કે અમે ક્રિયાઓ ન બદલાય "કેવી ગમે છે!" — મહારાજની આંખો રાતી કેવી થઈ

અને ગુલાબલાલે મનમાં ધ્રુજી ગયો.

ગુલાબલાલ ધ્રુજી ગયો. "મહારાજ, આપના તેવા "કેવી ક્રિયાઓ હોય તો તો બદલાય નહીં. પણ તો બુંદ "કોઈનાં એક બદલાઈ વાસ્તવિકતાને કોણ જુએ? તમને "કુંવર દુઃખ તેવાં આપ ઘરે તો કોણ જાણે. પણ "પેટ્રોલ ઘરે તું તમે લોકો અને દિવસે શું "કહો તો લોકો?"

"શું કહો?"

"महाराज, लोग कहते हैं कि [illegible]
"राक्षसों के [illegible] राजाने हमारे देशको जीत लिया है और
"हमारे राक्षसोंने ब्राह्मणोंके यज्ञोंका नाश कर दिया है!
"क्या हमारे [illegible] लड़कों को [illegible] महाराज [illegible]
"फिरो – यही मुझे [illegible] हो! [illegible]
"वसिष्ठ राजाओंको [illegible] मारने [illegible]
"मेरे मुकाबले में तो लोग [illegible] रावण [illegible]
"क्षत्रियों [illegible] मुझे [illegible] मरवाना."

"तो पेट्रोल लगाकर तो देखूं फिर!"

"मूर्ख सिंह कहां [illegible] दुश्मन [illegible] महाराज,
"महर्षि [illegible] [illegible] कहूं कि [illegible]
"कुछ [illegible] राक्षसों कहूं कि राजाने [illegible] मरवा दूं मुझको
"[illegible] नहीं घरेंगे तो नहीं मारेंगे, [illegible] महर्षि [illegible]
"कि [illegible] क्योंकि [illegible] मारेंगे तो [illegible] तो
"राजाने [illegible] मरवा डाला —

"रामादपि मृत्युर्मे मृत्युर्मे रावणादपि।
रामरावणयोर्मध्ये वरं रामो न रावणः॥"

मुख्यमंत्री [illegible] खड़े हो गये, [illegible] रहे,
[illegible] पीछे [illegible] और मुंह फेर कर
[illegible] धीमे स्वर में बोले: "[illegible], [illegible] व्रत
"[illegible] मारा [illegible] कि मुख्यमंत्री [illegible]
"[illegible] [illegible] मेरा [illegible]

"કલ્યાણ, મારી બુદ્ધિ [illegible] — એને મારા
"કૂકા પ્રયત્ન કર્યે કરી [illegible] મારી દોષ ન કૂકારીયે.
"આ બુદ્ધિને વિચારી લીધે."

મુખ્યરાજા હાસ્ય કર્યું: "મારી નોકરી કરે તેણે પોતા-
"ના બુદ્ધિબળના વાત સંભળાવા સત્ય કરેલ જોઈએ."

"તેમાં ના નથી. પણ મારી બુદ્ધિના દોષનું કારણ
"આપને મળવાનું તેની સૂચના આપવા એ મારો ધર્મ છે."

"[illegible] હવે બરોબર. તો બોલ. તે કારણ શું કર્યું
"તેમાં દોષ પણ છે. [illegible] ઇંદ્રોજા વાસિયા રા-
"જાનો વાસિયા કરી દીધો તે વાસિયાવિષે રાજાનો આવ-
"વાની નહી કિંતુ આપને કારણ. પણ આ આપણા બાપનો
"બુદ્ધિ તો વાંકડાળા દાંતમાં વાળું છોડીને બધે જ તે છોડવાના
"તેણે તેણે બાબાઓની દશા કેવાની."

"કલ્યાણ, શું તો કેરણ આપણું કે ઇંદ્રોજાને ઉંદરની
"પેઠે [illegible] કુંડીને કુંડરી. તે આપણા લોકુ રાંધવા પેઠે મોટી
"કુંડાળે ચોપડવા ચોપડવા [illegible] કેડાળે કેડાળે બધુંડ
"લાગે તે રીબાવા રીબાવાને મારશે."

"મારે આપણે કોઈ કામના નથી. તેનો દોષ તેનો
"ઓછા દોષ આપો તેની આગે કોઈ પડવાં કોઈ બાંધ નથી.
"ઇંદ્રોજાને અકુશ લાગી આવા નથી. પણ મરવાં કરવાં મારી
"મારાં ગાળી ચાલિયે છિયે."

ન કુશાંકુર મુખ્યરાજાનો આદરા પાળવા ઉઠ્યો અને

બધાં બધાં મળીને બોલ્યા: –

"~~[illegible]~~

"આર્ય! શું કુળવાન છે કે ~~[illegible]~~ રઘુકુળની વૃદ્ધિમાં
"ઇંદ્રોએ રામના બાળ શિવાનો પ્રસંગ આપે છે? પણ ન કરી શકે
"મારા રામને યોગ્ય અભિષેક જ કરીશું છે તે આ પ્રસંગે
"રામનીતિને અનુસરીને જ ~~[illegible]~~ પાળી લીધો છે. કારણ પ્રેમ તો

"अप्रसहार्यः समर्थोऽपि तेजस्वी किं करिष्यति ?"
"निर्वाते ज्वलितो वह्निः स्वयमेव प्रशाम्यति ॥"

"અનુકૂળતા શું કુળવાન પણ આ ~~[illegible]~~ અસહ્ય જ છે.

"જો તો શાંત જ કુટુંબનો રાજવંશ પાળે તો તેનો વિનાશ ~~[illegible]~~
–અનુમતિ–
"~~[illegible]~~ કુટુંબનો કાળ ઘાતકવાળો?

"अग्रश्चेद्या स्थितप्रीतिः सिंहकुलं न बाधितः ॥
"किं [illegible] स्थितिकालोऽपि भोक्ष्यामि यौवनानि धनानि च ॥

"બધાં એ લોકો ઉપરી કેરા તો રાજવાસના ~~[illegible]~~ રહ્યા?

"क्षुद्रमर्थपतिं प्राप्य भ्रातानेषण तत्परौ ॥
"दुष्टाश्वपि क्षेमं प्राप्तौ पुरा शक्राकपिध्वजौ ॥

"ત્યારે ઇંદ્રોએ ઉપરી કાર્ય તો કેમ? – ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
"કૂરગી, કૂરમવાળા, તે ~~[illegible]~~ બાળકો અગાઉ આ ઇંદ્રનાં બાળકો
"પણ મહિમા છે – એ અંતિ ~~[illegible]~~ કુટુંબ પોતા વધારે તે ~~[illegible]~~
"પોતે વધારે જ્યાં રાજવંશ એ જ ~~[illegible]~~ યોગ્ય છે.

"गुरूणां नाममात्रेऽपि गृहीते स्वामिसंभवे ॥
"दुष्टानां पुरतः क्षेमं तत्क्षणादेव जायते ॥

"બધાં આ તો ઇંદ્રોએ બોલે એક ~~[illegible]~~ અને એ તો રાજા લોક

"એટલે આર પુરતાંયા અને તેર ~~[illegible]~~ યોગ્ય:

"एकस्य हितार्थे यस्तेजस्वी पार्थिवे भुवः ॥
"युगान्त इव भास्वन्तो बहवोऽत्र विपत्तये ॥

Ms 5-8-63 etc. × ~~[illegible]~~ કુંદનો ~~[illegible]~~

૧ તેજસ્વી સમર્થ કોણ તો પહેલા તો સહાય વગર નો કોણ
તો શું કરીશું ? પરવિના દેશમાં ઉત્પન્ન કરવાનિ
ઘોડાની મેળે શાંત થાય છે: પંચતંત્ર: મુવાબ
શાસ્ત્રી

૨ વાદળાનીછાયા, ભાગ્યની પ્રીતિ, સંધેલું ધન,
સ્ત્રી રાખી રાખ, યુવાન સ્ત્રીવાળા, પુત્ર: પંચતંત્ર.
કાલક્ષેપ કરવાનો: પંચતંત્ર. છે મુવાબ શાસ્ત્રી

૩. શુદ્ધ પરિણામ પાણી તેલી પાણી
સંબંધોને
તેમાં શુદ્ધ અને સ્થિર લક્ષ્મી નારી પાણે
રહેલો છે.
(આ રીત રાખવા છે, તે પંચતંત્રનાં તંત્રના
૯૧ શ્લોકમાં લખેલું છે: પંચતંત્ર - મુવાબ શાસ્ત્રી

સ્વામીના સંબંધનો લાગે ત્યારે કુશળ
૪. ઘોડા મહોરા નાખી
પ્રયત્ન થાય છે: પંચતંત્ર. મુવાબ શાસ્ત્રી

૫ પૃથ્વીનો રાજા રોકાઈ રહો તો
સંબંધ છે ? પ્રસંગ સમયમાં વિપત્તિ
ઘણી કુશળ છે, પહેલા તેજસ્વી વિપત્તિ
તેજ શેર છે: પંચતંત્ર. મુવાબ શાસ્ત્રી

"[illegible] કોણ? [illegible]
"પ્રત્યક્ષ છે [illegible] [illegible] તે આ [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"પરમ [illegible]! [illegible] [illegible]
"[illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

"[illegible] છે તો [illegible] [illegible] ?
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૧ સ્વભાવથી ક્રોધી, અતિઉગ્ર, ક્રૂર, અને અપ્રિયનું દર્શન છે એવા, યુવક (દિવાન)ને રાજ કરીશું તો આવશે ~~અને~~ સિદ્ધિ ~~શ્રી રેવા સ્વભાવ નહીં થાય~~ દિવાન કરી. —સંવત. ~~[illegible]~~

જુવરાજ શંકરી.

~~[illegible]~~

૨૭ જે ધનમાં ~~[illegible]~~ સમાન છે અને કુલમાં પણ ~~[illegible]~~ સમાન છે તે બેની ~~[illegible]~~ મિત્રતા તથા વિવાહ થાય તો યોગ્ય ગણાય; પરંતુ જો ધનથી ~~[illegible]~~ અથવા કુલથી મોટો હોય અને જો તે એથી ન્યૂન હોય તો તે બેની જોડી બનતી નથી: સંવત. જુવરાજ શંકર

૨૫૦

૧ જેનામાં જો ધિક્કારની ન્યૂનતા નથી એવા ~~[illegible]~~ શિષ્ય માણસો એ પણ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

"મૂર્ખાઓની સાથે મિત્રતા કરી કામની નથી એ વિચારતો
"અવશ્ય એવો છે કે મૂર્ખાઓને સાથે સુખ પ્રસંગ આવે
"આવે [illegible] વાનરો કરેલો વાનરો અરસો ઉપકાર [illegible]
"[illegible] મૂર્ખાઓ [illegible] વાનરો સાથે
"પ્રસંગ સુખરૂપ નહી. આ વિષય વિચાર લખિયતા છે
"અને [illegible] પોતાના લખી [illegible]
"[illegible] સંદેહ મનુષ્યો પોતાના લખી [illegible]. મૂર્ખા-
"ઓને વાનરાની મિત્રતા કામની છે —

"अपि संपूर्णतामुच्चैः कर्तव्याः सुहृदो बुधैः ॥
"नदीशः परिपूर्णोऽपि चन्द्रोदयमपेक्षते ॥ ४

"— તો મૂર્ખાની પ્રીતિ અંગીકાર કરવાનો પ્રસંગ વાનરાનો
"શું તો તો [illegible] મૂર્ખતા [illegible] કે નહી? [illegible] મિત્રતા
"તે કારણે [illegible] મૂર્ખાઓની મિત્રતાનું કારણ
"આવે બોલે તે અકસ્માત [illegible]
"कारणान्मित्रतां यान्ति कारणाच्च रिपुतामपि ।
"तस्मान्मित्रत्वमेवात्र योज्यं वैरं न कीर्तितम् ॥ ×

"મૂર્ખાઓ [illegible] પરીક્ષા કરી તે ખોટી તો [illegible]
"[illegible] દૃષ્ટિ પ્રબળ છે — [illegible] પ્રસંગ
"[illegible] પણ અક્ષર [illegible] [illegible] પરીક્ષા કરે છે.
"सकृद्दृष्टे दृष्ट्वा पुरुषं विबुधा जानन्ति सारतां तस्य ॥
"हस्तकुलयापि निपुणाः पलप्रमाणं विना जानन्ति ॥ ३

× પંચતંત્ર. ૧.૧. કુટુંબી પ્રાચીનની કથા

"એને તેમાં ઇંદ્રજાલ અનુસાર તો સંસારમાં પણ એક-
"ત્વ એવું છે – પોતાનાં ઇંદ્રિય સામર્થ્ય પડદાં નથી –

"વિલાયતે સિંધુરમીત કલાપમિંદુ:॥
"પ્રત્યક્ષપદે પ્રસરન્ સરસ: કલાપી ॥ ૧

"એક બાજુ ઇંદ્રજાલ ચારિત્રવાળો સરસ્વતીનો હતો તો પણ
"આ કામ માટે આ નિયમ ચોક્કસ નથી છે."

"ઇંદ્રજાલ જાણતો તે ઉપકારને બદલે અપકાર કરતો,
"અર્થ સાધવા નિષ્ફળ કરતો, તો પણ એવા લોકોના સંસારમાં
"તેમનાં છિદ્ર અનુભવવાના નિરાળો તેમનો પરિચય પડ-
"વાનો તે પણ લાભ જ છે. એમને શત્રુ જાણી તો પણ
"તે આપણને ચિત્ત લઈ તો તેનાથી પણ લાભ છે.
"ગામનાં છિદ્ર લઈને જે તેમને જાણવાને માટે
"સુસૂક્ષ્મેણાપિ છિદ્રેણ પ્રવિશ્યાર્થેનરં રિપુ:॥
"નાશયેચ્ચ શનૈ: પશ્ચાત્ પૂર્વં સલિલપૂરવત્ ॥૨

"વળી, "ભીતભીત: પુરા શત્રુર્મન્દપ્રદ્વેષ વિસર્પતિ ॥
"ભૂમૌ પ્રહૃતિયા પશ્ચાત્ ક્રોધાદ્ધસ્તો ઇવાસ્થિવાન્
"ઇંદ્રજાલે તો આ ક્રિયા આવડે છે, પણ તેમાં અર્થ
"આપણને કે ક્રિયા આવડવાનો પ્રસંગ પણ આવે છે.
"આપણે તેના માટે પ્રયોગ વધવાના નથી – પણ પ્રસંગ છે,
"કામ નહી તે તો વર્ષે રેડ કરી તેની અમલ નથી –
"પણ તેને કાંઈ પણ રમત. આવડતા હતો તે નવાઈ નથી.

૧-૨-૩ કૌટલ્ય. અર્થશાસ્ત્ર

૧ વિ[illegible] અંત + [illegible] પુરૂષને લઈને તેહુંનો [illegible] લઈ લાગ છે; તેમજ તેના ઉદરમાં નાગવાં છે તેમણાલ અંત [illegible] ઓડું પડ્યું લાંબો શાંત છે : પંચતંત્ર - મુરાર ભારતી

૧.તેને ૨૫૧

[illegible] પ્રથા ઉત્પન્ન પીછાંનું ચિહ્નપણા ઉત્પન્ન થયું નથી [illegible] પણ તેને બાપડું છે [illegible] સાક્ષી [illegible] તો પણ [illegible] [illegible] તે પગલાંઓ [illegible] [illegible] રમવાની [illegible] તે [illegible] રમવાની [illegible] [illegible] : પંચતંત્ર. મુરાર ભારતી.

૧ [illegible] પક્ષીમાં મોટા માગવી [illegible] પ્રથમ તો [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] એવાની સાથે પણ રમવાનો લાભ મળતો
"ન મળવાના છે."

"મિત્રા ગ્રહ એટલે વિશ્વાસનું એક અંગ.
"વિશ્વાસના પેટાનાં અવિશ્વાસ રાખ્યા સમાન [illegible] કરેલું
"એ [illegible] રહસ્યોનું સ્થાન પણ છે.

"न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते(पि न विश्वसेत्"
"विश्वासमूलमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ॥ ४ ॥
"न बध्यते ह्यविश्वस्तो दुर्बलो(पि बलीयसा:
"विश्वस्तो ह्याशु बध्येत बलवान्(पि दुर्बलै: ॥ ५ ॥

"ઉપરાંત, મિત્રતા, એટલે અવિશ્વાસ [illegible]
"લખ્યું —

"सुकृतं विष्णुगुप्तस्य मित्राद्विश्वासिनस्य च ।
"बृहस्पतेरविश्वासे नीतिसन्धिलिपेश्च स्थिति: ॥ ३ ॥

"વળી, "अविश्वासं सदा निष्ठुरसंधिना विग्रहेण च ।
"द्वैधीभावं च संश्रित्य पार्श्वे शत्रोर्बलीयस: ॥ ४ ॥

"આ મહાસાગર જેવી દુનિયા તેનો પાર પામવાને તો એવો
"ઓલી આંધળો લોકોએ તેનાં પગલાંનો હેતુ તપાસીને ઘોળીને પીવે"

"कृतो कृत्यविदस्तीर्थैरनाः प्राणिभय: पदम् ॥
"विदीर्णकुर्वन्तु महतस्तलं विष्णुद्विषद्भास: ॥ ५ ॥

"આવા રીતે દુનિયા સરકાવતાં [illegible] [illegible]
"અલગારો તો તેમાં બાળવું કાંઈ નહી તો મિત્રતાપણા કોરી
"પરોવી લેવું। ઈશ્વર કરે તે: શત્રુભાવ ન થાય પણ

[illegible]

૧ ઉત્તમાલાભ મહા અવિશ્વાસી છે તેનો વિશ્વાસ કરવો નહી, તેમ વિશ્વાસીનો પણ વિશ્વાસ કરવો નહી; વિશ્વાસીથી મહા ભય છે અને મૂર્ખાનો પણ ડાહ્યો નાંખે છે: પંચતંત્ર. બ્રહ્મદત્ત રાજાની.

૨ અવિશ્વાસી દુર્જન ઘણાવાળાથી પણ ઘણા નથી; અને વિશ્વાસી દુર્જનથી પણ તેમો મહા અંદેશો મટે છે. પંચતંત્ર. બ્રહ્મદત્તની.

૩ વિશ્વાસુ પુરૂષનું મૃત્યુ, ભાગ્યવતી વિદુરાણી બૃહસ્પતિનો અવિશ્વાસ; એ મહા મહાનો વિનીતિ તો સંધિની સ્થિતિ છે: પંચતંત્ર. બ્રહ્મદત્તની

૪ સંધિ વિગ્રહ નિરંતર અવિશ્વાસીથી રહે છે. ચાણક્ય. રાજુલ મહાત્માનાં રાજાઓ, સંધિ પણ રાખવો અને વિગ્રહ પણ રાખવો, તેમ દુર્જનોનો સંગ કરી પંચતંત્ર. બ્રહ્મદત્ત. ૫. રાજુલ સાધુજનોનો સંગ કરી તેમ મનાવીશું વાંચ્યું પંચતંત્ર. બ્રહ્મદત્ત. ૬ શત્રુઓ પણ મહાત્માઓ પોતાના પ્રસિદ્ધિ રાખે કિંમત. કરી લેવું મહાત્મા દુર્જન પુરૂષો એ મૂર્ખ મહાત્મા મૂર્ખ શત્રુઓનું નાશવું કરી લેવું: પંચતંત્ર. બ્રહ્મદત્ત રાજાની.

૧. અતિસુંદર, સુંદર, સારી રીતે ઘડેલ (સુંદર ઘૂંઘરા વગેરેથી સજ્જ), સુંદર સોનાનું છે પરંતુ અંદર વિષ્ઠા છે તો તે વંદન કે પ્રાપ્ત થાય છે: ~~[illegible]~~ પરંતુ ~~[illegible]~~ ॥

દર્શન. સમ્યક્ત્વાધિકારી.

૨ સત્ય તથા ધર્મ થી જે રહિત છે તેની સાથે કોઈ વિષય સંબંધિત કરવો નહીં; તેની સાથે કદાચિત સાધારણ સંબંધિત કરવો તો પણ અસાધુતાનો ~~[illegible]~~ પ્રાપ્ત થાય છે॥: દર્શન. સમ્યક્ત્વાધિકારી

૩ કોઈ ~~[illegible]~~ કદાચિત વિષય આ હું હોય તો પણ ~~[illegible]~~ દેખી લાગે છે; ~~[illegible]~~

૩. જ્યાં સર્વ પ્રાણીઓના કાર્યની સમીક્ષા સાધેલું વિષય પણ અમૃત દેખી લાગે છે, ત્યાં કોઈ વિચાર કરવો નહીં: (અહીં તો વિષ વગર વિચાર કરવો તેમાં કોઈ વિના શી વાત.) દર્શન. સમ્યક્ત્વાધિકારી.

"मित्रता राजाने थई तेमना आश्रमे आवीने विनोद
"करवानो आश्रम तेम हुंडारी लेवुं के थई गई
"तेमनां छिद्रो ~~[illegible]~~ खूब पोतानां लेवुं छे.

"अत्यन्तेनाविरुद्धेन सुहृतेनातिवासणा ।
"अनर्थिनेव संप्राप्तं मौक्तिकेनापि बन्धनम्॥

"आवां कोई दुष्ट आश्रमनां डाभ आपवानो प्रसंग आवे
"छे – तेमां ~~[illegible]~~ राजाए तेम ~~[illegible]~~ प्रमाणनुं
"दृष्टान्त लाग्यो छे – ~~[illegible]~~ महाराजा छे – तेमां दुष्टार
"~~[illegible]~~ छे के देशीनो ~~[illegible]~~ परदेशीने लेवुं पडे छे –
"जरा शेठने ~~[illegible]~~ ठेठो निःस्वार्थ मुकेयो अने तेना आंसुमां
आंसु भळ्यां.

"अहो! राजपुत्र अति कुमार छे – तेमां पोतानां ते
"पारकुं करवां पडे छे ते पारकुं ते पोतानां करवां पडे छे
"– तेमां राजाना हितनो – प्रजाना हितनो – संबंध छे अने
"ते ~~[illegible]~~ संबंधने अंगे ~~[illegible]~~ करवानां ~~[illegible]~~ पांच पांडवनो
"संबंध छिपावर छे – विशेष दृष्टान्त छे –

"सत्यधर्मविहीनेन न संदध्यात्कथंचन ।
"सुसंधितो प्रसन्नोऽपि विरसयति विक्रियाम्॥

"प्यारे आवा दुर्जनने अर्थे विष ~~[illegible]~~ पडे तो शुं करवुं?

"कार्यमस्यापि सिद्ध्यर्थं भुक्तं विषमपि अमृतायते ।
"सर्वेषां प्राणिनां यथा नात्र कार्या विचारणा॥

[illegible] 1.[illegible]: पांच्यने माने दुरवाट छे

"કોણ ? ત્યારે [illegible] રાજકાર્યમાં [illegible]
"સ્વામી શેઠ અને કારભારિક કરવો કોના નેતું પાપ અને લાભ-
"કારક કાર્ય નથી —

"शीघ्रं कृत्ये समुत्पन्ने विलम्बयति यो नरः।
"तत्कृत्ये देवता तस्य कोपाद्विघ्नं प्रयच्छति ॥ ४१
"यद्यत् यस्य हि कार्यस्य सफलस्य विशेषतः।
"क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसम् ॥ ४२

"ઉપરાંત
"अनागतं यः कुरुते स शोभते।
"स शोचते यो न करोत्यनागतम् ॥ ४३

"आगामि बुद्धि राजा ने [illegible] [illegible]
"અને "का हानिः समय च्युतिः ? ४
"દેવે તો [illegible] કામ કરવું તે [illegible]
"[illegible] અને અને [illegible] અને મુસલમાન [illegible]

"[illegible] "हृतः शत्रुः कृतं मित्रं रक्षितानि न हारिता।
"नालिनास्वादितं तोयं साधु भो वटपोतराज ॥
અનુવાદ કર્તા અંગ્રેજ કરી, અને [illegible] સિદ્ધાંત કરી,
[illegible] શૂર મુસલમાનો નીતિપ્રવાહ પ્રધાન સ્વામી
[illegible] આવ્યા પ્રમાણે પત્ર લખવા આવ્યો.
આવ્યો પત્ર મુસલમાન [illegible] ઘરેલ રચના
[illegible] રચાયેલ [illegible] દૂરી દૂરી [illegible] અને [illegible]

[illegible] ૧–૫. [illegible] [illegible]

૧. [illegible] કરવાનું કારણ પાછો આપે

[illegible] તે [illegible] માં જે મ

મનુષ્ય વિચાર કરે છે, તે કાર્યમાં દયા [illegible] કાર્ય

કરી [illegible] વિઘ્ન નાંખે છે : પંચતંત્ર. અનુવાદ કાર્યાલય.

૨. તે તે [illegible] કરવા-મરવા તૈયાર છે અને તેમાં વળી [illegible]

૩. [illegible] કાર્ય સફળ છે, [illegible] તે કાર્ય [illegible]

[illegible] તો [illegible] કરવાનો [illegible] [illegible] લાગે છે

(અર્થાત્ તે કાર્ય પરિણામે માં [illegible] લાગે છે) : પંચ

તંત્ર. અનુવાદ કાર્યાલય.

~~[illegible] ઉપસ્થિત કર્યો અને [illegible] તેની પ્રથમથી [illegible]~~

~~કરે છે તે શાસ્ત્રને [illegible] છે [illegible]~~

~~અને તેની રીતે કે તે નથી કરતા તે [illegible] પાત્ર~~

~~થાય છે~~

૩ તે કાર્ય [illegible] નથી અને [illegible]

~~[illegible] છે~~ તેની પ્રથમથી [illegible] કરે છે તે શા

સ્ત્રને પાત્ર થાય છે અને તેની રીતે કે નથી કરતા તે શિ

ક્ષને પાત્ર થાય છે : પંચતંત્ર. અનુવાદ કાર્યાલય.

૪. [illegible] તો પછી [illegible] ગુમાવી નહી, અને

૧. શત્રુ હણાયા, [illegible] ઘણી માલા ગુમાવી નહી, અને

[illegible] : [illegible]

૪ [illegible] પછી [illegible] પાન [illegible] : વડના ઝાડ ઉપર [illegible]

[illegible] : [illegible]

બાકી! [illegible] પંચ તંત્રના [illegible]

તંત્રમાં [illegible] [illegible] અનુવાદ કાર્યાલય

ગણપતિ.

"રાજાએ [illegible] આગળ
"ગાંધી [illegible], મુનિ [illegible] નહિ [illegible]
"[illegible] શિવ રાજા [illegible]
"પૂર્વમાં પરણેલી નહતી? શિવ રાજા બોલ્યા આજ-
"કાલની મુનિની [illegible] શિષ્યાઓ [illegible] કે [illegible]
[illegible]? [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"દેખ, તેણે [illegible] મને મરણનું ઘણું તેડ-
"વાં લીધાં એમ તો કિંમત ક્યાંથી લીધી? [illegible]
"મણિમાણેક તેણે મણિનું કે રાજ મહેલ મણિનો મળી
"ગો — મહેલી બાળી મારી એમ. તેણે ઝણ વિમાન
"ઉંડાં દીધાં ત્યાં મુકી કે તેણે તે રાજાની બહેન
"વિમાન. [illegible] તેણે વિમાન બની." તે રાજા
"રાજાનું કુમારી કે [illegible] મારી મને
"એ તે રાજા બોલ્યો. [illegible] મણિમાણેકની ઝણ
"કુમાર પોતે સામા બોલ્યા [illegible] કુમારીનાં કુળ પોતે-
"તે મણિમાણેક રાજાને [illegible] કે કુમારી, [illegible]
"દીધ દીધે તો દીધો મુકીને કુમારી."

"[illegible] રાજા એ તો [illegible] રાજાએ
"વાંકાનેરી મારે કે [illegible] રાજા લઈને મારી
"મુકવાનાં ઉંચાં બોલ્યો. રાજા રાજાનાં મારીને,
"[illegible] કુંવર મરણને દીધો બાળી રાખશે, દીધો
"રાખો રાખશે, મારી [illegible] મને રાજ રાખશે,
"મરણ ઉંડાણે [illegible] મને વિમાને ઉંડાણે વિમાન રાખશે,
"ઘણાં કુમાર [illegible] મરણના રાખશે, [illegible] મુકીને
"રાખશે, [illegible] મુકવાનાં રાખશે, વાંકાનેર
"વિમાન રાખશે, [illegible] રાખશે, [illegible]

"મુક્તિ-દાન આપશે, મુક્તિના સનાતન આનંદનું,
"દાન દેવાનાં આપશે, રહેણાંક કરવાં આપશે,
"અને ઉંચાં નીચાં આપણાં વિદ્યાના ભાગી કરવાં
"આપશે. એનાં પાંચ લક્ષણ સાંભળો ~~[illegible]~~
"સ્વર્ગ નહી પણ કુળ— પૃથ્વી ઉપરનું રહેવું છે.
"એનાં ઉદ્યાન આવેલાં છે, ફળ ફુલવાળાં આવેલાં છે, ~~[illegible]~~
"ઝરણાં આવેલાં છે, ઝાડી ઘનાં છે, તે પવનથી
"ધ્રુજી રહ્યાં છે. એ બગીચાના નકશો. એનાં
"ઝાડે ઝાડે પંખીઓનાં ટોળાં છે અને રસુઆર
"છે. એ બધી બાજુ તો ઉજાગરાની ~~[illegible]~~
"મોટું ઘર અને તેમાં ઘણાં ઓરડા — એમાં લી
"ઓરડી આવ છે! એ બધાં ઓરડાઓ ઝાંખીને પ્રાણ
"વેદિકાનાં ગુણ આવશે, પ્રાણી રાગાદિકનાં બંધનથી
"મુક્તિ. તારો દેહ તો એ ફુલ છે, તારું હૃદય તો
"આ શરીરને ઉપાસનાની રેખાનાં બંધનું એ ~~[illegible]~~
"ઉદ્યાન છે. એનાં ઝાડે ઝાડે પાંખ આવેલાં પંખીઓ
"બધાં પંખીઓની ઉપર દેહ તો ફેલાઈ જવાનાં ~~[illegible]~~
"રાગરૂપી ઝાડે ઝાડે પ્રાણ પુત્ર અને પ્રદેશના બુદ્ધિઓની
"મુક્તિના આનંદને, આનંદમાં પડાવે અને પ્રદેશે,
"અને એ રહ્યાં બંધાઈ જાય છે. ~~[illegible]~~ ઝાડે
"મોટું તું બધાં પુણ્યનાં ઘર ~~[illegible]~~ ફરવાનાં

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"We too often forget that not only in the
"a soul of goodness in things evil, but
"we generally also, a soul of truth in things
"erroneous."

Herbert Spencer's First Principles.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1.

2

3

4.